

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2020. 09. szám

ZALÁN TIBOR: Reménytelenek

MARKÓ BÉLA, LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ, OLÁH ANDRÁS versei

GRÓH GÁSPÁR tanulmánya Szilágyi István új regényéről

Hlavacska András interjúja Vaderna Gáborral a krimi műfajáról

DOBRI IMRE, KONDOR TAMÁS, SMID RÓBERT kritikája

VESZÉLY FERENC munkáival

KORTÁRS 2020 09

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

csodasmagyarorszag.hu

Balatonboglár

Balaton. Ezernyi kaland a vízen túl.

A nyárral nem ér véget a szezon,
töltődj fel új élményekkel egész évben!

 MAGYARORSZÁG
A CSODÁK FORRÁSA

A MOSOLY ÉVADA

20/21

ABIGÉL • AMERIKAI KOMÉDIA • **A MOSOLY ORSZÁGA**
ANNE FRANK NAPLÓJA/A KÉPFARAGÓ • A PENDRAGON-LEGENDA
A RÉGI NYÁR • A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG • CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ
DINNER SHOW • DIÓTÖRŐ • DORIAN GRAY • ELFÚJTA A SZÉL
ISTVÁN, A KIRÁLY • JÁNOS VITÉZ • JÖVŐRE, VELED, ITT!
LA MANCHA LOVAGJA • LILI BÁRÓNŐ • **MARICA GRÓFNŐ**
MATA HARI • MÁGNÁS MISKA • MENYASSZONYTÁNC
NINE • OSZI BOSZI, A REPÜLŐ NAGYANYÓ • REBECCA
SZEGÉNY DZSONI ÉS ÁRNIKA • TAJTÉKOS DALOK
VIKTÓRIA • VIRÁGOT ALGERNONNAK

BUDAPESTI

OPERETT SZÍNHÁZ

WWW.OPERETT.HU
OPERETTSZINHAZ

TARTALOM

- 3** MARKÓ BÉLA: Mennyei poétika; Képzelőerő; Mögött (*versek*)
- 6** BALÁZS ATTILA: Égre szegezett tekintettel nyakig a mocsárban, avagy ki beszél ki a búbosból? (Kutyablúz) (*próza*)
- 12** LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: Feketemunka (*vers*)
- 14** ZALÁN TIBOR: Reménytelenek (*hangjáték*)
- 29** OLÁH ANDRÁS: ami már nincs (*vers*)
- 30** BÁNKÖVI DOROTTYA: Átjáró (*vers*)
- 31** TÓTH ERZSÉBET: Én lettem volna – Részlet egy emlékezésből (*próza*)
- 42** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XXXII.
- 45** JÓRY JUDIT: A név – a jó név (a siker) egy foglalkozás, avagy: a magányos játékos – Veszely Ferenc mint a képzőművészet médiuma (*képzőművészet*)
- 61** GRÓH GÁSPÁR: A titok poétikája és metafizikája – Szilágyi István: Messze túl a láthatáron (1. rész)
- 69** SEBŐK MELINDA: A megtalált szavak – Márai Sándor költészetében
- 78** Ötórai jegestea – Hlavacska András beszélgetése Vaderna Gáborral
- 83** SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY: Álmodó Fellini
- 86** DOBRI IMRE: Krasznahorkai László / Mindig Homérosznak
- 88** GERCSÁK GÁBOR: Kolozsváros – Irodalmi kalauz
- 90** KIS PETRONELLA: Szajbély Mihály / Csáth Géza élete és munkái
- 91** KONDOR TAMÁS: Kerber Balázs / Conquest
- 92** SMID RÓBERT: Vass Norbert / Indiáncseresznye; Barlog Károly / E/

E számunkat VESZELY FERENC munkáival illusztráltuk.

A borítón: Család, 2018.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,**
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinoitpa@gmail.com
HLAVACSKA ANDRÁS (kortársalgó) hlvacskandras@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, [www.posta.hu WEBSHOP](https://eshop.posta.hu/storefront/)-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online folyamatosan várja olvasóit, naponta frissülő tartalmakkal.

Stúdiomok, stádiumok - interjú Péczeli Dóra szerkesztővel

Mit ér a pénz – kritika a Patthelyzet című filmről

Legenda a hallgatásból – esszé Mózes Attiláról

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

www.kortarsfolyoirat.hu

MARKÓ BÉLA

Mennyei poétika

MARKÓ BÉLA (1951) Marosvásárhely

A kályhától kell elindulni a versben is, hogy fokozatosan átvegyük a ritmust, és végül átadjuk magunkat a zenének, de ehhez szükségünk van egy emlékre, ami visszavisz minket oda, ahol még próbáltunk megküzdeni az ismeretlennel. Kell minden vershez egy ismeretlen. Én például, mi tagadás, meglehetősen gyakran használom Istent erre a célra. Így kell mondanom, pedig nagyon is tudatában vagyok, hogy ez sokaknak nem tetszik. Az ismeretlen Isten mégis egyfajta kompromisszum a nem létező vagy az emberarcú Isten eszméje között, mert én legfeljebb az istenkeresésben hiszek, és Jézusról is azt gondolom, hogy mindannyiunknál erősebb akarattal kereste és találta meg önmagában az ismeretlent. Ám ugyanígy magasba emelheti a verset egy rigófüty, amelyet éppúgy nem értünk, mint a senki által nem látott, nem hallott, nem tapintott mindenhatót. Végtelen, érzékelhetetlen testén élőködünk mindannyian. Főleg a költők. Kell a vershez egy ismeretlen. Könnyen kínálkozik Isten. De közhely. Akárcsak a rigófüty. Vagy a halál. Egyébként ismeretlen a jövő is. Böven elég a szorongáshoz, ha egy pillanatra felvillantjuk a jövőt. Mint ahogy egy szerelmes vershez valójában nem kell sem Isten, sem rigófüty, sem halál, sem jövő. Csak egy réges-régi társ, akit naponta megismerünk, és boldogan hajtjuk álomra a fejünket, hogy aztán másnap előlről kezdjük mindent.

Képzelőerő

A költők ereje a képzelőerő. Elképzelni, hogy amikor hajnalban kacagva átrepülnek a házunk fölött a sirályok, vajon miért kacagnak. Ugyanis jól látható a világosodó égen, ahogy meg-meggyűlnek körözve, némán úsznak egymás közelében, aztán hangosan szétrobbannak.

Ismerni kell ilyenkor a történetet,
amit fent egymásnak elmondanak,
és nem is csak a történetet, hanem
a szavakat is, amelyek körbefogják
a színes képeket, mint magház a magot.
Nincsen annál nagyobb hatalom,
mint képzeletben felemelkedni,
elvegyülni köztük észrevétlenül,
majd kacagva becsukni a tetőablakot,
és aludni még valamennyit, mert
kell ennek a sirályrepülésnek az emléke,
hogy mi is bizakodóbban ébredjünk.
Csak így lakhatjuk be szóról szóra
a mondatokat. Csak így vállalhatjuk
a kockázatot, hogy annyira telítődnek
egy adott pillanatban a szavak, annyira
látható lesz minden jelentés, amit
elképzeltünk reggelente, hogy nem tudjuk
semmiképpen túltenni magunkat rajta,
és nem vagyunk képesek továbbmenni
a megkezdett úton, mert éppen akkor
nekifogtunk megmagyarázni, hogy
például: onnan ered a gyűlölet, ahol.
Nincs vége a váratlan mondatnak,
de most hirtelen el kell töprengnünk
a határozószót helyettesítő, honnan
kérdésre felelő mutató névmáson, hogy:
onnan. Ha tényleg költők vagyunk mi is,
egy időre megfeledkezünk a sirályokról,
mert látnunk kell magunk előtt egy helyet,
ahonnan a gyűlölet ered, vagyis van
valahol egy kezdet, valójában egy forrás,
egy áttetsző erecske, olyan kicsi,
hogy igazán nem ijedhetünk meg tőle,
alig csordogáló, értelmetlenné tűnő
kis gyűlölet. Gyűlöletecske. Aztán erről is,
arról is belefolynak még ilyen-olyan patakok,
amíg elborít mindent megállíthatatlanul,
mint egy megáradt folyó, és ilyenkor már
hiába is próbáljuk elfelejteni. Nem lehet.
Annál a kicsi, teljesen áttetsző forrásnál
kellett volna észrevenni, amikor valaki
halkan annyit mondott, hogy nem szeretem
ezeket a büdös stb. Ha van erőd elképzelni,
már érzed is az áradó bűzt, egy népnek,
egy nemzetnek, egy városnak, egy háznak
az elviselhetetlen büdösségét, mert a
képzelőerő előbb-utóbb tönkretesz. Nehéz
költőnek lenni, ha kacagnak fent a sirályok,
és ezt magunkra vesszük. Később pedig
beleképzeljük abba a szóba, hogy vers.

Mögött

Mint amikor leül velem szemben,
és szorosan összezárja a térdeit,
majd nemsokára mégis ellazul,
észre sem veszi, vagy talán nagyon is
tudja, hogy minden erőmmel próbálom
egyre feljebb csúsztatni a tekintetemet
a félhomályban, miközben végig
leplezni akarom ezt a szemérmetlen
leskelődést, de újra meg újra
odatévedek. Ugyanígy nem illik
a mondatok mögé belesni. Nem
helyénvaló szinte mozdulatlanul
hallgatni és közben biztatni egy-egy
pillantással, vagy ahogy kezünket a szék
karfáján időnként arrébb tesszük,
mintha azt mondanánk, húzd csak
egy kicsit feljebb a mondat szélét,
hagyjál egy keskeny rést a szavak közt,
mert úgyis az a fontos, amit nem
takarsz el egy-egy toldalékkal, míg
végigsimítasz a mondaton, mint egy
szoknyán. Ne tedd, hiszen a leghosszabb
vers is véget ér egyszer, és nem arról
van szó, hogy semmire sem jó a beszéd,
legfeljebb az igazság elrejtésére,
mert tényleg minden szó hozzávetőleges,
akárcsak a legszebb ruha a meztelen
testen, de legalább a körvonalakat
érezkelteti, és mindenképpen segít,
hogy hasznát lássuk a költészetnek.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az Írók Boltjában, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

BALÁZS ATTILA (1955) Budapest

BALÁZS ATTILA

Égre szegezett tekintettel nyakig
a mocsárban,
avagy ki beszél ki a búbosból?

(Kutyablúz)

Én, Szép Péter, anyám erős, de ritka szőrzettel, hajához hasonlóan fémes padlócsiszoló szálakkal körülfont, beindázott, véres-csatakos medencéjének legmélyéről bukkantam elő Ábel napján (keresztelhetek volna Ábelnek is épp!). Méghozzá egy olyan hófúvásos téli délutánon, mint amilyen az a csütörtöki nap volt, amikor a mi kis kinti tanyánkról X-be költöztünk, annak ellenére, hogy a Gortva gyerek az előző nap beleveszett a Csendes holtágába (Hótt-Csendesbe), márpedig az megmagyarázhatatlan rossz előjelnek mutatkozott. Anyámé mellett az én réműlettől kikerekedett, örökletesen kancsító gyerekszememben is. Éppen apa találta meg, amikor kiadós búcsúzkodása utáni rossz előérzetével hazafelé bukdácsolt a HÁROM AKÁCHOZ címzett búslakodóból, midőn erőt vett rajta, találó idegen kifejezéssel élve, a *komor blues*. Összefagyottan, fogvacogva mesélte el immár teljesen józanul a rémes történetet, míg mi borsódzó háttal néztük az önkéntelen árnyjátékkal a petróleumlámpa mögötti fehér falra vetített, hajmeresztő eseményt, közben fura motoszkálásokat hallottunk a szoba sarkaiból, sötét szögleteiből, amitől szívünk valóban megfagyott. Mint egy-egy Hitchcock-filmtől majdan, és úrrá lett rajtunk a félelem. Nem hazudok, hallottuk kintről a jégmadár énekét.

Apa mintha a föld alól beszélt volna hozzánk, úgy szűrődött ki a hangja a kemencéből, ahová kiszáratva bebújt, azután, hogy anya letörögette, lehántolta róla a jeges ruha iszapos, nádtörmelékes rétegeit, s rárakta az ágytámlára, a székek támláira, a lócára meg a padkára, a kemence tetejére. Apa ruhadarabjai beborítottak bennünket, fojtogatta tüdönket a nedves kapcáiból áradó, mondatait fenyegetően illusztráló kesernyés gőzölgés. Apának még a szőr is leégett a hátáról, de nem volt hajlandó előmászni forró odújából, ahol még nagyon sokáig kuporgott; hangját rezgető didergéssel szívta magába vissza az élet melegét. Még a kemenceajtó felhelyezését is követelte, ennek azonban jobbik eszünk parancsszavára nem tettünk eleget.

Tompán visszhangzó szavai szerint már messziről látta, hogy valami nagyon lassan lebeg feléje az ólmos víz tetején, de nem tudta kivenni a szűrületben, mi is az. Lement egészen a vízpartra, mert – vallomása szerint – érezte, itt valami nincs rendjén.

Ami tőle mindössze tíz-húsz méterre odabent úszott, lassan megfordulva, oldalát mutatva, megbillent ladik volt. Szivárgott beléje a víz. A ladik még rendben, hanem benne alig látható emberi alak: a csónak oldalán átbukva, arccal a vízben, mintha a titokzatos mélységeket fürkészné feszült figyelemmel, mesék és valóságok szövevényes, egymással kereszteződő, jórészt ismeretlen, ugyanakkor már kihalófélben levő élővilágát. Flórák és faunák paradicsomának meleg gejzíreit odalenn, hogy a lehető legpontosabb leírást, leghiánytalanabb felmérést készítse róluk, csak hogy az illetőnek mintha kopolyúji nőttek volna, mert nem emelkedett föl levegőt szippantani. Apa minden hajszála égnek állt, továbbá szokatlan zsibbadást érzett a bal karjában a gyűrűsujja felé. Majdnem ott vitte el őt is az Ördög. A holtág (tkp. azon a helyen még csak amolyan félholt) pereme már megkeményedett, és úgy tűnt, apánál

komolyabb súlyt is elbír, ellenben odabenn a meleg forrásoknál, illetve lejjebb, amerre a langyos víz áramlott, nyoma sem volt bármiféle jégképződésnek. Márpedig épp ott lebegett mintegy csúfondárosan és elérhetetlenül kilógó áldozatával az idétlen kátrányteknő, egyre közelebb sodródva a parthoz, hogy azután lágy kanyarral, cselesen ismét befelé induljon.

Mit volt mit tenni, rá kellett gázolni arra a befelé vékonyodó jégre.

Előzőleg apa egy hosszú ágat kerített természet formálta gamóval a végén, sebtében megdolgozta egy kicsit a bicskájával, majd óvatosan elindult, amikor azonban már sikerrel kecsegtető távolságra ért céljához, hirtelen beszakadt alatta a jégstég.

– Segítség! – ordította, miközben tehetetlenül csapkodva süllyedt alá.

Segélykiáltását nem hallotta senki. Hatalmas megkönnyebbülésére csak nyakig merült el, akkor csizmái megállapodtak az iszapos talajban. A víz erre nem volt oly szörnyen hideg, hála az égnek, most azonban nem ért rá ezen gondolkodni. Alkalmi csákyját beleakasztotta a ladik farába, majd hosszú küzdelem árán a jeget – amely minduntalan beszakadt alatta, amikor megpróbált visszamászni rá – végül legyőzve, partra vontatta a tovább nem ellenkező úszó alkalmatosságot, majd a hajánál fogva felemelte az ismeretlen fejét, amitől meghűlt benne a vér. A Gortváék kamasz fia bámult rá üveges tekintettel abban az egyre gyorsabban ereszkedő sötétségben. A telihold fényénél, a rossz hold sugaraiban. Olyan súlyos volt a teste, hogy nem bírta felemelni. A hóna alá nyúlt, úgy emelte ki koporsójából a nyilvánvalóan halott gyerekembert, és vonszolta fel egészen a tanyáig, miközben – mint rebegte – ő sem akarta elhinni a borzasztó valóságot.

A kutyák ugattak, láncikat tépték, majd fájdalmas vonyításba csaptak át. Apa felzörgette a tyúkokkal elalvó Gortvánét, majd az ágyra fektette a fiút. Az asszony siralmas állapotban volt különben is, de most egyenesen nem volt észnél, amikor megpillantotta az élettelen testet. Haját tépte, kezét tördelte, körte alakú melle kihullott a hálóing alól, de észre sem vette: *ez nem az én fiam, vigye máshová, az én fiamnak nincs szakálla... hallja, ez nem az én gyermekem... Béla, mi történt veled? Halló! Nem, ez nem lehet ő.*

Nemsokára hazaért a városból az ember is, aki gyorsan befogott, telehánnya a kocsi szalmával, ráfektette az élettelen testet, jól betakargatta, és vissza a városba. Borzasztó, hogy erre sajnos ráért volna reggel is, apa pedig hazajött a legrövidebb úton, át a földeken. Kegyetlenül átfázott azzal az ő sípoló tüdejével. Erővel be akart mászni a maradék kukoricaszárral immár eléggé gyengén befűtött kemencébe. Csupán annyit várt még, amíg anya kikotorta a már hűlő hamut, kiszellőztette egy kicsit azt a tanyai szaunát, megbedugott egy rossz pokrócot. Onnan bentről mondta el apánk aztán azt a megdöbbentő észrevételét, amely észrevétel szerint annak a vízbe veszett csendőrnek a felfújódott arcával ellentétben, amelyiket valaha úgy, mint arra ácsorgó szemtanú látott, a Gortva fiúé a fulladás jeleit alig hordozta magán. Nyugodt volt és kisimult, csak mintha a szeme, az a két holdfényes szeme árult volna el valamiféle megmagyarázhatatlan csodálkozást. Mintha valami leírhatatlant látott volna odalenn a sötét vízben, valami mesébe illőn iszonyatosat és csodálatosat, különben az ördög tudná megmondani.

– Lehet, megpillantotta Draginját, a láptündért – sóhajtott hatalmasat édesapa, kemencebeszédét ezzel berekesztve, miközben a hátán még jobban felkunkorodott a szőr.

A Szép Péter névre hallgató – vagy már nem hallgató – elbeszélő élettörténetét tartalmazó, itt darabjaiban mintegy recikláló, újra meglelt vallomásos szöveg, az *Egérút* című valahol az elején a *komor blues* kifejezést használja. Elgondolkodtató, vajon ebben az összetételben szerencsés-e a „komor” kifejezést alkal-

mazni, vagy inkább amolyan szószaporításnak nevezhető. Amennyiben kritikusai górcső alá helyezzük egy pillanat erejéig a valaha kékszalagos géppel írt, erősen halványuló textust, ugye, joggal tehetjük fel a kérdést: csakugyan létez-e nem komor blues. Mondjuk, esetleg így, hogy nem szomorú. Déry Tibor írónknál van *Vidám temetés*, az azonban szándékos összevonása a két ellentétes hangulatot sugárzó szónak egy harmadik minőség kitermelése céljából. Túl a humoron ennek valószínűsíthető neve: IRÓNIA. Az egész pedig: UTAZÁS IRÓNIÁBA. Ám itt szó sincs iróniáról, a narrátor mintegy élő egyenesben közvetíti kétségtelen megrendülését, és hogy ez mégiscsak az emlékezet fátylán át zajlik, egyáltalán nem látszik zavarni őt elérni kívánt direktségében. Az elmesélt történet tragédiájához egyébiránt fikarcnyi kétség se fér, és dőljön kardjába bárki, akinek ez nevetséges, ezért az a fogás, amellyel Szép Péter nevű szerzőnk (feltéve, hogy ő az csakugyan, helló!) mintegy rádupláz a „blues” fogalmára, hogy semmi kétség ne férjen tárgyának rémisztő voltahoz, feleslegesnek tekinthető. Ugyanakkor Péterünk ezzel is mintegy elárulja veleszületett bizonytalanságát. Viszont éppen ebben rejlik a huszonkettes csapdája. Mert ha szent célja a világba veszettségét kidomborítani, márpedig igen, akkor ezzel a fogással is az eredendő mondanivalóját támasztja alá: hogy nemcsak az univerzális nyelvben, hanem még a saját bizonytalanságában is bizonytalan. Különbö meg lehet nyugtatni a fenti szemelvény alapján, hogy ami az íráskészséget illeti – körültekintve szellemi berkeink nyelvi sivárosodásának mohácsi vészre emlékeztető csataterén, fordítók számára erőlködést meg nem érő, túl magas „péter” lécein –, vitatható lenne kikiáltani teljesen reménytelennek. Ám hogy ez az ember hová kallódott el a hosszú idők folyamán, hol lehetne megtalálni, melyik egérlyukba bújt be, lelket önteni beléje újfent, azt vélhetően csak a jó ég tudná megmondani.

De tényleg. Addig is a szó a virtuális stúdióé!

Szóval, vidám blues. Déry Tibor írónk vidám temetése után (értsd, ahogy akard!) a filmek világában jártas embernek akár a feledhetetlen örült spanyol, Luis Buñuel rendező egyik groteszk, azzal együtt komikus jelenetét is eszébe juttathatja. Abban az látható, ahogy útban a temető felé a halottaskocsi fokozatosan gyorsulni kezd, és ahogy a lovak szaporázzák, úgy hátul a gyászolók serege is azt teszi, igyekeztél lépést tartani vele. Végül fejvesztve rohan az egész társaság a szerencsétlen elhunyt után. Papostul, özvegyestül, mindenkistül. Ez tehát Buñuel, aki pedig zenében megalkotta a vidám bluest, az nem más, mint Gene Ammons chicagói tenorszaxofonos. Nagysikerű lemeze, a *The Happy Blues* 1956-ban jelent meg. Abban az évben, amikor Magyarország a lelkesedés meg a legszörnyűbb elkeseredés örvényébe került, hogy utóbbi végül lerántsa a mélybe. Ammons ebből nem sokat érezkelhetett, miközben azon küzdött, hogy hangszerén keresztül mindkét végletes hangulatot az expresszivitás legmagasabb fokán hozza ugyanabban az időben úgy, hogy ne a hangszer két végét kelljen fújnia egyszerre. Hogy az élet itt mindenképp győzni akart, azt az eredmény mutatja: egy nagyon jó, de a haláltáncnál sokkal könnyedébb muzsika született.

Ám hogy hogyan énekelhetett Draginja?

A híres láptündér valószínűsíthetően a Szép Péter kéziratában Csenedesként szerepelő Tisza holtágának környékén élő, főleg szerb emberek képzeletének nőnemű szüleménye. Illetve hát azt, hogy pusztán kiagyalt lény volna, erősen megkérdőjelezi mindazon kevés egyén megbízható vallomása, aki hallotta őt szirénhangján énekelni, és valamilyen szerencsés körülmény folytán mégis sikerült a helyszínről elmenekülnie. Én aztán jól tudhatom, mert közéjük tartozom. Elmondhatom róla, hogy engem mind a mai napig legjobban Billie Holiday érdeskésen édeskés, csábító hangjára emlékeztet az idők

tülljén-selymén, csattogó lepedőjén át. Nem lehet feledni, amíg szív és agy kicsit is a helyén van. Sírva nevensz rajta, pont úgy, ahogy bőgtél és neveltél hisztérikusan, amikor elfutottál előle, hogy később sohase értsd meg, miért szöktél meg. Odüsszeusz kései bánata. Draginja éneke repetitíve így valahogy szólt legjobb emlékezetem szerint:

– *Ljúúú-bbb, ljúúú-bbb-av-av.*

Csend, majd ismét:

– *Ljúúú-bbb, ljúúú-bbb-av-av...*

Szemben a jóval gyakoribb *kara-kara-ki-ki-ki-ker-kerrel*, és kíséretként hozzája zizegett a nád.

Második utamon az Amerikai Egyesült Államokban, amelyet kettesben küzdöttünk és „duhajkodtunk” végig leendő feleségemmel, Szász, későbbi Balázs Zitával, eljutottunk a Mississippi lápvidékére is. A nagy Amerikai körút Chicagóban kezdődött 1979-ben, abban az évben, amikor megjelent *Cuniculus* című nyúlregényem, és sikerült olyan szép honort kapnom, hogy az az ötletem támadt, fektessük bele egy nagy, óceánon túli kalandozásba. (Visszük a nyulat az alligátoroknak.) Chicago teljesen véletlenül került képbe, ugyanis oda szökt az egyik vonzó charterajánlat. Onnan aztán a Greyhound buszjáratával folytattuk, miután Chicagóban jól körülnéztünk. Lehetett venni ott egy olyan, kb. egy hónapra szóló Ameripass-jegyet, amely lehetővé tette a kedved szerint megszakítható utazást. Így aztán ha láttunk valami vonzót, fogtuk magunkat, és leszálltunk. Egyébként a legtöbb éjszakát a buszon töltöttük, és amikor már nagyon elégünk volt belőle, kinéztünk valahol valami olcsóbb szállást, ami azzal járt, hogy néha részlegesen kifosztottak bennünket, ám okos ember megtanul alkalmazkodni, aztán megy a dolog tovább, mint a karikacsapás. Arany tanács: nem szabad azt a kis pénzt meg csekket mind ugyanazon a helyen tartani ugyanabban az időben, nehogy a tettes megüsse a főnyereményt. Ezeket a dolgokat kicsit szét kell csúsztatni, megtörni a szimultán harmóniát, persze, amennyire a helyzet engedi.

Item. Mivel mindig is imádtam a dzsesszt, Chicagóban felkaptam a fejem arra, hogy az egyik klubban aznap este az az Art Farmer trombitál, aki valamikor Gene Ammonsszal is játszott. Sajnos úgy látszik, hogy Ammons azelőtt pár évvel bekövetkezett halála negatív hatással volt a banda, elsősorban Farmer további teljesítményére, így eléggé hitvány, penészes kis élménnyel távoztunk. Meg vékonyabb pénztárcával, ám ezért aztán bőven kárpótolt később bennünket New Orleans és a dixieland. A bordélyházakkal teli Storyville elképesztően színes forgataga, csak nem ide szeretnék elsőre kilyukadni, hanem a Louisiana Swamp, avagy a Bayou Country világára.

Történt márpedig szóban forgó év október negyedikén, hogy hirtelen nekibuzdulásból felszálltunk a Voyageurre, a legkisebb és legolcsóbb sétahajóra a Mississippin. Nem egy Proud Mary, de ez van. Akkor vezetett naplóm tanúsága szerint – ki emlékezne rá egyébként pontosan – az ígért körútból nem lett semmi, mert a katonaság lezárta a vízhálózat egyik részét, így a kissé elhanyagoltabb Harvey-csatornán hatoltunk be a mocsárba, és azon is jöttünk vissza. Hátunk mögött maradtak a radaros csónakjaikkal közlekedő helybéli halászok, egy indiántemető maradványai meg valami zsilipszerű építmény. A nap lemenőben volt, a délutáni madártrilla elhalkult, a Voyageur némán siklott a szakállas, köldökig érő vízben álló fák között, ami előnyére vált az útnak. Érthető módon a Proud Maryvel aligha lehetett volna ugyanezt keresztülvinni. A fedélzeten támasztottuk a korlátot épp, amikor hirtelen dermedt csend lett, s akkor valahonnan ebből a furcsa erdőből hirtelen felhangzott az, amitől a hátamon felállt a szőr.

– *You-bbb-You-bbb-aw-aw.*

Ránéztem Zitára, aki úgy figyelte a mocsarat, hogy arcizma se rándult. Rajtunk kívül még pár ember tartózkodott a fedélzeten, azonban mindannyian úgy viselkedtek, mint akik nem hallottak semmi különösöt. Hegyeztem a fülem, de többé nem hallottam ott én sem Draginja énekét. Viszont láttam a rossz holdat feljönni. Hatalmas volt, vörös, kerek, s mintha odaszegezték volna az égboltra hátul, az indiántemető fölé.

A New Orleans-i klasszikus dzsessz, a dixieland olyan zene, amely mintha arra lett volna teremtve direkte, hogy minden rossz hangulatot elűzzön, baljós előérzetet szertefoszlasson. Ugyebár a dolog viszonylag egyszerűnek tűnik. Általában van egy trombita, amely vonalvezetőként játssza a fő dallamot, a többi pedig improvizál rá és köré úgy, hogy nem szakad el tőle, ami sajátos ritmusú polifóniát eredményez. Persze, közel sem ilyen egyszerű, ellenben itt aligha lehet cél részletesen foglalkozni e vérpezsdítő muzsika különféle lehetséges megnyilvánulási formáival, felállásaival, irányzataival, fő figuráival – mint amilyen Louis Armstrong volt és maradt –, nem utolsósorban a franciáknak a New Orleans-i dzsesszre gyakorolt hatásával. Mississippit lehetne rekeszteni, lápvidéket feltölteni az erről szóló szakliteratúrával, amely a történetét is aprólékosan feldolgozza a korai rézfúvós menetektől kezdve az Original Dixieland Jazz Band 1917-es korszakalkotó lemezéig meg messze azon túl, egészen a mai szomorkás napokig.

1979-ben még végig a Bourbon Streeten dixieland szólt, és az egyik szórakozóhely olyan attrakciót kínált, melyben a dixieland ritmusára vetkőznek a fehér és fekete lányok. Ugyanezt egy sarokkal arrébb lenge női ruhában művelték a srácok. Kinek a pap, kinek a papné alapon, szabad a vásár. Istenben hiszünk, a többi készpénzzel fizet, aztán áll a bál. Másutt kizárólag fekete női testek vonaglottak vörös fényben a diszkó lüktetésére. Ahogy kapitányi minőségben az én privát, később az újvidéki Híd folyóiratban mégiscsak leközölt „hajónaplómba” lejegyeztem megfigyelésem: a széttárt izmos combok között zöld fügefalevéllal (meg némi csillámporral Vénusz borotvált dombján). A csúcs valahol a Bourbon Street közepe táján következett be. Az egyik bárban óriási kávábőrű nő táncolt. Olyasvalaki, mint az a dézsában fürdő fantasztikus teremtés a Casanovában. Fellini tapsolt volna örömeiben, ha látta volna filmje olasz erotikus kultúrát terjesztő hatását a távoli New Orleansban – szemben a konkurens franciákkal. És ugyanitt, ebben a szövegvariánsban említhetném az óriási aligátornt is, vadul őrlő állkapcsa alatt kis citrommellekkel, de maradjunk ezzel ennyiben.

– AH, YOU-BBB-YOU-BBB-AW-AW.

(Egyszer majd még megpróbálom lekottázni Draginja énekét.)

Mielőtt elhagytuk volna New Orleans-t és ottani tanyánkat, a keresztény ifjúság egyik tömegszállását, a Bourbon Streeten lettem figyelmes C. Frogman trombitás nevére. Hogy üzleti húzás csupán, vagy netalán tényleges leszarmazottja-e a legendás zongoristának, Clarence Frogman Henrynek ez a békaarcú férfiú, aki ilyesképp így vagy úgy joggal használja a Békaember ragadványnevet, igazából nem sikerült kiderítenem. Frogmanék annyira késtek a kezdettel, hogy nem volt céna kivárni. Lehet, ezért is lett az, hogy később gyakran elképzeltem, ahogy ő és a híres felmenő, a két Frogman valamiféle vígan bugyborékoló dzsesszt játszik a víz alatt, vagy akár rhythm and bluest, az énekes pedig békahangon énekel, míg az odalenti közönség ámulattal hallgatja őket. Esetleg az angyalok is ott menetelnek a víz alatt. Meglehetősen szürreális álomkép, amelyről akkor nem is tudtam még, milyen közel áll a valamikor majd elárasztott Orleans tragikus valóságához. Történt ugyanis 2005

augusztusában, hogy mintegy égi büntetésként lesújtott e buja városra iszonyatos erejével a Katrina hurrikán, amely majdnem a pusztulását okozta, lévén hogy az egykor emelt védőgátak elégtelennek bizonyultak az árral szemben. Ma már világos, mondják a szakértők, hogy az egykori emberi mohóság, amellyel alacsonyabb fekvésű földterületeket minden józan mértéken felül igyekeztek elhódítani a mocsártól, íme, megbosszulja magát. A természet kivárta a maga idejét, mint a buliba visszalépő trombitás.

VESZELY FERENC, Barlangrajz (Ismerősök) 1-4., 1989

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Feketemunka

NYOLCADIK VIGNETTA

*„Mikor minden költséget felszámoltak
Csak annyi pénzünk maradt
Hogy vettünk egy-egy pár
Szép fehér Puma férfizoknit
Mondtam is komámnak
Hogy menjünk gyalog a határig
Mi az a harminc kilométer nekünk
A csíksomlyói búcsúra is mindig gyalog megyünk.”*

SANYÓ

– Tanulmányfej –

Pont itthon voltam
Mikor összehívták a falugyűlést
A kábeltévé miatt
Vegyünk-e még egy parabolát
Vagy ne vegyünk? –
Ez volt a kérdés
Zúgolódott erősen a fiatalság
Akkor még nem úgy volt
Mint most:
Akkor még az egész falu azt nézte
Amit a diszpécser nézett
Minek még egy parabola?
A múltkor is milyen szép volt
A *Sissi* a Duna TV-n! –
Mondta a papunk
Szót kértem én is
Ugyanabban a cipőben járok én is
Mint a plébános úr –
Mondom
Magyarba' eleget vagyok én is
Fehérnép nélkül –
Mondom
Ha lesz még egy parabola
Mindenki jól jár –
Mondom:
A plébános úr nézi a *Sissit*
Én nézem a pornófilmet.

Részletek egy készülő könyvből.

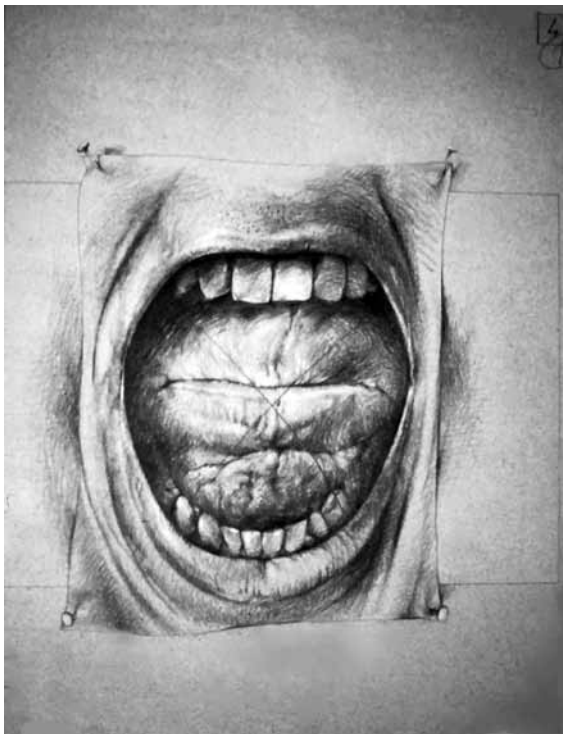
TALÁLT VIGNETTA

„Emlékszel
 A vodkát milyen patikatisztára főzték?
 Olyan volt
 Mint az Isten szent ege
 Se színe
 Se szaga
 Akár a nők könnye.”
 (Platonov: Csevangur)

HUSZONNYOLCADIK VIGNETTA

„Mondok én neked valamit a diktatúráról:
 Olyan volt amilyen volt
 De Magyarba' se volt
 Egy cseppet se jobb:
 Itt is bozgor ott is román
 De legalább amíg katona voltam
 Anyám egyfolytában küldte
 Szőlőkompótban a pálinkát
 S aztán mellettünk
 Ott volt a női börtön...
 Nincs az a demokrácia
 Hogy még egyszer olyan életem legyen.”

VESELY FERENC, Halkán, 1973; Ököl (...Kennedy ökle), 1977

ZALÁN TIBOR

Reménytelenek

(hangjáték)

Szereplők:

FÉRJ
FELESÉG
RENDŐR
SZOMSZÉD
KISLÁNY

4. nap

RENDŐR: Hé, maga! Alszik még?

FÉRJ: Mit! Mi az?

RENDŐR: Mióta van itt?

(szünet)

Teljesen elment az esze? Na, jöjjön ki végre ebből a kutyaólból! Beteg?

FÉRJ: Kicsoda? Én?

RENDŐR: Egészen fehér az arca. Roszszul néz ki.

FÉRJ: Tudnak már valamit?

RENDŐR: Nem tudunk semmit. Maga meg rendezi nekünk a műsort. Kerestük otthon, kerestük a munkahelyén...

KISLÁNY: *Ez itt az erdő? Az erdőben fák vannak? Apa, fák?*

FÉRJ: Mit akarnak még tőlem? Mindent elmondtam. Miért nem a gyereket keresik?

RENDŐR: Hogy mi mit csinálunk, az teljesen a mi dolgunk. Világos? Megmondaná, miért költözött ki ide?

FÉRJ: *Ne szaladj, ne szaladj, mert el fogsz esni!*

FÉRJ: Talán tilos? Itt kell lennie valahol...

KISLÁNY: *Mennyi virág van itt. Piros virágok, lila virágok.*

RENDŐR: Megtenné, hogy ismét leírná nekem azt a személyt?

FÉRJ: *Gyere, cirókáld meg apa arcát!*

FÉRJ: Ez újabb kihallgatás? Mondtam már, hogy a gyilkos...

RENDŐR: Megint a gyilkos kifejezést használja, pedig még az sem biztos, hogy bűntény történt.

KISLÁNY: *Apa, miért hoztunk magunkkal ásót?*

FÉRJ: A francba a maguk nagy óvatosságával! Negyedik napja, hogy eltűnt a gyermekem. Ellopták! S mit csinál a rendőrség? Nincs szagminta, nincs használható nyomuk, itt szédelegnek körülöttem, a pöcsüket vakargatják!

RENDŐR: Figyelmeztetem, hogy hivatalos közeget sérteget, s ezt a törvényt...

KISLÁNY: *Nézd, csiga! Az ott patak?*

FÉRJ: Tudja mit? Köpök a maguk rohadó törvényeire! Meg arra is, hogy hivatalos személy-e vagy sem. Csukjon le! Engem könnyebb elkapnia, mint a gyilkost.

RENDŐR: Ne használja a gyilkos kifejezést!

FÉRJ: *Te csak anyádnak tudsz nevetni – csak neki.*

FÉRJ: De használom! Az én gyermekemről van szó, nem a maga jogszabályairól, és szálljon le rólam végre! Hordja el magát a gumibotjával együtt!

KISLÁNY: *Itt sötét van. Jaj, itt sötét, Anyához akarok menni!*

RENDŐR: Maga mindig ilyen ellenszenves alak, vagy csak a szerencsétlenség vette el az eszét?

FÉRJ: Nem érdekel a véleménye.

FÉRJ: *Akarod, hogy az ölembe vegyelek?*

RENDŐR: Az sem érdekli, mi van a másik autó utasaival?

FÉRJ: Az sem.

RENDŐR: Meghalt a második személy is.

FÉRJ: Sajnálom őket, én mindent megtettem értük. A vizsgálat is megállapította, hogy nem vagyok hibás. Nem érdekel...

RENDŐR: Hol ült a gyerek az autóban?

FÉRJ: Mondtam már, hogy hátul.

RENDŐR: Milyen ruha volt rajta?

FÉRJ: Fehér ingruha... ilyen egybeszoknya... vagy mi a fene! Olyan volt benne, mint egy kis angyal, szelíd, aranyos... hé, várjon még! A feleségemnek elmondja, hogy...

RENDŐR: Kötelességünk. Ma hajnalban bejelentette, hogy ön eltűnt.

FÉRJ: Nem lehetne valahogy...

KISLÁNY: Mennyi virág...

RENDŐR: Nem. Jobb lenne, ha hazamenne. A tettes főleg nem fog visszajönni, ha maga itt sátorozik.

FÉRJ: Visszajönni? És ha el se ment?

KISLÁNY: Piros virágok, lila virágok...

RENDŐR: Jelen volt, amikor átvizsgáltuk az egész házat. Egy gombostűfej nem kerülhetett el a figyelmünket. És a kutyák? A szakértők? Talán a föld nyelte el?

FÉRJ: Nem a föld! Csak ő okosabb, mint maguk. Mint maguk ott mind, az összes rendőr. Jól mondják, hülye rendőrök.

RENDŐR: Ne provokáljon, maga a szememben csak egy pökhendi, üresfejű senki. Érti? A doktorátusával együtt. Még most is képtelen felfogni, hogy csak akkor kapja vissza a gyereket, ha együttműködik velünk? Ha mindent elmond, újra meg újra.

FÉRJ: Mondd, hogy szeretsz! Hallani akarom! Mondd: apa, szeretlek!

KISLÁNY: Apa, félek...

FÉRJ: Mindent elmondtam. És ha maguk ennyire tutyimutyik, majd én megtalálom – egyedül.

RENDŐR: Lehet, hogy többen voltak.

FÉRJ: Lehetetlen.

RENDŐR: Mitől ilyen magabiztos?

FÉRJ: Megérezés. Apai megérezés.

KISLÁNY: Apa, ne légy mérges! Inkább adok puszit...

RENDŐR: És mit sugallnak még ezek az apai megérezések?

FÉRJ: Ha tudni akarja, az az érzésem, hogy már nincs életben.

RENDŐR: Kicsoda?

FÉRJ: A gyerekem. Meghalt. Mit bámul így rám? Van egy ilyen érzésem!

RENDŐR: Ezt csak így mondja? Ilyen nyugodtan?

FÉRJ: Látom a kezed, ahogy egy sötét üregből kinyúl felém.

FÉRJ: Nem érti ezt maga! Hagyjon békén, menjen el! Na, menjen már!

RENDŐR: Hamarosan látjuk egymást.

KISLÁNY: Apa, nagyon-nagyon félek – tőled!

FÉRJ: Hamarosan. Ezt sejtem én is. Most menjen el, a vizontlátásra.

FÉRJ: Kicsi bogaram, édes kicsi bogaram... Jó-e neked, most ott, ahol vagy? Vagy nagyon rossz? Kivel játszol? Mit eszel? Mit érzel? Mivel játszol? Nagyon rossz ott, ahol vagy? Vagy jó most neked. Kicsi bogaram, édes kicsi bogaram...

FÉRJ: Milyen pontosan emlékszem erre a férfirra! Ahogy a kapuhoz jön, riadt a tekintete, látja az út mellett fekvő vérző embereket. Hány éves lehetett? Harminc? Miért tűnt vajon tegnap idősebbnek? Farmer van rajta, kockás vászoning, teniszcipő, kicsit őszülő haj, bajusz, kékeszöld szem, kézen fogja Ágnes, ő meg, a mafla, megy vele, mintha az apjával menne! Eltűnnek a ház mögött. Fogja Ágnes kezét, bemennek. Nem mennek be a házba, ezt nem láttam, hogy bemennek, csak azt, hogy eltűnnek a ház mögött...

FÉRJ: Látom a kezedet... ahogy egy sötét üregből...

FÉRJ: Olyan, mintha én haltam volna meg. Vajon ez büntetésem valamiért? Lehet, hogy ő én voltam háromévesen. Háromévesen, ártatlanul, nemtelenül, szökén, kékeszöld szemmel – olyan lehettem háromévesen, mint ő... volt. Pont olyan, és olyan lenne, ő is olyan lenne, mint én, amikor megnő, pont olyan.

FÉRJ: kinyúl felém a kezed.

FELESEG: Fontos volt ide kijönnöd?

KISLÁNY: Apa, nagyon félek!

FÉRJ: Ki kellett jönnöm. Érzem, hogy itt van valahol, itt a megoldása ennek a kurva...

FELESEG: Nevetséges vagy a nyomozódsdi játékkal. Ne haragudj, tényleg. Ideges vagyok, ideges, természetesen ideges, ellopattad a gyermekemet!

FÉRJ: Mit csináltam?

KISLÁNY: Apa, most félek tőled...

FELESÉG: Ellopattad a gyerekeket. Hogyan mondjam másként? Két napja, sőt, három, hogy eltűnt a gyerek, te meg fogod magad, és mint egy indián, sátrat versz a ház előtt, ahol állítólag eltűnt Ágnes.

KISLÁNY: Adok pusztit inkább...

FÉRJ: Hogy érted azt, hogy állítólag?

FELESÉG: Ne szarakodjunk most a szavakkal! Mit gondolsz, csak úgy szó nélkül faképnél hagyhatsz ilyen helyzetben?

FÉRJ: Mit tudnánk egymásnak mondani?

FELESÉG: Mit?

KISLÁNY: Apa, ne légy mérges!

FÉRJ: Te bűnösnek tartasz, felelőtlennek, aki idegen emberre bízta a gyermekedet.

FELESÉG: Még mindig úgy gondolod, hogy nem tőled van a gyerek?

KISLÁNY: Apa, félek...

FÉRJ: Tudom, hogy tőlem van. Hasonlít rám. Olyan, amilyen én voltam kis-koromban.

FELESÉG: Gyere haza, szépen kérlek. Legalább most.

FÉRJ: Nem értem, miért éppen most kellene. Máskor fel sem tűnik neked, hogy napokig nem vagyok otthon. Le se szarsz, édesem!

FELESÉG: De most feltűnik! Megőrülök otthon egyedül.

FÉRJ: Én melletted is egyedül vagyok!

FELESÉG: Úristen, még ilyenkor is szvenvelegsz? Komolyan kezdem azt hinni, hogy nem vagy teljesen normális! A rendőrség?

FÉRJ: Mondd, hogy szeretlek, apa!

FÉRJ: Nem tud semmit. Miért is tudna? Ágnes nem létezett, csak nekünk tűnt úgy, hogy van. Egyszerű érzéki csalódás, felültünk a látszatnak, hogy ő van. Miközben nem is volt. Ágnes én voltam, háromévesen, és én most nem vagyok háromévesen soha többé – nem mindegy?

FELESÉG: Félek most tőled, eszelős vagy! Gyere haza, te is megnyugszol!

FÉRJ: Ha szeretnél...

FELESÉG: Értsd meg, ez nem az a pillanat...

KISLÁNY: Piros virágok, lila virágok...

FÉRJ: Persze, neked csak...

FELESÉG: A jóistenedet, miért nem veszed észre, most a gyerek a fontos! Ha megkerül, majd mindent megbeszélünk, hogy hogyan csináljuk tovább, együtt, külön, vagy...

FÉRJ: És ha nem kerül meg?

FELESÉG: Képtelenség. Mi történhetett volna veled?

KISLÁNY: Mennyi virág!

FÉRJ: Megölte, akire rábíztam.

FELESÉG: Ezt soha többé ne mondd!

FÉRJ: Jó, soha többet. Ez meg mit akar?

FELESÉG: Nem ez volt... aki elrabolta Ágnes?

FÉRJ: Ez a szarházi? Hülye vagy? És mi az, hogy elrabolta?

SZOMSZÉD: Jó napot kívánok!

FELESÉG: Jó napot!

FÉRJ: Maga kicsoda?

SZOMSZÉD: Itt lakom a következő házban. Amikor a karambol történt, nem voltam itthon. A rendőrök mondták, hogy maga ült a Zsiguliban. Pokoli szerencséje volt. Halalom, hogy amazok közül kettő is...

FÉRJ: Akarod, hogy az ölemben vegyelek?

FÉRJ: Azért jött, hogy ezt elmondja neked?

SZOMSZÉD: Nem, bocsánat, csak gondoltam, hátha. Mondják a rendőrök, hogy eltűnt a gyerekük.

FELESÉG: Tud valamit?

SZOMSZÉD: Nem. Csak hátha tudok segíteni...

FÉRJ: Mit akar maga segíteni? Kinek akar maga segíteni? Menjen maga a bűdös kurva anyjába segíteni, hülye kíváncsi paraszt! Ott segítsen, az anyja picájában. Érti?

SZOMSZÉD: Elnézést.

FELESÉG: Bocsásson meg a férjemnek! A helyzet...

KISLÁNY: Anyához akarok menni!

FÉRJ: Te is tűnj el a bűdös francba! Na, mit bámulsz?

FELESÉG: Szégyelld magad!

SZOMSZÉD: Megértem az állapotát. Nem is akarom tovább zavarni magukat.

FÉRJ: Bocsánat, ha durva voltam! Szóval, nem a legjobb az idegeim.

KISLÁNY: Itt sötét van.

SZOMSZÉD: Kiköltözött?

FÉRJ: Ki.

SZOMSZÉD: Van ebben a dologban valami különös!

FÉRJ: Ha maga mondja!

SZOMSZÉD: Nem értem azt az idegen férfit, akire a gyereket rábízta.

FÉRJ: Mit kéne rajta értenie?

KISLÁNY: Jaj, itt sötét van!

SZOMSZÉD: Hát, hogyan került a házba? Mert, kérem, ezt a házat nem lakja már évek óta senki. S ha ide valaki jön, azt mi csak-csak észrevesszük.

FÉRJ: Lehetett csavargó is.

SZOMSZÉD: Úgy nézett ki? Maga látta!

FÉRJ: Mi az, öreg, csak nem vallatni jött maga is?

SZOMSZÉD: Egyszerűen nem értem. Nem látta senki idejönni. Elmenni sem látták a kislányával együtt.

FÉRJ: Arról én nem tehetek.

FELESÉG: Ki lakott itt azelőtt?

SZOMSZÉD: Egy öregasszony. De van annak már két éve is, hogy meghalt szegény.

FÉRJ: Eleget beszélgettünk, mehetne dolgára.

FÉRJ: Te csak anyádnak tudsz nevetni.

SZOMSZÉD: Hát, nagyon kívánom, hogy találják meg a gyermekét.

FELESÉG: Mi is nagyon szeretnének.

SZOMSZÉD: Minden jól!

FELESÉG: Viszontlátásra!

FÉRJ: Magának is minden jól! Te is elmész?

FELESÉG: Megyek. Csak szeretném...

FÉRJ: Ne szeresd! Nekem itt kell maradnom.

FÉRJ: Csak neki...

FELESÉG: És ha nem lesz meg a gyerekek?

FÉRJ: Meg fogják találni. Addig itt maradok. Nem mehetek haza.

FÉRJ: Hideg van, Ágnes? Mondd meg apának! Mondd, ha fázol! Elgémberedett a kis lábad, ugye? Nem piszkoltad össze a szép ruhádat? S a torkod sem fáj már? Nagyon kell vigyázni, nagyon, nagyon, nagyon. Látod, összerugdostad a cipőd orrát. Jól van, ne sírj, majd veszünk egy másikat. Kék kiscipellőket kapsz apától, azokban te leszel a legszebb kislány. Nyisd ki a szemedet, hallod, csak nyisd ki a szemedet! Kérlek... Ágnes, azonnal nyisd ki a szemed! Hallod, mit mondtam?

Egy pillanatra, még egy pillanatra! Csak egyetlen pillanatra...

FÉRJ: Megint maga az? Mit akar?

SZOMSZÉD: Sötétedik, hűvösek errefelé az éjszakák. Ha akarja, nálam meg is alhat.

FÉRJ: Köszönöm, de van hálózsákom. Különben sem akarok aludni, figyelek.

SZOMSZÉD: Nem lesz. Majd meglátja, kérem, nem lesz itt semmifajta mozgás.

FÉRJ: Miből gondolja?

SZOMSZÉD: Ki mozogna, jó uram? Az az ember lehet, nem is létezik.

FÉRJ: Nem létezik?

SZOMSZÉD: Szerintem maga csak fantáziál. Már megbocsásson!

FÉRJ: Ezt szíveskedjék megmagyarázni!

SZOMSZÉD: Pontosan én sem tudom. De úgy gondolom, a karambolnál megüthette a fejét, és szóval, hát most rosszul emlékezik. Csak úgy kitalál dolgokat.

KISLÁNY: Az ott...

FÉRJ: Tegyük fel, hogy így van! És a gyerek? Arra is csak emlékezem? Hogyan tűnt el a helyszínről?

SZOMSZÉD: Na, látja, ha tényleg itt volt, nehéz volt eltüntetni.

FÉRJ: Hogy jön maga ahhoz, hogy kétkelkedik a szavaimban?

SZOMSZÉD: Csak azt akarom mondani, hogy a kislányt senki sem látta, ugye. A másik autó utasai ájultak voltak, ők sem láthatták. Szomszédok nem voltak, akik igazolhatnák, hogy magával volt a gyerek. Tökéletes alibi... meg nem is!

KISLÁNY: Nézd, csiga!

FÉRJ: Ha nem velem, akkor vajon hol volt?

SZOMSZÉD: Azt nem tudom. Úgy lehet, már előbb eltűnt, vagy eltüntették. Eltüntette... valaki.

FÉRJ: Takarodjék! Most rögtön takarodjék innen, mert isten bizony...

FÉRJ: Látod, vettünk vattacukrot neked, kicsi bogaram. Meleg volt az ösvényen, s a fák között úgy kergetőztünk, mint a gyerekek. Mint két gyerek. Hát nem különös? És elestél! Mondtam, hogy ne szaladj annyira! Nézd meg, milyen földes a ruhád! Mit fogunk anyádnak mondani, ha hazavisz-

lek? Velem fog üvöltöni az az örült is. Hogy nem tudok vigyázni rád. Neked meg azt mondja, olyan hülye vagy máris, mint az apád. Pedig csak hároméves vagy. Na jó, ne picsogj, nem lesz semmi baj. Majd én megvédelek. Apa megvéd, ne félj! Miért húzódsz el tőlem? Adj egy puszit! Légy szíves, kérlek, na, adj, ide az arcomra! Miért nem? Nem szereted apád? Nem szereted az apádat!

RENDŐR: Van elemlámpája?

FÉRJ: Nincs. De nincs is rá szükségem. Van már újabb hír?

FÉRJ: *Menj játszani!*

RENDŐR: Újabb? Eddig semmilyen hírnünk nem volt a kislányáról.

FÉRJ: Igaz, igen. Szóval, nincs.

RENDŐR: Nincs. De ma már benne van a képe minden újságban.

FÉRJ: Minek? Lesz egy csomó fontoskodó hülye, aki emlékezni fog majd arra, hogy látott egy férfit és egy kislányt, de gondoljon bele, hány férfi vezet kézen fogva kislányokat ezen a világon!

RENDŐR: Minden bejelentést ki fogunk vizsgálni.

FÉRJ: Csak vizsgálják!

RENDŐR: Minket is az érdekel, hogy magukat hol látták együtt utoljára, és mikor. Elvégre maga látta utoljára élve a gyereket. A másik autó utasai közül csak egy maradt életben, de ő sem kihallgatható.

FÉRJ: *Ne törődj azzal az ásóval!*

FÉRJ: És az az idegen?

KISLÁNY: *Apa, miért hoztunk magunkkal ásót?*

RENDŐR: Ha van idegen.

FÉRJ: Ezt meg hogy érti?

RENDŐR: Nézze, a gyereket magán kívül senki sem látta a baleset előtti, utáni órákban. Nem zárhatjuk ki azt a feltételezést sem, hogy a gyerekek nem volt a kocsiban a baleset idején.

FÉRJ: Hát hol volt?

RENDŐR: Ne idegeskedjen, ezek csak feltevések, melyeket remélhetőleg meg fog cáfolni a nyomozás.

FÉRJ: Miféle nyomozás? Semmiféle nyomuk nincs. Várnak valamire, hirdetéseket tesznek közzé az újságokban. Egyáltalán, ha az az ürge nem jelentkezik....

FÉRJ: *Gyere, cirókáld meg apa arcát!*

RENDŐR: Látja, ez nekünk is furcsa. Mondjuk, ha maga komolyan hinne abban, hogy jelentkezni fog az embere – például azért, hogy megfenyegesse, esetleg megszarolja –, szóval, akkor most otthon ülne a telefonja mellett, és percenként szaladna le a postaládához.

KISLÁNY: *Mennyi virág van itt...*

FÉRJ: Sajnos, jó uram, ez nem film. Ki akarhatna engem megszarolni? Csakis egy örült!

RENDŐR: A normális emberek ritkán szokták eltüntetni mások gyerekeit.

FÉRJ: Tehát mégis elhiszi, hogy volt egy ember, akire rábízta a gyereket, amíg a sérülteket bevittem a városi kórházba?

RENDŐR: Az teljesen mindegy, hogy mit hiszek. Várjon! Ez az autó érttem jött. Talán tudnak valamit.

KISLÁNY: *Piros virágok, lila virágok.*

FÉRJ: *Milyen nagy béke van ebben a tájban! Vajon miért nem jártunk együtt sátorozni, kempingezni? Most bent szuszognál egy kis hálózásokban, én meg innám a pálinkát, bámulnám a csillagokat, meg... tudod... Ne szaladj!*

RENDŐR: Vannak fejlemények!

FÉRJ: Na, mondja már! Találtak valamit?

RENDŐR: Igen. Találtak. Sajnos.

FÉRJ: *Ne szaladj...*

FÉRJ: Mit találtak? Hol?

FÉRJ: *El fogsz esni!*

RENDŐR: A lányát találták meg, uram.

FÉRJ: És... és?

RENDŐR: Legyen erős, kérem! Amit mondanom kell... jobb lenne, ha most leülne! Amit mondani akarok... legyen erős, nagyon erős, kérem, nagyon!

KISLÁNY: *Apa, fák! Az erdőben fák vannak. Ez itt az erdő.*

3. nap

FELESÉG: Nem tudok aludni.

FÉRJ: Vegyél be altatót!

FELESÉG: Az sem segít.

FÉRJ: Kérlek, ne kezdj el megint sírni!

FELESÉG: Ne aggódj! Már sírni sem tudok.

KISLÁNY: Apa, lehúzhatom az ablakot?

FÉRJ: Ne, ne kapcsold be a rádiót!

FELESÉG: Híreket mondanak. Hátha bementjük Ágneset is.

FÉRJ: Elér bennünket a világhír. Már csak át kell repülnöm az óceánt, és olyan leszek, mint Lindberg.

FELESÉG: Legalább most ne legyél cinikus!

FÉRJ: Nézd, hogy szaladnak mellettünk a villanypóznák!

FÉRJ: Most ne, az ég szerelmére kérlek! Századszor hallom tegnap óta. Miért nem kérdezed meg, hogy mi lesz velünk? Mi lesz az autóval? Meg kérdezd meg, mit főzök ebédre, küldj le a közértbe, feltétlenül hozzak vöröshagymát, meg igyekezzek citromos patront is szerezni.

KISLÁNY: Apa, tehenek! Sok két tehén. Kettő, három, négy, tizenhat, tizenhárom...

FELESÉG: Olyan üres a szobája.

FÉRJ: Tudom. Én is érzem. Már be se merek lépni.

FELESÉG: Miért nekem mondasz ezt most?

FÉRJ: Figyeld ezt a nagy kanyart, kisöreg! Kapaszkodj!

FÉRJ: Kinek mondjam? Kinek mondjam, ha nem neked? Rendben van, nem fogok megszólalni többet!

(hosszú csönd)

FÉRJ: Van még itthon valami ital?

KISLÁNY: Apa, álmos vagyok. Lefekhetek a hátsó ülésen?

FELESÉG: Legalább most ne! Tudod mit, menj a francba, le a kocsmába, idd magadat szarrá, aztán gyere föl, dögölj le, ne törődj azzal, hogy mi történik körülöttem!

FÉRJ: Az lenne a legjobb. A legokosabb.

FÉRJ: Nem zavar a rádió? Vagy már alszol?

FELESÉG: Legszívesebben én is azt tenném.

FÉRJ: Tegyük meg! Menjünk le a kocsmába, igyunk valamit, rúgjunk be, aztán bújjunk ágyba, csináljunk egy másik gyereket!

FELESÉG: Nem kell neked lemenned ahhoz, hogy undorító és közönséges légy.

KISLÁNY: Apa, hol a Marci mackóm? Otthon felejtettük anyánál?

FÉRJ: Én nem lehetek ideges?

FELESÉG: Nem látszik, hogy annyira izgatna az eset.

FÉRJ: Azért, mert nem sikoltozom, nem csinálom a balhét? Valakinek észben kell lennie kettőnk közül.

KISLÁNY: Fújja a kezemet a szél!

FELESÉG: Mi volt az utolsó szava?

FÉRJ: Nézd, mekkora hegyek!

FÉRJ: Az utolsó szava? Természetesen végrendelkezett. Azt mondta, hogy az összes játékát és az összes pusziját rád hagyja. Csak rád, egyedül terád.

FELESÉG: Most azt hiszed, nagyon vicces vagy, mi? A fene nagy hidegvérred mögül kibújta a kicsinyességed. Az a bajod, hogy nem téged szeretett jobban.

KISLÁNY: Apa, ez itt már a Balaton?

FÉRJ: Tévedsz. Hiába neveltetted ellem, tudom, hogy szeretted, nagyon szeretted. Csak én nem gügyögtem folyton hozzá.

KISLÁNY: Apa...

FELESÉG: Én persze gügyögtem! Nem, kedvesem, te is „gügyögtél” volna, ha ki tudnád mutatni az érzelmeidet. De te erre képtelen vagy. Velem szemben sem tudsz természetes lenni. Neked az a fontos, hogy ne ess ki a szerepedből. Te vagy a férfi, aki józan, hűvös, akit szeretni kell, akire föl kell nézni.

FÉRJ: Meg tudnád mondani, miért marjuk egymást? Ahelyett, hogy...

KISLÁNY: Apa, vegyünk fagyaltot!

FELESÉG: Csinálnánk egy másik gyereket, ahogy az előbb mondtad.

FÉRJ: Veled már viccelni sem lehet.

FELESÉG: De, lehet. Bár én hülye vagyok, és nincs humorérzésem. Valóban, a legalkalmasabb időt választottad a viccelődéshez.

KISLÁNY: Apa, vegyünk nyalókát!

FÉRJ: Na végre, a célnál vagyunk. Én nem tudok még viccelni sem. Nem tudom megválasztani az időpontot, képtelen vagyok eldönteni, mikor kinek. Én még a feleségemmel sem...

FELESÉG: Szegény mártír, akit nem ért meg senki.

FÉRJ: De, valaki megértett. Ágnes.

FELESÉG: Neki könnyű volt.

FÉRJ: Te, észrevetted, hogy múlt időben beszélünk róla?

KISLÁNY: *Apa, üljünk fel a körhintára!*

FELESÉG: Te kezdted a múlt időt. Te kezdted!

FÉRJ: Hát persze. Ki is kezdhetne volna kettőnk közül! Mégiscsak lemegek meginni valamit.

FELESÉG: Ne feledkezz meg a pincérlányról se, ha lemegy.

FÉRJ: Mit akarsz a pincérlánnyal?

FELESÉG: Ne add az ártatlant! Ha megittad a sörödet, ne felejtse el megbaszni a sörösládák között hátul a raktárban, ahogy szoktad – benne van a cebben. Mert az jót tesz az idegeidnek, hiszen mellettem úgyis teljesen tönkremennek.

FÉRJ: *A kezedet látom, ahogy kinyúl a sötét vízből, felém nyúl...*

FÉRJ: Hogy miért nem öltek már meg!

FELESÉG: Se gyerek, se feleség. Ez lenne a neked való szituáció. Nem?

FÉRJ: Ha keresnek, lent vagyok a vendéglőben.

KISLÁNY: *Apa, olyan jó, hogy kirándulunk!*

FELESÉG: Ki keresne?

FÉRJ: A rendőrség.

FELESÉG: Ha lehet, ne idd le magad túlságosan!

FÉRJ: Csak nem félt az én egyetlen feleségem?

KISLÁNY: *Apa, olyan szép a napocska...*

FELESÉG: Nem akarsz bemenni a kórházba?

KISLÁNY: *Apa, én téged nagyon szeretlek!*

FÉRJ: Nem. Minek mennék? Gondold meg, ott ülnek sorban a családtagok. S megjelenik a szánakozó gyilkos! Esetleg részvéteket nyilvánítom a családtagoknak, az árváknak, az özvegyeknek...

FELESÉG: Nem vagy gyilkos. Ne túlozz!

FÉRJ: *A kezedet látom, a kezedet!*

FÉRJ: Jó ezt hallani. Remélem, elmondod még néhányszor!

FÉRJ: *Milyen különös, nem emlékszem az arcodra. Tegnap még pontosan emlékeztem, milyen*

voltál. Mi is mondtam a rendőrségen? Ősz volt a hajad? Bajuszod volt és szakállad? Kockás zakóban voltál és fekete nadrágban. Még a cipődre is emlékeztem. Fekete lakkcipő volt a lábodon. De most miért nem emlékszem? És emlékeztem rá, ahogy megfogod Ágnes kezét, elindultok a házba befelé. Nem emlékszem, nem tudok emlékezni! Pontosabban, nem tudom felidézni magamban az arcodat. Azt mondtam, még a nagy, barna szemeidre is emlékszem. Nem látlak! Homályos figura vagy ma reggel óta, olyan, amilyen mindenki lehet. Egy azonosításkor meg sem ismernélek. És a legszörnyűbb, hogy Ágnes sem látom melletted, mintha nem vezettél volna kézen fogva senkit. Pokoli érzés. Ködkép lett belőled. Magas voltál, sovány, kisportolt? Vagy alacsony, szuszogós, izadós, kövér? Nincsenek vonásaid. Veled volt a gyerek? Hová vitted, hová tetted? Vagy el sem vitted? De akkor hol van? Őket meg tisztán látom, mindent tisztán látok, amíg rád nem kerül a sor. A kanyarból kifordulnak kék Skodával, fékeznek, de már hiába, középen kapom el az autójukat... nekicsapódom a műszerfalnak... aztán látom, hogy a Skoda ajtaja nyitva, az oldala tropára ment... egyik kint fekszik az út mellett, tiszta vér, az autóban semmi mozgás, a vezető lóg ki a szétrobbant szélvédő véres nyílásán... és Ágnes mit csinált? Mit csinált akkor Ágnes? Nem látom, nem emlékszem, mit csinált.

FELESÉG: Sokat ittál?

FÉRJ: Nem. Nem volt kedvem inni.

FÉRJ: *A kezedet...*

FELESÉG: Látszik rajtad! Legalább másfél óra lent vagy.

FÉRJ: Jártam egyet. Aludtál?

FÉRJ: *A kezedet látom...*

FELESÉG: Mondtam, hogy nem tudok aludni.

FÉRJ: Ki fogsz készülni.

FELESÉG: Az a legkevesebb, hogy kikészülök. Most sokkal fontosabb dolgok vannak.

KISLÁNY: *Nagyon szeretlek, apa!*

FÉRJ: Már megint a most! Máskor nincsenek fontos dolgok?

FELESÉG: Keresett a rendőrség.

FÉRJ: Itt jártak, míg lent voltam?

FELESÉG: Nem, telefonon kerestek. Mondtam, hogy délután jöjjenek.

FÉRJ: Hála istennek. Mást sem teszek két napja, mint elmondom ugyanazt százszor, aztán kezdődik elölről.

KISLÁNY: Olyan szép a napocska, apa...

FELESÉG: Meg sem kérdezed, tudnak-e valamit?

FÉRJ: Miért, tudnak már valamit?

FELESÉG: Semmit sem tudnak.

FÉRJ: Gondoltam. De én tudok valamit.

KISLÁNY: Olyan jó, hogy kirándulunk, apa...

FELESÉG: Vajon mit?

FÉRJ: Hogy a gyerek...

FELESÉG: Hogy a gyerek...

FÉRJ: Nézd, erről már beszéltünk egymással. Tudom, hogy a gyerek nem az enyém.

FELESÉG: Akkor kié? Ki az úristen csinálta?

FÉRJ: Ezt neked jobban kell tudnod!

FELESÉG: Miért kezdted előlről? Mondtam már, hogy a gyerek a tied. Kié lenne?

KISLÁNY: Apa, vegyünk fagyaltot!

FÉRJ: Akivel összekalapáltad! Lehet, hogy hülyének nézel, de nem vagyok teljesen az! Azt hiszed, nem tudom, hogy fűvel-fával összefekszel?

FELESÉG: Tudod mit? Megérdemelnéd! És lehet, hogy meg is teszem, amint a gyerek megkerül.

FÉRJ: Nagy halakat fogunk...

FÉRJ: Miért nem mindjárt most? Attól még nem kerül elő, hogy te önmegettartóztatod magadat.

FÉRJ: Látunk vitorlásokat.

FELESÉG: Hagyj engem a marhasággal! Megalázónak tartom, hogy bizonygatnom kell az ártatlanságomat.

KISLÁNY: Ez itt a Balaton, apa.

FÉRJ: Éppen te vagy az ártatlan! Te meg az ártatlanság! Mutogatni kellene!

FELESÉG: Nem szégyelled magad? Még ilyenkor is gyűlölködsz? Elveszítetted a gyerekünket!

FÉRJ: A gyereket.

FELESÉG: Mi az, egyszeriben nem válalod Ágneszt?

FÉRJ: De, elvállalom. Fölnevelem az apja helyett. Mintha az enyém lenne.

FELESÉG: Hogy gyűlöllek ilyenkor! Iszol és ocsmány vagy, közönséges, agresszív, buta...

FÉRJ: Elég hamar kifogytál az érveidből.

FELESÉG: Te nemcsak engem gyűlölted, hanem a gyereket is!

FÉRJ: Neked elment az eszed!

FÉRJ: Mekkora hegyek, nézd!

FELESÉG: Nem, dehogy. Te találtad ki magadnak azt, hogy nem a tiéd Ágnes, és ezért gyűlölted. Őt is. Egy jó szavad nem volt hozzá. Hányszor megütötted!

FÉRJ: Úgy van, én voltam a gonosz, rossz apa, aki veri a gyereket. Hát nem! Csak azt nem akartam, hogy olyan ringyó legyen belőle, amilyen te vagy.

FELESÉG: Milyen ember vagy te! Gyalázzol engem, rendben van – persze, nincs rendben. De egy hároméves kisgyereket azért ütsz meg, mert előre féltékeny vagy rá!

FÉRJ: Rád sem vagyok féltékeny. Érdekel is engem, hogy mit csinálsz! Őrültek vagyunk. Nem lehetne, hogy marakodás helyett szeressük egymást?

KISLÁNY: Fújja a kezemet a szél!

FELESÉG: Én nem tudlak szeretni. Ha más lennél...

FÉRJ: Én ilyen vagyok. A gyerek is ezt érezte. Megérezte, hogy nem szeretsz. És úgy hitte, neki sem kell akkor szeretnie engem.

FELESÉG: Miket beszélsz be magadnak! Hogy tudna egy ekkora gyerek dönteni abban, hogy kit szeret? Azt sem tudja, mi az a szeretet.

FÉRJ: Jobban tudja, mint te.

FELESÉG: Ne nyúlj hozzám!

FÉRJ: Felém nyúl sötét vízből a kezéd...

FÉRJ: Ne félj, nem bántalak! Soha nem ütöttem meg.

FÉRJ: A kezedet látom.

FELESÉG: Fáradt vagyok.

FÉRJ: Én abbahagytam

FELESÉG: Már fél három. Jöhetnének!

FÉRJ: A rendőrök?

FELESÉG: Azok.

KISLÁNY: Apa, üljünk fel a körhintára!

FÉRJ: Szeretnéd már látni, ahogy bilincsbe verve kivisznek az ajtón.

FELESÉG: Veled nem lehet beszélni... sem.

FÉRJ: Nem lehet. Eltűnt a gyerekem.

FELESÉG: Az előbb még csak az enyém tűnt el.

KISLÁNY: Apa, vegyünk nyalókat!

FÉRJ: A gyerek az enyém. Akkor is, ha mástól van.

FELESÉG: Miért nem mentem el veletek!

FÉRJ: Mert fontosabb volt kozmetikushoz menned!

FELESÉG: Tudhattam én előre, mi fog történni?

FÉRJ: Gyönyörűen kisminkeltek. Legalább tíz évet fiatalodtál. Ha nem ismernélek, még beléd szeretnék.

FELESÉG: Nem, köszönöm. Elég volt abból egyszer.

KISLÁNY: Apa, álmos vagyok. Lefekszem a hátsó ülésen...

FÉRJ: Nyugodj meg, nem fogom ezt sokáig csinálni.

FELESÉG: Előbb is eszedbe juthatott volna.

FÉRJ: Légy erős, eszembe jutott. Csak hülye voltam. Még a gyerek előtt el kellett volna mennem.

FELESÉG: De nem mentél!

FÉRJ: A nagy kanyart...

FÉRJ: Nem fázol?

FELESÉG: Inkább melegem van.

KISLÁNY: Apa, tehenek!

FÉRJ: Ne haragudj!

FELESÉG: Hagyd ezeket.

FÉRJ: Mit csinálunk?

FELESÉG: Várunk. Majd csak lesz valami.

KISLÁNY: Tizenhárom, tizenhat, négy, három, kettő...

FÉRJ: Mi lenne? A rendőrség az életben nem fogja megtalálni Ágnest.

FELESÉG: Hogyan bízhattad rá egy ismeretlen emberre a gyereket?

KISLÁNY: Sok két tehen.

FÉRJ: Te mit csináltál volna? Teljesen elhagyott helyen vagy, ájult és véres, halott emberek az út mellett, akiknek az autójába te rohantál bele. El kellett őket vinnem a városi kórházba. A gyerek amúgy is majdnem szörnyethalt az ijedségtől. Még tegyem be mellé a kocsiba azt a három húscsapatot? Persze, hogy megkértem azt az embert,

amikor kijött a kapuba, hogy hadd hagyjam nála Ágnest, amíg megfordulok a kórházból. Most miért hallgatsz?

KISLÁNY: Nézd, szaladnak mellettünk a villanypóznák! Apa, lehúzhatom az ablakot?

FELESÉG: Várok.

FÉRJ: Mire vársz?

FELESÉG: Nem tudom, várok.

FÉRJ: Hányszor eszembe jut, ahogy kiszállsz az autóból! Szabad aludni? Rögtön ezt kérdezted. Az erdőben homály van már, esteledik. Rögtön ezt kérdezted. Hűvös a levegő, vedd magadra a pulóveredet! Jól van, megyünk anyához – nemsokára. Még barangolunk egy kicsit. Akarsz a nyakamba ülni? Pacizunk egy kicsit. Miért nem? Miért mindig haza, mindig „anyához akarok menni”, miért? Akarj velem maradni! Ugye, jó itt? Kár, hogy nem hoztunk magunkkal labdát! Gyere, bemegyünk a sűrűbe. Itt nem igazán érdekes. Az ösvényen anynyian járnak! Ne félj, nem fogja összecsipkedni a lábadat a csalán. Csak gyere utánam! Ha szépen jössz, nemsokára megyünk anyához. Ennek az útnak a végén már vár anya, siess!

FELESÉG: Csöngettek.

FÉRJ: Hallottam. Kinyitod?

FELESÉG: Persze. Kinyitom

RENDŐR: Jó napot kívánok!

FÉRJ: Jó napot! Mondjon valami biztatót!

RENDŐR: Biztatót, azt nem tudok.

FELESÉG: Semmi nyom?

RENDŐR: Egyelőre semmi. Az ön tanúvallomására kell alapoznunk mindent. Feltúrtuk az egész környéket, bűvárokkal átvizsgáltuk a közeli két tavat. Semmi. Se szagnyom, se egy tárgy, hajszál, ujjlenyomat.

KISLÁNY: Apa, lehúzhatom az ablakot?

FÉRJ: Tökéletes bűntény.

FELESÉG: Nincs tökéletes bűntény.

KISLÁNY: Nézd, hogy szaladnak a fák!

RENDŐR: A feleségének igaza van. Előbb-utóbb minden tettes elkövet valamilyen hibát. Leggyakrabban azt, hogy túlbiztosítja magát.

FÉRJ: Ez azt jelenti, hogy várunk.

RENDŐR: Keresünk és várunk.

FÉRJ: És maguk is tőlem várnak valamit.

KISLÁNY: Nézd, villanypóznák...

FELESÉG: Te láttad utoljára életben Ágnest. Mindenre emlékezned kell!

FÉRJ: Mindenre emlékszem, és mindent el is mondtam.

RENDŐR: Rengeteg apró mozzanat kiesik az ember fejéből. Holott, éppen ezekre támaszkodva kerülhetnénk közelebb a... szóval, bűnügyhöz, mondjuk ki végre, semmi okunk, hogy ne erre gondoljunk. Például, dohányzott az az ember?

KISLÁNY: *Apa, tehenek!*

FÉRJ: Akkor nem. Ott... nem tudom.

RENDŐR: Nem furcsállja, asszonyom, hogy a kislány szó nélkül elmegy egy idegennel, bemegy egy idegen házba?

KISLÁNY: *Sok két tehen.*

FELESÉG: Mondtam én is a férjemnek, hogy ez nem fér a fejembe.

KISLÁNY: *Kettő, három, négy, tizenhat, tizenhárom...*

FÉRJ: Jó neked, hogy csak ez az egy mozzanat!

FELESÉG: Ne szakíts folyton félbe! Szóval, Ágnes nagyon barátságos, aranyos kislány, de mindenkitől fél, még a rokonoktól is, ha hosszabb ideig nem látja őket.

FÉRJ: Ott más volt a helyzet, nyilván a trauma hatása is benne volt.

FÉRJ: *Figyeld csak ezt a kanyart, kisöreg!*

RENDŐR: Elképzelhető. Nem volt semmi furcsa az idegenen?

FÉRJ: Mondtam már, hogy nem.

RENDŐR: Nem volt túlságosan negédes?

FÉRJ: Értem már, hova akar kilyukadni. Hogy nem volt-e cukrosbácsi-külseje. Gondolja, akkor nála hagytam volna a kölyköt?

FÉRJ: *Kapaszkodj!*

FELESÉG: Van magának gyereke?

RENDŐR: Igen, asszonyom, két fiam van.

FELESÉG: Képzeld el, ha elrabolják őket.

KISLÁNY: *Apa, álmos vagyok!*

FÉRJ: Hülyéket beszélsz. A zsarukölyköket nem szokták elrabolni. Azok védett állatok.

RENDŐR: De kérem!

FELESÉG: A rendőr elvtárs...

FÉRJ: Nekem nem elvtársam. Még csak az hiányzik, hogy rendőrök legyenek az elvtársaim!

KISLÁNY: *Lefekszem... apa...*

RENDŐR: Így nem megyünk semmire. Ön két nappal ezelőtt hibát követett el.

KISLÁNY: *Hol a Marci mackóm?*

FÉRJ: Az nem volt hiba, hogy otthagytam abban az elátkozott házban! Más is így tett volna.

RENDŐR: Valószínűbb, hogy nem tett volna így. Amikor a kislányt rábízta az illetőre, már erősen alkonyodott, nem?

KISLÁNY: *Anyánál felejtettük.*

FÉRJ: Még nem erősen.

RENDŐR: De gondolhatta volna, hogy mire visszaér a kórházból, akkorra besötétedik.

KISLÁNY: *Fújja a kezemet a szél!*

FÉRJ: De még nem sötétedett be.

RENDŐR: Tehát jól látta az arcát annak a férfinak.

FÉRJ: Mondtam, hogy jól láttam. Pontosan leírtam maguknak, vagy nem?

FELESÉG: Egy kávét parancsol?

RENDŐR: Köszönöm, elfogadom. Ez már a negyedik.

FÉRJ: Ó, szegény jó rendőr bácsi, hát annyira unatkozik, hogy kénytelen kávéivásra adni a fejecskejét!

RENDŐR: Megjegyzem, több mint különös az ön viselkedése. Ön képtelen bennem nem a hülye rendőrt látni. Mintha én szándékosan járnék a nyakára.

FELESÉG: Ne törődjék vele! Nem látja, hogy ivott?

FÉRJ: Ivott az anyád segge, az ivott.

RENDŐR: Asszonyom, megenged egy személyesnek tűnő kérdést?

FELESÉG: Tessék!

RENDŐR: Önök jól élnek a férjével?

FÉRJ: Jótól kérdezi!

FELESÉG: Ha arra kíváncsi, nem vagyunk boldogok. Valahogy eltávolodtunk egymástól az idők folyamán. Más érdeklődési körünk van, engem nem érdekel az építészet, őt végképp nem a tanítás... meg hát, más problémák is vannak... ahogy az lenni szokott... gondolom.

FÉRJ: *Nézd, mekkora hegyek!*

RENDŐR: Tudom, hogy kellemetlen kérdést teszek fel, de jegyezzék meg,

én itt hivatalos minőségben beszélgetek önökkel, tehát a titoktartás engem is kötelez... szóval, vannak más partnerek is, úgy értem, szexuálisan, az önök életében?

FÉRJ: Na, ehhez aztán végképp semmi köze sincs!

RENDŐR: Jó, rendben van. Csak azt tudnám, mit akar ezzel az örökös támadóállással!

FÉRJ: *Majd látunk vitorlásokat.*

FELESÉG: Ha úgy gondolja, állandó partner, akkor a férjemnek – azt hiszem – nincs... olyanja.

RENDŐR: És önnek, asszonyom?

FELESÉG: Nekem... nekem igen. Nekem van.

KISLÁNY: *Apa, vegyünk fagyaltot!*

FÉRJ: Ez óriási. Nem elég, hogy kurva vagy, ezt még egy tanú jelenlétében kell megtudnom. Egy rendőr jelenlétében. Mondja, mekkora a szarvam? Kiférek velem még az ajtón?

KISLÁNY: *Apa, vegyünk nyalókat!*

RENDŐR: Tehát ön nem tudott a felesége házasságon kívüli kapcsolatáról?

FÉRJ: Nem tudtam. Gondolja, akkor még itt lennék? A gyerek se...

RENDŐR: Mi van a gyerekkel? Valamit akart mondani?

FÉRJ: Semmit.

KISLÁNY: *Apa, üljünk fel a körhintára!*

FELESÉG: Azt akarta mondani, hogy nem az övé.

FÉRJ: Fogd be a szád, te... te!

RENDŐR: Tehát, azt gondolja, nem az öné a gyerek?

FÉRJ: Nem tartozik magára.

RENDŐR: El sem tudja képzelni, milyen fontos mozzanat lehet ez a nyomozás szempontjából.

FÉRJ: El tudom képzelni. Tőlem miért nem kérdezi meg, hogy hányszor élünk családi életet az ágyban? Hogy szeretem-e a feleségemet, a gyerekeimet, szeretem-e a munkámat, vagy csak az italt szerettem? Apropos, nem iszik velem egy felest?

FÉRJ: *A kezedet látom...*

RENDŐR: Köszönöm, szolgálatban nem iszom.

FÉRJ: Na, ne játssza meg magát! Olyan rendőrrel én még nem találkoztam, aki ne ivott volna, ahogyan maga mondja – szolgálatban.

RENDŐR: Akkor szerencséje van, most találkozott.

FÉRJ: *Ahogy kinyúl...*

FÉRJ: Nem hagyhatnánk abba?

FÉRJ: *A sötét vízből felém...*

RENDŐR: De igen. Azért még valamit áruljon el nekem! Asszonyom, ez annyira indiszkrét...

FÉRJ: Csak maradjon! Nem fogok amiatt semmit letagadni, mert ő itt van.

FÉRJ: *Látom a kezedet!*

RENDŐR: Hát jó. Válaszoljon nekem arra a kérdésre, nem nőnél volt-e a gyerekekkel.

FÉRJ: Maga megőrült! A gyerekek? Egyébként is, minek gondol maga engem? Kérem, hová tűnt a beszélgetés elején megcsillagotott híres eleganciája, tapintata?

RENDŐR: Én komolyan kérdeztem.

FÉRJ: És ha nőnél voltam? Akkor mi van? Nem ő rabolta el a gyereket.

KISLÁNY: *Apa, olyan szép a napocska!*

RENDŐR: Köszönöm, mára ennyi. Vizszontlátásra!

KISLÁNY: *Apa, én téged szeretlek – nagyon!*

FELESÉG: Ha megengedi, kikísérem.

RENDŐR: Köszönöm, ne fáradjon.

FÉRJ: *A kezedet, a kezed! Hát, mégsem vagy a gyerekeim? Anyádnak kapcsolatai vannak. De nem, te az enyém vagy, édes kicsim. Más az apád? Nekem teljesen mindegy. Ragaszkodom hozzád! Minden más hazugság. Elmegyünk innen, mi ketten, új életet kezdünk. Senki sem fog bennünket ismerni. Csak te meg én. És nem leszel olyan, mint az anyád. Ebben biztos vagyok. Megértted? Veszek neked szép ruhákat, kis kék cipőt... Jaj, de szépen élhettünk volna! Ha az az ember... Nem tudom fölidézni magamban az arcát. Iszonyatos! És az alakját sem. Nem látom, ahogy elindul veled befelé a házba. És téged sem látlak. Elfáradtam, kicsim, nagyon, nagyon elfáradtam. És rossz, hogy te nem az én gyerekeim vagy. De most már igen, most már mindörökre az maradsz. A kezedet látom...*

FELESÉG: Elhatároztad, hogy nem fogsz hozzám szólni?

FÉRJ: Nincs mit mondanom.

FÉRJ: *A vízből...*

FELESÉG: Gyűlölsz?

FÉRJ: Nem. Semmit sem érzek irántad.

FÉRJ: nyúlsz felém...

FELESÉG: De a gyerek a tiéd, ugye, tudod?

FÉRJ: Nem érdekel az sem, semmi sem érdekel.

FELESÉG: Nincs nekünk elég bajunk ezen kívül is?

KISLÁNY: Apa, fújja a kezemet a szél.

FÉRJ: Ki az? A férfi...

KISLÁNY: Hol a Marci mackóm? Anyánál?

FELESÉG: Fontos? Hát nem mindegy? Egyébként sem ismered. Nem a személyek a fontosak. Ha veled együtt lehetett volna élni...

FÉRJ: Nem lehetett, mert én egy állat vagyok. Mocskos, szarházi, kistílú állat.

KISLÁNY: Hol van anya?

FELESÉG: Ne így, kérlek! Méltóságtelegesebben.

FÉRJ: Még ki is oktatsz, hogyan kell viselnem a szarvaimat?

FELESÉG: Én évek óta viselem, hogy te azt csinálsz a hátam mögött, amit nem szégyellsz. Szégyellsz? Nem hiszem, hogy van benned szégyenérzet.

KISLÁNY: Álmos vagyok.

FÉRJ: Szépen elszórakozunk mi itt, amíg a gyerek...

FELESÉG: Igen, a gyerek. Meddig tart hat még ez?

KISLÁNY: Apa, tehenek!

FÉRJ: Nem tudom, hogy meddig. Ne neved ki, és ne mondd, hogy szentimentális vagyok! De – szeretném újrakezdeni az életemet.

FELESÉG: Nem nevetlek ki. Hogyan képzeled? El akarsz menni?

FÉRJ: Épp az, hogy nem. Nem akarok elmenni. Itt akarok maradni – veled. Felejtük el, ami történt! Kezdjük el előlről! Például te azt hinnéd... nem is hinnéd, hanem éreznéd, hogy én jó vagyok. Hogy nem ellenedre teszek mindent. Csak nekem se könnyű. Lehet, hogy örültt vagyok, de nem ellened vagyok az. Kezdjük újra, ketten.

KISLÁNY: Apa, szaladnak a villanypóznák... kettő, három, négy, tizenhat, tizenhárom.

FELESÉG: Miért ketten?

FÉRJ: Ágnes... nincs itt.

FELESÉG: De meg fogják találni. Nekünk hárman kell... ahogy mondod, újrakezdeni.

FÉRJ: Persze, hogy hárman. Félreértetted.

FELESÉG: Majd mindent megbeszélünk.

FÉRJ: De mikor beszélünk meg mindent? Most beszéljünk!

KISLÁNY: Apa, lehúzhatom az ablakot?

FELESÉG: Most nem tudok. Ilyen állapotban nem tudok ezekről beszélni. Nekem a gyerek kell! A gyerekem!

FÉRJ: A gyereked! Nekem meg te...

FÉRJ: Minden megvan. Hálózsák, alsónemű, sátor, tisztálkodószerek. Csak kitarson a benzín addig a házig. Megy apa, ne félj! Megyek hozzád Ágnes. Ott leszek nem messze tőled. Majd sokat beszélgetünk. Mesélek neked. Milyen mesét mondjak? Minden este mesélek, sok mesét, annyit, hogy nem is győződ hallgatni. Amennyit csak akarsz. Csak hallgass türelemmel! Énekelünk is együtt. Nagyon sok énekre megtanítalak. Neked jó hallásod van. És szeretsz is énekelni. Tábortűzet rakok, majd a tűz fényénél találkozunk. Olyan lesz, mint a kirándulás. Csak meg ne éged a kezed! A kezed... a kezed.

2. nap

RENDŐR: Le tudná írni nekem még egyszer azt az embert?

FÉRJ: Fáradt vagyok. Ma legalább ötödször kéri ugyanezt tőlem.

RENDŐR: Nem sok vesztegetni való időnk van. Ha akarja, tarthatunk szünetet.

FÉRJ: Nem, kezdjük!

KISLÁNY: Levetkőztetem a babámat. Segítesz?

RENDŐR: Úgy látom, bele fog ebbe hamarosan rázódni. Sajnos, a mi szakmánk ilyen. Mindent ötszázszor megvizsgálunk.

FÉRJ: Nem kell ragoznia! Megértettem elsőre is.

RENDŐR: Tehát?

FÉRJ: Idősebb embernek tűnt.

RENDŐR: Hol látta először?

KISLÁNY: Fel kell öltöztetnem a babát. Apa, segíts!

FÉRJ: A ház mögül jött elő azután, hogy nekimentem a kék Skodának.

RENDŐR: Pontosan emlékszik az arcára?
 FÉRJ: Azt már csak később láttam. Amikor közelebb jött a kapuhoz.
 RENDŐR: Meglepett volt?
 FÉRJ: Azt hiszem.
 RENDŐR: Ellenszenves, megnyerő?
 FÉRJ: Inkább megnyerő.
 RENDŐR: Mennyire volt idős?
 FÉRJ: *A földből kinyúl a kezed...*
 FÉRJ: Nem túlságosan. Középkorú lehetett.
 RENDŐR: Ezt a felvetését mire alapozza?
 FÉRJ: Őszült a haja.
 RENDŐR: Feltűnően őszült?
 FÉRJ: Nem. De észrevehetően.
 RENDŐR: Vonásai?
 KISLÁNY: *Apa, kell menni holnap óvodába?*
 FÉRJ: Nem tudom pontosan felidézni őket.
 RENDŐR: Szeme?
 FÉRJ: Úgy emlékszem, barna.
 RENDŐR: Ruházata?
 FÉRJ: Kockás zakó, apró kockás, fekete nadrág, fekete lakkcipő.
 RENDŐR: Milyen inget viselt?
 FÉRJ: *A kezed...*
 FÉRJ: Nem emlékszem pontosan. Talán világos inget. Lehet, fehérét.
 FÉRJ: *...kimaradt.*
 RENDŐR: Nyakkendőt hordott?
 FÉRJ: Nem emlékszem. Talán nem.
 FÉRJ: *A kezed...*
 RENDŐR: Mondott magának valamit?
 FÉRJ: Igen. Azt mondta: „Ezt jól megcsinálták.”
 RENDŐR: Aztán?
 FÉRJ: Mondtam neki, hogy nem én voltam a hibás. Kikanyarodtak a bekötőútról, én szabályosan jöttem nyolcvannal, beléjük mentem.
 KISLÁNY: *Mikor megyünk állatkertbe?*
 RENDŐR: Ezt így mind elmondta neki?
 FÉRJ: El. Miért ne mondtam volna el?
 FÉRJ: *Hallgass már!*
 RENDŐR: Három sérült és egy gyerek volt magukon kívül a helyszínen.
 FÉRJ: A sérültek nem szóltak közbe.
 RENDŐR: Fekete humor. Mit csinált a gyerek?
 KISLÁNY: *Most megyünk állatkertbe, apa?*
 FÉRJ: Fogta a kezemet.
 RENDŐR: Miért nem vette fel a gyermeket?

FÉRJ: Fel kellett volna vennem?
 RENDŐR: Gondolom én. Félt a kicsi lány, nem?
 FÉRJ: *Fogd be a szád!*
 FÉRJ: Akkor már nem. Nem is értette, mi történt vele.
 RENDŐR: Vele?
 FÉRJ: Úgy értem, velünk.
 RENDŐR: Értem. Azután?
 FÉRJ: Azután arra kértem azt a férfit, hogy hadd hagyjam nála a gyereket, amíg azokat a kórházba szállítom.
 FÉRJ: *Becsavarlak a pokrócba, hideg az éjszakai föld.*
 RENDŐR: Honnan tudta, hogy erre a maga autóját még lehet használni? Teljesen összetört az eleje.
 FÉRJ: Valóban. De az ütközés után én megpróbáltam vele hátra tolatni, és sikerült.
 RENDŐR: Mit válaszolt a férfin?
 FÉRJ: Azt mondta, természetesen. Addig megvacsoráznak, amíg visszatérek.
 RENDŐR: Atyai gondoskodás.
 FÉRJ: Ha megengedi, most ez volt a fekete humor.
 KISLÁNY: *Nem megyek óvodába!*
 RENDŐR: Bocsánat. Folytassa!
 FÉRJ: Kézen fogta Ágneszt, és elindultak a ház felé.
 FÉRJ: *Csönd legyen!*
 RENDŐR: Álljon meg!
 FÉRJ: Tudom, tudom, hogy lehet az, hogy bement vele a gyerek – ezt akarja kérdezni, nem?
 RENDŐR: Valóban, hogy lehet? A gyerek csak ismerősökkel megy be kézen fogva idegen házba, olyanokkal, akiket ismer, akikben megbízik.
 KISLÁNY: *Felöltöztetem a babát.*
 FÉRJ: Rendkívüli helyzet volt.
 RENDŐR: Ezt a gyerek, nem hiszem, hogy számításba veszi.
 FÉRJ: Én meg úgy gondolom.
 KISLÁNY: *Levetköztetem a babát.*
 RENDŐR: Mondott valamit a gyerekeknek?
 FÉRJ: Elmagyaráztam, hogy el kell vinnem a bácsikat a kórházba, megértette, adott egy puszit.
 RENDŐR: Hova adta a puszit?
 FÉRJ: Az arcomra.

RENDŐR: Melyik oldalra?

FÉRJ: Nem mindegy? A bal oldalra.

KISLÁNY: *A babának pisilnie kell...*

RENDŐR: Felvette, vagy lehajolt hozzá?

FÉRJ: Lehajoltam hozzá.

RENDŐR: A gyerek kinek a kezét fogta akkor?

FÉRJ: Az enyémet. Nyilván.

RENDŐR: Magán milyen ruha volt?

FÉRJ: Látták, nem?

RENDŐR: Magától akarjuk hallani!

FÉRJ: Farmer, kockás vászoning, teniszcipő. A zoknim színére már nem emlékszem.

FÉRJ: *A földből kinyúl a kezed...*

RENDŐR: Tudja, hogy sérülteket nem szabad a helyszínről elszállítani?

FÉRJ: Tudom. Véreztek, teljesen elhagyott környéken történt az eset, mire én mentőket szereztem volna, valószínűleg nemcsak egy halt volna meg közülük, hanem mind a három.

FÉRJ: *Teli van...*

RENDŐR: A lánya hasonlított magára?

FÉRJ: Állítólag igen.

FÉRJ: *...a markod...*

RENDŐR: Írja le őt is.

FÉRJ: Fekete hajú, a szeme kékeszöld.

FÉRJ: *...földdel...*

RENDŐR: Mint magának.

FÉRJ: Mint nekem. Barna bőrű, korához képest fejlett, magas...

RENDŐR: Tud már beszélni?

KISLÁNY: *Levetkőztetem a...*

FÉRJ: Amennyit egy hároméves gyerek tud. Mondatokat formál, grammatikailag tévesen persze.

FÉRJ: *Kuss!*

RENDŐR: Mi volt az idegen férfi utolsó szava?

FÉRJ: Köszönt.

RENDŐR: Köszönt? Hiszen nem búcsúztak el egymástól, maga jelezte neki, hogy visszatér.

FÉRJ: Lehet, hogy így volt. Bocsásson meg, nagyon elfáradtam.

KISLÁNY: *Felöltöztetem a...*

RENDŐR: Jó, tartsunk szünetet. Azután kezdjük el újra – előlről.

FÉRJ: Van értelme ennyiszor ugyanazt?

RENDŐR: Csak maga érzi, hogy mindig ugyanazt mondja. Valójában minden elmondáskor vannak apró eltérések.

FÉRJ: *Fogd be a szád!*

FÉRJ: S maga ebből mire következtet?

KISLÁNY: *Anyához akarok menni...*

RENDŐR: Még nem tudom. De össze fogom rakni a cserepeket.

FÉRJ: Remélem, sikerül!

FÉRJ: *Kinyúl a föld alól a kezed...*

RENDŐR: Én is nagyon bízom benne, higgye el, különben nem fárasztanám.

FÉRJ: *Piros virágok, lila virágok, fölöttük fehér lepke kering. Meg akarod fogni, de hasra esel, a piros virágok, a lila virágok közé. Jól van, nem kell annyira a szívedre venni a dolgot, pattanj fel, aztán futás! Hallod ezeket a hatalmas durranásokat? A seregélyeket riogatják a szőlősgazdák. Milyen madár a seregély? Mint a többi. Furcsa, de én csak csapatostul láttam seregélyeket, külön-külön talán egyet sem. Szabad, persze, hogy szabad virágot tépni. Melyiket szeretnéd? A pirosat vagy a lilát? Lassan el kéne indulnunk, hamarosan sötétedik. És az éjszakai erdő félelmetes, képzeld, még apa is fél ilyenkor. Úgy bizony! Pedig apa erős, tudod, apa nagyon erős. Add a kezéd! Piros virágok, lila virágok...*

FELESEÉG: Úgy érzem, szétmegy a fejem.

FÉRJ: Próbáld meg uralkodni magadon! Meglátod, minden rendbe fog jönni.

FELESEÉG: De hová vihette az a férfi Ágneset?

FÉRJ: Lehet, hogy sürgősen el kellett mennie valahová.

FELESEÉG: Ha úgy lenne, akkor miért nem jelentkezett még mindig a gyerekekkel?

FÉRJ: *...a kezéd a föld alól...*

FÉRJ: Talán nem végezte el a dolgát, ami miatt sürgősen el kellett mennie.

FELESEÉG: Mondd, te ugratsz engem?

KISLÁNY: *Anyához akarok...*

FÉRJ: Nem, de próbáld megérteni, hogy képtelen vagyok állandóan erről beszélgetni veled.

FELESEÉG: Állandóan... még két nap sem telt el azóta. Te, gondoltál már arra, hogy az illető esetleg bűnöző?

FÉRJ: *Fogd be a szád!*

FÉRJ: Gondoltam.

KISLÁNY: *Felöltöztetem.*

FELESEÉG: Vagy perverz!

FÉRJ: Gondoltam.

FELESEÉG: Miért ne lehetne bűnöző?

FÉRJ: *Kuss!*

FÉRJ: Mert nem az! Világos? Befejeztem.

FELESÉG: Ne pattogj itt nekem, amikor Ágnes...

FÉRJ: Ágnes, Ágnes! De fontos lett hirtelen! Eddig meg máson se töprengtél, csak hogy megszabadulj a gyerektől. Lökjük a nagymamához, vigyázzon rá a szomszéd, vigyázzak rá én, amíg te utazgatsz, színházba meg moziba jársz, vagy a fene tudja, hová, hová császkálsz estelente.

FELESÉG: Csak nem vagy féltékeny?

KISLÁNY: *Levetkőztetem.*

FÉRJ: Rád? Soha.

FELESÉG: Akkor meg mit akaszt? Jögom van moziba, színházba járni, találkozni a barátnőimmal, a barátaimmal. Sajnálom, hogy neked ilyesmire nincs igényed.

FÉRJ: *Teli van földdel a markod...*

FÉRJ: Igényem az lenne, csak időm nincs.

FÉRJ: *Kinyúlik a földből a kezed.*

FELESÉG: Ez nem igaz. Te begubózdó alak vagy.

FÉRJ: Már az is baj, ha valaki családcentrikus?

KISLÁNY: *A babának pisilni kell!*

FELESÉG: Körmönfontan fogalmazol.

FÉRJ: Nekem a család a mindenem.

FELESÉG: És ezt épp most kell megtudnom! Remekül alakulnak a dolgok. Szóval én a te mindened vagyok!

KISLÁNY: *Levetkőztetem a babámat!*

FÉRJ: Gúnyolódsz? A gyereket sem szeretted igazán.

KISLÁNY: *Felöltöttem a babámat.*

FELESÉG: Igenis szeretem Ágnest. Azt hiszed, azzal, hogy lépten-nyomon bizonygatod neki, hogy mennyire szereted, közelebb kerülsz hozzá? Tévedsz! A gyerek szeretetét nem lehet megvásárolni! Az én őszinteségemet értékeli. A te hízelgéseidet meg le sem szarja.

FÉRJ: *Csönd legyen!*

FÉRJ: Szemét dolgokat mondasz, de lehet, hogy igazad van.

FELESÉG: Jó, hogy beismered. Ennyi haszna legalább van az eltűnésének.

FÉRJ: *Beccsavarlak a pokrócba.*

FÉRJ: Ezzel mit akarsz mondani?

FELESÉG: Csak azt, hogy ezentúl okosabban próbálj bánni a gyerekekkel.

FÉRJ: *Hideg az éjszakai föld.*

FÉRJ: Ha majd megkerül.

FELESÉG: Ha majd megkerül. Főzök valamit ebédre?

FÉRJ: Köszönöm, én nem vagyok éhes.

KISLÁNY: *Most megyünk?*

FELESÉG: Tudod...

FÉRJ: Ne kezdj el most megint sírni! Inkább menj a konyhába, és főzz valamit magadnak!

FÉRJ: *Most.*

FELESÉG: Talán sírnom se szabad? Én mi lenne, ha egyszer te mennél a konyhába, és te főznél valamit?

KISLÁNY: *Mikor megyünk?*

FÉRJ: Neked?

FELESÉG: Én csak mondtam valamit...

FÉRJ: *Most.*

FÉRJ: Hogy a franc enné meg az egészet! Még most sem tudsz normálisan viselkedni.

FELESÉG: Persze, én nem tudok normálisan viselkedni! Én hülye vagyok, aki hol bög, hol kiabál, hol ebédet akar az urának főzni.

KISLÁNY: *Apa, mikor kell óvodába menni?*

FÉRJ: Ennyire azért nem gondoltam reménytelennek a helyzetünket.

FÉRJ: *Most.*

FELESÉG: Pedig ennyire reménytelen. Végre te magad is belátod, hova juttottunk. Akár abba is hagyhatnánk. Talán még nem késő.

FÉRJ: És Ágnes?

FELESÉG: Ágnes?

KISLÁNY: *Fel kell öltöztetnem a babát. Le kell vetkőztetnem a babát. Fel kell öltöztetnem a babát. Le kell vetkőztetnem a babát...*

OLÁH ANDRÁS

ami már nincs

apám nem létező utcaneveket sorol
 és egyéb ismeretlen tájékozódási pontokat
 Nyikon-sarok Csizmaszár-bolt Molnár-kocsmá
 Kispipa... tudja a házakat sorban s hogy kik
 lakták hatvan-hetven évvel ezelőtt – közülük
 már csak a sok sebet viselő Gyulai-porta
 és az Ötvös-kúria kopott téglakerítése
 segít eligazodni egy olyan világban
 amiről nincs semmi bizonyosság
 csak apám kophatatlan emlékei...
 néha ismeretlen szavakat mormol
 s nem érti mit lehet ezen nem érteni
 a zúgolódni vágyás mogorva pillanatot terem
 – felidézve a gyermekkor kríziseit –
 de mikor az eső után felfénylenek az utcakövek
 pikkelyei győz a megtérés borzongása
 a könnyörülni képtelen emlékek fölött

OLÁH ANDRÁS (1959) Mátészalka

VESZÉLY FERENC, Magyarok, 1974; Mickey Makón, 1979

BÁNKÖVI DOROTTYA (1994) Budapest

BÁNKÖVI DOROTTYA

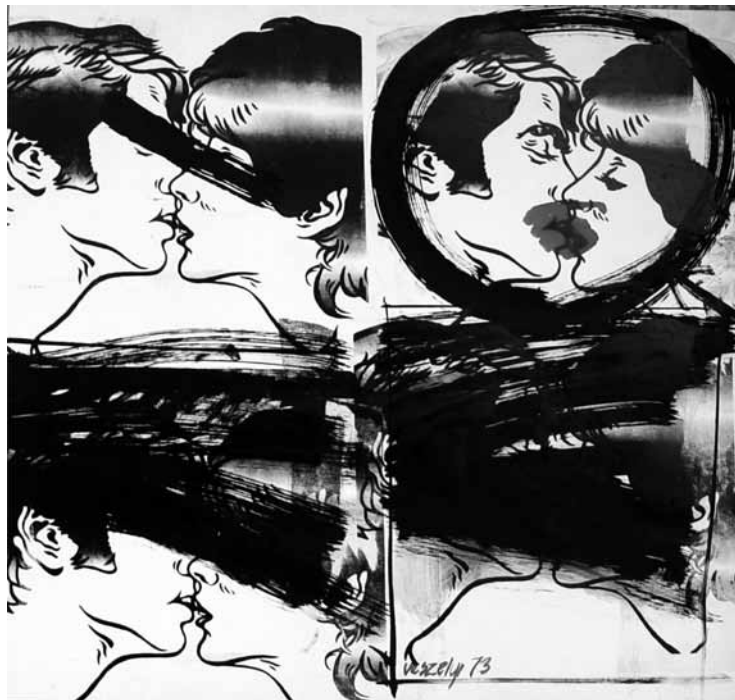
Átjáró

Lassan megszűnök kísértés lenni.
Alakot, létmódot váltok.
Az leszek, ami kezdettől vagyok –
talán tíz, talán már több ezer élet
a változó színű írisz mögött.

Bepólyált történeteim várják a születést,
melyben magamnak meghalok,
és meghalok neked.
Vajon átsegíthet-e bárki a szakadáson,
míg egyik felem még lüktető vágy,
a másik már csak egy lábnyom
a hasfal belsejében?

Az egymásba fűzött mesék
szétbomlanak, és nem nevezik magukat
többé boldogságnak.
Te túl korán kezdődöttél, én túl későn,
bár megismertél, rég elvásott belőled,
ami meg sem érett bennem.

Csak az érkező éri magát utol –
övé a jövő, hogy megértse,
a szerelemnek nem a testek szabnak határt,
hanem a csupán életűnyi emlékezés.

VESZELY FERENC, Csók, 1973

TÓTH ERZSÉBET

Én lettem volna

Részlet egy emlékezésből

TÓTH ERZSÉBET (1951) Budapest

„Háttal megyek. Csak az kerül elém,
amit már elhagyok.”

Tandori Dezső

A KÉSES ANGYAL

Szerelem röpített a költői pályára, ahogy oly sok pályatársamat. Nem hagytam abba a versírást, amikor kellett volna. Ráadásul a versek ihletője korom egyik legnagyobb költője volt, és persze elküldtem neki a kötetet, mert természetes volt, hogy a véleményét kérem. Akkoriban, 1978 körül írhatta nekem ezt a levelet:

*Kedves Erzsébet,
az ördögös véletlen akarhatta, hogy levelét még az elutazásom előtti órákban megkapjam. Franciaországba készülök, sőt, ha a lusta és körülményeskedő hivatal Sára Sanyit nem gáncsolja, már úton is volnék. Nem intézték el neki az osztrák és svájci vízumot, arra várunk. De már teljesen felkantározva.*

Így, amit írni tudok, inkább sürgöny, mint levél. A kötetét – nyugodtan, nyugtalanul – de állítsa össze. S amikor hazajövök, üljünk le, és nézzük meg az „anyagot” kívülről. Most már nem félek a sérülékeny idegrendszerétől, tehát latolgatás nélkül elmondom, amit gondolok. Gondolni persze csak árnyalatokban gondolhatok, mert előre is az a véleményem, hogy meg kell jelentetnie a könyvét. Legföljebb azt érdemes latolgatni, hogy félévvel előbb vagy később. Pontosabban: meg kell-e még várni 3-4 új vers világra jövetelét, vagy sem.

Szívesen segítek a cím megválasztásában is, ahhoz azonban ugyanolyan szerencse kell, mint a jó vershez. A képzelet beindításához ide írok magának hat címet:

*Vadlugas
Csavargóruhában
Zúzmarás Hattyú
Fekete gyöngyök
Világnap (esetleg jelzővel)
Hajnali röpülés*

A rögtönzés felelőtlen, de felszabadító hatású is lehet. (A maga késes angyalának amúgy se árt egy kis „erkölcstelen” lecke: egy kis hányavetiség!)

Ha több időm volna, szikárabb és meglepőbb címekeket találok, most mind a hat költőibb a kelleténél. Vagy csak egymás mellett mutatják ki ennyire a gyengeségüket? Aludni kell rájuk.

Minden egyébről, ami a levélből kimaradt, majd szóban akarok beszélni. Van egy olyan mondata, amit nem értek. Vagy felvilágosít, vagy magam kényszerülök arra, hogy a homályt eloszlassam. Addig is szeretettel üdvözlöm:

Csoóri Sándor

Ennyi idő után nehéz lenne megállapítani, miért lett aztán *Egy végtelen vers közepe* a cím. Ma már semmi értelme. A kötet sikeres lett, talán az eddigi legsikeresebb kötetem. Még ma is vannak, akik csak ennyit tudnak rólam: *Egy végtelen vers közepe*. Anyukám kedvenc kötete volt, mondják, vagy ilyesmi.

És milyen az élet? Most, hogy két halál súlyával a vállamon (Édesapám és Csoóri pár hét különbséggel, 2016-ban haltak meg) – egy másikkal kilátásban, Édesanyám ki tudja, meddig él még? – élek, itt ólálkodik a halál különböző formákban. Anyám élhet, és bár élne még vagy tizenkét évet, gondolom, de amikor nálam van, és nem a húgoméknál, hozzám is közel hozza a halál gondolatát, hogy bizony ki tudja, meddig élek én. Talán ezért írom ezt az emlékezést ilyen lassan, becsapni készülök az időt: amíg ezt írom, nem halhatok meg. *Egy végtelen vers*, aminek még nem lett, nem is lehet vége.

Különben pedig: mit érzek, amikor másolom ezeket a leveleket? Másolom akkori életemet? Bizony, beteg vagyok tőlük. Olyan mély rétegekig jutok így, harminc, negyven év után, hogy pihennem kell. Két-három hónapokat lazítok, amíg folytatni tudom a felidézést. Nem tudtam akkor, amit ma már tudok. Nem lehet veszély nélkül egymásra kopírozni az akkori lényemet a maival. Ha akkor túl érzékeny voltam, ahogy Sándor írja, ma százszorosan érzékeny vagyok akkori lényemre. Másrészt képes vagyok kívülről tekinteni magamra és a levelek írójára. Tudathasadás? Ugyan. Egy élet múlt el egymás nélkül, egymás figyelme előtt. Eltávolodtunk, de megmaradtunk egymásnak. Soha nem volt olyan, hogy hívtam valahová, tíz, húsz, harminc évvel később is, hogy ne jött volna. Ha tudott, jött, és később beszámolt az élményről.

A hatvanadik születésnapomon az Írószövetségben rendezett esten ő volt ott szinte legelőször. Mikor én megérkeztem, már ott ült, ünnepi öltözékben, fehér ing, fekete öltöny. Amikor köszöntem neki, mondta, hogy a fia hozta el, és ő is jön majd érte. Később megtelt a terem, Újhelyi Kinga gyönyörűen énekelte a verseimet, én is felolvastam, később az első portréfilmembe is bekerült, ahogy ül és néz.

Nem szeretem azt az embert – mondta Anyám többször is, amikor áradoztam Csoóriról. Miért nem? – kérdeztem. Mert soha nem írt rólad semmit. Ami nem volt igaz.

A Magyar Ifjúság Panoráma rovata 1981. szeptemberben megkérdezte Csoórit, mit csinál, mit olvas, abban a rövid cikkben említett engem is.

Valahogy az emberek leszoktak saját magukról. Mozgósítani kellene saját valódi élményképességeinket. Szüksége van az embernek a természetre, a szélfúttá nyugtalan falevelekre, a mozgó bokrok valóságos látványára. Az elmerengés is cselekvés. Én abban sem hiszek, hogy az érzelmek kivesztek a korunkból, legfeljebb válságba, zavarba kerültek... De maradjunk a tényeknél! Kiket ajánlok olvasásra, természetesen elsőként költőket: többek között Nagy Lászlót, Pilinszky Jánost, Szécsi Margitot, Orbán Ottót. És a fiatalok közül: Tóth Erzsébetet, Petri Györgyöt.

1981-ben nyilatkozta ezt, még meg sem jelent a második kötetem. Ma, 2019-ben, negyven évvel később az emberek „visszaszoktak” önmagukra, de úgy,

hogy a „szelfiktől” nem látják csak önmagukat, a világot sem, és persze remegve várják a „lájkokat”. Múvilágban élnek, törődnek is ők a valósággal?!

Viszont 1981-ben én már egy évvel túl voltam a szentendrei beszédemen, amiből óriási botrány született. Most úgy látom, ez volt életem arkhimédészi pontja. Ami akkor történt, meghatározta egész életemet.

Nem tettem mást, mint elmondtam, amit gondolok. Ez nem olyan egyszerű, mint ahogy tűnik, főleg a Kádár-rendszerben nem volt az, amikor az egész életünk tabukkal volt kikövezve. Tabu volt Trianon, úgy végeztem el az egyetemet, hogy a határainkon túl élő magyarokról egy szót sem hallottam, 1956 meg anynyi volt a történelemkönyvekben, hogy a csőcselék és az arisztokraták fiai ellenforradalmat intéztek a nép hatalma ellen. Vagy valahogy így. Én meg, mert már huszonkilenc éves voltam, tartoztam magamnak annyival, hogy elmondjam: ez nem mehet így tovább. Nekem külföldi magyar írótól kell megtudnom Kádár János ötvenhatos szerepét – hogy valójában ő ölte, végeztette ki Nagy Imrét és a többieket, és az egész helyzet hamis. Ki lehet itt őszinte, amikor orosz tankok ólálkodnak még az álmainkban is? Ki szólna, ha nem én, aki tudni vélem az igazságot? Vagy legalábbis kétségeim vannak a tanítottakkal szemben. Másnap már, vagy talán még aznap este a Szabad Európa majdnem az egész beszédemet beolvasta, közvetítette. És akkor apám mit szólhatott volna, aki munkásőr volt? Belépett azonnal, amikor megalakult a díszes alakulat.

Ez volt a kisebb baj. A szentendrei beszédet, mert csak egy példányban volt meg, és azt odaadtam a szervezőknek, csak jóval később tudtam lemásolni, mert az Írószövetség könyvtárában sem találtam, nem adták oda, vagy már ott sem volt. A levegő meg... fagyos lett körülöttem, főleg, miután a József Attila Kört felfüggesztették, bár a nevemet soha nem említették.

Megjelenés előtt állt a második kötetem (*Gyertyaszentelő*) a Magvetőnél, és persze sokan mondták, ne számítsak ezek után semmire. Nem is számítottam. De hogy a barátaim közül is sokan gyanakodva néztek rám... Mit akar ez a nő? Miért hóbörög itt nekünk? Miért nem fér a bőrébe? És miért zavarja a köreinket a hősködésével?! Ez, mondjuk, várható volt, de akkor rosszulesett.

A hullámok elcsitulnak, Kardos György – volt ávós, akkoriban a Magvető igazgatója – behívatott, és a beszélgetés lényege az volt: – Nyugodjon meg, ki fogjuk adni a könyvét. Nem csinálunk magából Szent Johannát. – Nem is néztem ki magukból – gondoltam, de ez már az ajtón kívül történt.

Ment minden tovább, mintha mi sem történt volna.

Akkoriban minden így történt. Mintha mi sem történt volna.

1982-ben megjelent a *Gyertyaszentelő*, második kötetem, még nagyobb siker és elismerés fogadta, mint az elsőt.

Ugrok egy nagyot, ahogy szoktam.

Naplórészlet következik:

1983. január 6. csütörtök

A Rádióújságban kellett megnéznem, milyen nap van. Január másodika óta tudom, hogy enyém a lakás, mégsem tudom megszokni. Amikor ma hazaérkeztem, 1/4 körül egy Apuhoz hasonló embert láttam kimenni a kapun. A szívem úgy vert, hogy le kellett ülnöm. Honnan tudhatta meg, hogy itt lakom? Arra is gondoltam, hogy talán hallucinálok, mert rémes idegállapotban vagyok, és már többször álmodtam róla szörnyűségeket ebben a lakásban. Nem mertem felkapcsolni a villanyt, és alig mertem kimenni a konyha felé. Az ajtónál állt valaki, csak az árnyékot láttam, és azt, hogy lassan elindul. Azután hallottam csapódni a kinti ajtót. Rohantam a szobaablakhoz. Tisztán láttam az aput elmenni, de most az előbbivel ellenkező irányba. tehát mégis igaz volt. De miért nem csöngetett be? És főleg, hogyan tudta meg?

VESZÉLY FERENC, Bőség, 1972; Zaba, 1973

VESELY FERENC, Képregény, 1972; Bürokrata, 1973

APÁM SZEME

Megszakítom a naplót, mert most jutott eszembe az a hihetetlen élmény, amit apu halála előtt néhány héttel éltem át. Rádöbbsentem, hogy milyen régóta nem láttam apám szemét. Már kiengedték az intenzívről a Honvéd Kórházban, 2016 őszén, és feküdt a kórházi ágyak szikrázó fehérjében, beszélni persze nem tudott, olyan oxigénhiányos agykárosodása volt, miután beütötte a fejét a fürdőkádba, csak feküdt és nézett. Soha nem láttam a szemét olyan kéknek, szinte ragyogott. Talán a fehérség tette, amiből kinézett, nem tudom. Azóta gondolkodtam ezen. Hiszen vagy húsz éve nem nézett rám, és én se igen. A homályos előszobában, ahol berendezkedett, mindig lefelé nézett, de hogy rám nem, az biztos. Elfelejtettem azt is, milyen a szeme színe. Felőlem szürke is lehetett, vagy bármi. De az a kék a kórházi fehérből kiragyogott. Szégyelltem magam, még azt se tudom, milyen színe van apám szemének. Nem nagyon néztünk egymásra. Olyan rosszak voltak a fényviszonyok...

Ezen törhettem a fejem még akkor is, amikor elindultam hazafelé, és hirtelen megláttam a kórházból kijövet a betonpallón ülni Csoóri fiát és unokáját. A Muzsikás Csoórit, a kis Csoórit, és az ő fiát, aki szintén zenész lett. Ismertük egymást futólag, leültem melléjük. Édesapád? Igen – mondta –, nagyon rosszul van. Eszembe nem jutott, hogy megnézzem, már hónapok óta nem akartam látni, tudtam, milyen állapotban van. Még valamit mondott B. Juliról, hogy milyen nehéz, és hogy... nem is kellett mondani semmit. Kívántam nekik erőt, hogy elviseljék, bármi jön.

Csoóri Sándor aznap hajnalban meghalt. Mondta a tévé.

Apám még pár hétig bírta.

VÁROM, HOGY CSÜTÖRTÖK LEGYEN

Folytatom a naplót, 1983. jan. 6.

Este itt volt az anyu, mondtam neki apu látogatását. Nagyon meg volt döbbenve. Honnan tudhatta meg? Hiszen előtte kellett titkolni legjobban, mire készülünk. Vagyis, hogy Judit néni rám hagyja a lakását, mert nincs már élő rokona, és már régóta nála laktam, ápoltam stb. De apu annyira gyűlölte Judit nénit, hogy... említeni se mertük ezt... ki-repülök végre a családi otthonból, és még férjhez sem kell mennem ezért. Péter nem hívott, én sem hívtam. Egész nap azon gyötrődtem, bemennyek-e holnap a Diába. (Akkor ott dolgoztam, diafilmek alá írtam a szöveget, legbüszkébb a *Vukra* vagyok, meg szerkesztettem is, nem volt muszáj minden nap bemenni, de ajánlatos volt – utólagos megjegyzés 2019-ből.) Ha nem megyek, és Péter véletlenül hív, akkor ezen a héten már nem találkozhatunk. Hacsak el nem jön véletlenül, bejelentés nélkül. Erre kevés az esély. Nagyon nagy önfegyelemre lenne szükségem mindenekeelőtt. Nem tudok lemondani róla. Persze, lehet, hogy majd muszáj lesz, de addig, amíg egy kis esély van, nem tudok. Fogalmam sincs, ő mit érez, én meg szinte minden percben rá gondolok. Tegnap felhívtam Sándort. Kedves, érdeklődő és szomorú volt. Azt mondta, majd felhív, és megbeszélünk valamit. Kíváncsi vagyok. E-vel most már remélem, vége mindennek. Kedden itt volt, és hajszálon múlt, hogy meg nem erőszakolt. Már éppen engedni akartam, vagy úgy tettem, hogy hagyom, amikor abbahagyta. Azt mondta, nyitva az ajtó, bárki bejöhet. Akkor elengedtem, és azt mondta, csukjam be. Tudtam, hogy be van zárva, mindig bezárom. Odamentem, gyorsan kinyitottam, és sarkig kitártam. Akkor megértette, hogy

nem nyert. Március óta nem hagyta abba az ostromot, néha nagyon megsajnálta. Talán ezért merete remélni, hogy esetleg. Az a baj, hogy nem tudok durván elutasító lenni. Mennyi energia megy el így. Mióta Pétert szeretem, már nem is esik jól, ha észreveszem, hogy tet-szem valakinek. De azért megcsaltam egyszer-kétszer, bár ezek csak próbálkozások voltak, kíváncsi voltam, miért nem érzek semmit. Tényleg frigid vagyok? Ha arra gondolok, hogy ő hányszor csalt meg a feleségével engem, semmi lelkiismeret-furdalásom nincs. De többször nem szeretnék mással semmit. Talán változtatni kellene az életformámon, hogy ne kerüljön sor ilyesmire. Mert csak addig jó, néha, egy kicsit, utána szörnyű. Az az igazság, hogy nekem a család szent. Mellette feleség, két kicsi gyerek. Ő csal. Én nem, hiszen én nem ígértem senkinek örök hűséget. Ha csal, az ő baja. Mégis én szenvedek, ő meg lehet, hogy nem is szeret. Vele minden együttlét isteni. És az is, ha csak rá gondolok. Nincs szükségem senkire rajta kívül.

Január 7. péntek

Nem mentem be dolgozni. Befizettem a 28 ezret. Délután átjött Ágh Pista. Szörnyű, hogy nem mentem el hozzájuk az ünnepek alatt, de úgy látszik, nem haragszik. Este elmentem a Hubertuszba, egy fél-óráig nem jött senki, akkor felmentem Józsiékhoz (Szervác József). Hamar megjött, később Cyprián is. Aranyosak voltak, megígérték, hogy kifestik a lakást nyáron. Nem tudom, jó lesz-e. Címet kerestünk az estünknek, de nem jutott semmi eszünkbe. Egyelőre a *Mi fájna?* címnél maradtunk. Fél tizenegykor elmentünk a Pilsenibe, bár Józsi és Cypi nem iszik most. Sz. Karcsi ott volt. Azután Egyetem presszó, Stop. Hajnalban jöttem haza. Hülyeség ez.

Jan. 8. szombat

Délután elmentem Anyuékhoz. Úgy látszott, nem vette észre, hogy másnapos vagyok. Vagy csak nem szólt? Ott aludtam, este jöttem haza. Kicsit fáj a szívem, hogy nem hívtam föl pénteken Pétert. Mindig várom, akkor is, ha nem beszélünk meg találkoztót.

Jan. 9. vasárnap

Este, amikor hazajöttem az Őrjárat utcából, csöngettek, nagyon izgultam, ki lehet az, de mégis rohantam ajtót nyitni, mert mindig azt hiszem, Péter lesz. H. Albert volt. Azt mondta, azért gondolta, hogy itt-hon vagyok, mert Z. Lajostól hallotta, hogy pénteken volt mulatozás. Elég hamar elment, mert egyáltalán nem marasztaltam. Azt mondtam, mosnom kell. Hozott egy verset is, de nem nagyon tetszik. Már lefeküdtem, amikor jött Klári és Hugó. Holnap kell mennem forgatásra.*

Jan. 10. hétfő

Fehér Jutka mondta, hogy pénteken keresett Péter. Fantasztikusan örültem. Délután próbáltam hívni, de azt mondták, nincs bent, csütörtökön lehet hívni. Nem tudom, hogy bírom ki addig. Megvolt a forgatás. Nagyon rossz formában voltam. Csordás, Sz. Ákos, Bódy Gábor, Zelnik, Pohárnok és én voltunk a jelenetben. Ők aztán beszéltek, abban nem volt hiba. Alig szóltam hozzá. Nagyon nem tudok szerepelni,

* Dárday István ekkor forgatta *Átváltozások* című filmjét, amiben sok akkori értelmiségi szerepelt.

VESZELY FERENC, Kalandozásaim a film, a színház és a koncertek világában I-II., 2008

VESZELY FERENC, Kalandozásaim a film, a színház és a koncertek világában III., 2008 ►

meg máshol járt az eszem. Péternél. Utána az Egyetemen és a Stopban elittam Karcsival az 500 forintot, amit kaptam. Hajnal.

Jan. 11. kedd

Másnaposság, de nem nagyon. Sört és konyakot ittunk a Diában Ágival és Lacival.

Jan. 12. szerda

Várom, hogy csütörtök legyen. Holnap már beszélhetek Péterrel. Délután találkoznom kell Csoórral.

1983 eleje. Így éltem tehát 32 évesen, ebben a rettenetes káoszban, felelőtlenségben, mintha szándékosan romboltam volna az agysejtjeimet, amikor nagyon is szükségem lett volna rájuk, hiszen még meg kellett volna írnom az életművem, rákapcsolni kegyetlenül, mert már talán le is késtem róla, hogy valami maradandót alkossak. Ivás a Diában, minden nap, ivás este, minden nap az Egyetemen, aztán bele az éjszakába, persze mindig voltak ivócimborák, mindig volt pénz. Az már a Diától jött, túl voltam a Móricz-ösztöndíjon. Nem gondoltam semmire, csak arra, mikor találkozhatok Péterrel, a többi idő csak időrablás volt, főleg mámorban, ivászattal. Most már, mikor szinte biztosan tudom, hogy alig valamit hoztam össze, pár verseskönyv, egy regény, pár esszékötet, néhány botrány. Zavaros magánélet, férfiak ostroma, akik könnyű prédának találtak, aki rájött, hogy nem vagyok az, hamar feladta. Bár nem mindenki. Még ma is van két-három ember, akik soha nem bocsátják meg nekem, hogy éppen velük nem feküdtem le, holott az volt a hírem, hogy mindenki... ők még ma is bosszút állnak rajtam, amikor csak lehet. Pl. Sz.

Most, hogy már szinte csak halottaimhoz kötődöm, és semmi más dolgom nincs, csak várni a halált, pedig talán még húsz évet is élhetek, pontosan tudom, hogy elpazaroltam az életemet. Volt tehetségem, az biztos. De a tehetség másik, fontosabbik fele: gazdálkodni a tehetséggel. Ezeket az éveket én nem gondoltam komolyan. Eszembe se jutott, hogy meghalhatok. Ma meg minden nap eszembe jut. A halál. A halált próbálom távol tartani magamtól ezekkel a visszaemlékezésekkel, mintegy tanulságul az utókornak, ha lesz ilyen, szépen bemutatom, hogyan lehet eltékozolni a tehetséget.

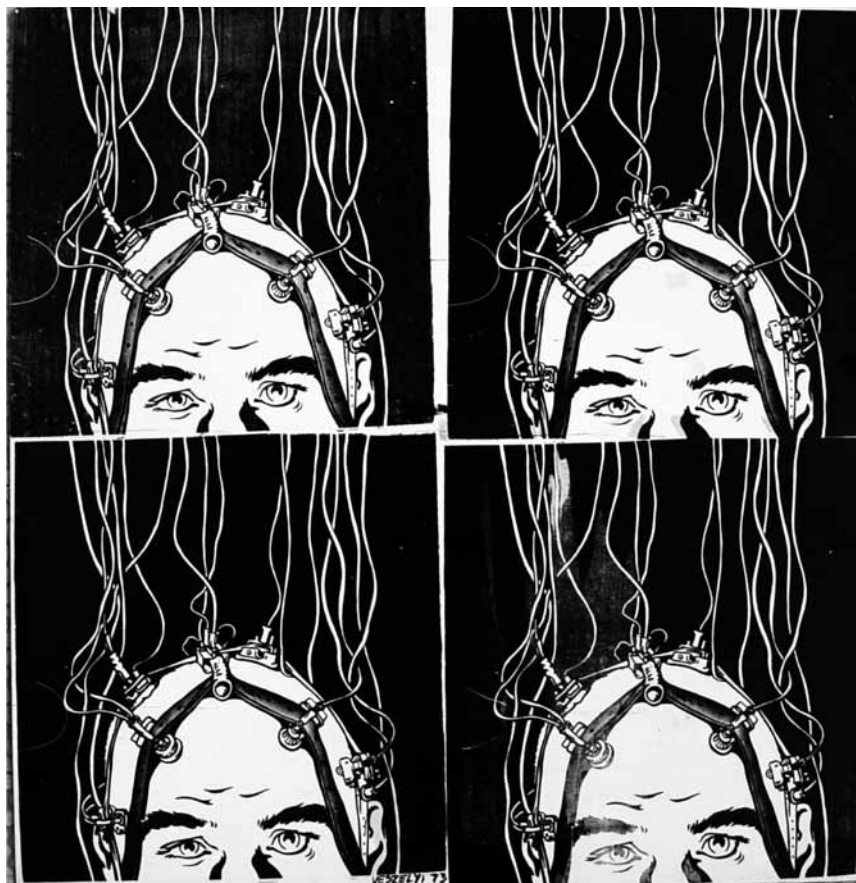
NIETZSCHE SÍRT VOLNA?

Irvin D. Yalom könyveit forgatom, nála olvastam az *Amikor Nietzsche sírt* címűben: „A halálban az a jó, hogy azután már nem kell meghalni.” Én most ott tartok, hogy meg kell halni. Közben belenézek egy-két lapba, de inkább a régi, már jól bevált könyveimet olvasom. Az Élet és Irodalomba mindig belenézek, hogy legyen fogalmam, mi most a menő. *Tudatkórusok* címmel Halasi Zoltánnal beszélget Csontos Erika. Halasit szeretem, olvastam tőle pár verset, fordításokat, az írónőt, Elfride Jelineket viszont, akiről most szó van, nem csupán nem szeretem, egyszerűen borzongok tőle. Hamisnak, erőltetettnek érzem, szinte szadistának mondanám azt a felfogást, ahogy az emberekről ír. Nem hiszem, hogy prűd lennék, Thomas Bernhardot, a szintén botrányos osztrák író példaként szeretem. Jelinek Nobel-díjat kapott nemrég, ez sem jelent ma már semmit. Soha nem is jelentett. A Nobel-díj kőkemény politika. Mi nem az? Mindegy. Halasi mondja Jelinek kapcsán: „A fasizálódott Németországot és Ausztriát a háború után próbálták átnevelni. Európa nyugati felén a liberális Amerika volt a demokratikus eszmevilág megtestesítője. Az osztrák gyere-

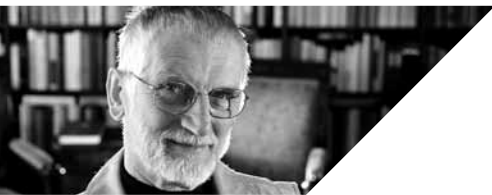
keknek ezt a szellemiséget »tolták oda«. Aki fogékony volt rá, ezt szívta magába. Jelinek szemében is Amerika lett a szabadság szimbóluma.”

Erről az Amerikáról ír így Yalom, aki 1949-ben kezdte az egyetemet az USA-ban: „Azóta, hogy tizennégy évesen megismertem dr. Manchestert, orvos akartam lenni. Az orvoscépzésben viszont szigorú ötszázalékos kvóta vonatkozott a zsidó származású hallgatókra: a George Washington orvoskarára százan jártak, de minden évben csak öt zsidót vettek fel.”

Nem hiszek a szememnek. Kvóta? A második világháború vége után jó pár évvel? Amerikában? És a liberalizmus megtestesítője volt ez az Amerika? Ahol ugyanekkor, és még évtizedekig a négerek a buszokon csak a hátsó ülésekre ülhettek, és ha egy fehér felszállt a buszra, át kellett adni a helyüket? Zsidókvóta? Nem ezt nevezték a történelemkönyvek nálunk numerus claususnak? És nem mi vagyunk azok, akik a mai napig szégyenkezünk ezért? És kérünk naponta bocsánatot, hiába? Mert a megbélyegzés nemcsak Isten kiválasztott népének szól, hanem azoknak is, akiket megszálltak hatalmas hadseregekkel a nácik? Akik vagy meghaltak, vagy nézték a gyalázatot, esetleg könnyel a szemükben? 2019-et írunk. A kérdés, a gyalázat ma is érvényes. Meg a sok-sok félrevezetés, például az olyan tudatlan Nobel-díjasok részéről, mint Jelinek. Az indiánokra még ki sem tértem. Arra sem, hogy az USA bombákkal szórja demokráciaeszményét a szerencsétlen kis országokra, hogy azután az őslakosoknak menekülniük kelljen, embercsempészek karmai közé kerülve, gyakran belefulladás az óceánba, vagy itt nálunk leheljék ki lelküket egy kegyetlen konténerben. Szerencsés esetben üljenek a Keleti pályaudvar előtt nyomorultul?

VESZELY FERENC, Depisek, 1972

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XXXII.

„1947. aug. 25-én árvák lettek az én kis fiacskáim.”

Édesanyám gyöngybetűs feljegyzését csak halála után, 1963 őszén olvashattam el. Nem kérdezhettem meg tőle: miért csupán néhány tömör mondat olvasható írásában édesapám váratlan haláláról. „Gáborkám, Téged is soha el nem múló szeretettel csókol meg Édesapád gondolatban.”

Pontos, titkokat rejtő szó: *gondolatban*.

Hónapokig nem láttam édesanyámat 1947-ben. Kórházban volt, nem engedtek a közelébe. Szeptember végén vett magához, kettesben éltünk Budakeszin, a Honvéd Tüdőszanatóriumban, egy barátságos, de parányi szobácskában. Édesanyám (utóbb kiderült: gyógyíthatatlan) beteg volt, kezelésekre járt, de délelőttöként néhány órát dolgozhatott a kórházirodán. Ötéves voltam 1947 őszén, és nagyon boldog, mert kényszerű győri „száműzetésemből” – néhány hónapig szerető gondoskodással vigyázott rám édesapám gyerekkorától jó barátja, Ittész Mihály evangélikus tiszteletes úr és felesége, Erzsike néni – hazatérhettem imádtott édesanyámhoz.

Komor idők voltak. „Minálunk folyik a kíméletlen pozícióharc volt burzsoák és nyilasok között, hogy melyik tud pápább pápa, proletárabb proletár lenni Sztálinnál. Mert nem véletlen, hanem következmény az az eléggé el nem ítéhető magatartás, hogy kezdve az Elnök családjától a kis pártfunkcionáriusig lefelé mindenütt a nepotizmus jellemző. Ha ma Szabó Dezső élne, bizonyára ez lenne a brosúrájának a címe: *Egy haza eladó, ki ad többet érte?* A munkásból lett szürke és nagyon is kis tehetségű rendőrtábornok is szeretőt tart már, és a korlátolt, vidéki malomellenőrből lett főcsoportvezető alezredes olyan cikkeket sugalmaz, hogy szegyen...” – olvasom édesapám egy véletlenül megmaradt, 1947. márciusban írott levelében.

Ma már nem tudom, mikor s honnan került hozzám három korabeli újság, a Népszava 1947. szeptember 1-jén, hétfőn megjelent Rendkívüli kiadása, a Világ és a Szabadság szeptember 2-i száma. Az egylapnyi Népszava nagybetűs szalagcíme: *Helyzetjelentés a választás eredményeiről hétfőn hajnali 5 órakor*.

A rossz emlékü *kék-cédulás* választás! Olvasom a Népszavában az innen-onnan összegyűjtött

hajnali részeredményeket. A kommunisták és a szociáldemokraták egymással versengve majdnem mindenhol vezetnek. Feltűnő, hogy a kommunistáknak Budapesten a legtöbb szavazatot – 15 551! – a belvárosi V. kerületben sikerült begyűjteni. Elgondolkodtató: ahol nagyon kevés a kétkezi munkás-ember, ott feltűnően sok a kommunista pártkatoná.

A Világ kedd délután már a választások végeredményét közli. *Polgári pártok: 54 százalék, Munkás pártok: 46 százalék*. A két munkáspárt 24,5 + 16,5 = 41 százalékot gyűjtött, csatlakozott hozzájuk a kommunisták előtt hajbókoló Nemzeti Paraszt Párt – 5 százalék –, s így lett a munkáspártoknak 46 százalékuk. A Parasztpárt álruhás politikai csodabogár: csak azért *munkáspárt*, mert testületileg alárendeli magát a kommunisták akaratának.

A Kisgazdapártból a kommunisták által távozásra kényszerített Pfeiffer Zoltán 1947. augusztus 4-én megalapítja a Magyar Függetlenségi Pártot, és alig négy hét múlva 15 százalékos eredményt ér el a választásokon, augusztus 31-én. A Barankovics István vezette, keresztény szellemiségű Demokrata Néppárt a szavazatok 18 százalékát szerzi meg, s így a két nagy polgári pártnak a többi polgári párttal szövetségesen lehetne esélye koalíciós kormány alakítására. De nincs esélye! A *polgári* Kisgazdapárt, miután a kommunisták riasztóan okos taktikával „kiszalámították” a pártból az értékes, tehetséges politikusokat, a maradék – Dinnyés Lajos, Dobi István, Ortutay Gyula – már úgy táncolt, ahogy Rákosi Mátyás füttyölt.

És a kis kopasz gazember ördögien jól tudott füttyülni.

Miután 1947. február 25-én Kovács Béla törvénytelen letartóztatásával, Moszkva segítségével sikerült a kommunistáknak a Kisgazdapártot szétrobbantani, Rákosi Mátyás elérkezettnek látta az időt – készülve a nyár végi választásokra –, hogy a Szociáldemokrata Pártot kezdje pergőtűzzel ostromolni.

A kommunisták számára mindenki veszélyes, megsemmisítendő ellenség, aki nem feltétlen híve a proletárdiktatúrának.

1947. augusztus 15-én Rákosi Mátyás a munkáspártok viszonyáról tartott beszédében magya-

rázta meg ország-világnak az új választási törvény *demokratizmusát*. „Ennek a két esztendőnek a tapasztalatai azonban olyan új választójogi törvényeket tettek szükségessé, amelyek a szavazásból kizárják a nép ellenségeit.”

Azt, hogy kik a *nép ellenségei*, a kommunisták szerint kizárólag a kommunisták jogosultak meghatározni. Rákosi kedvenc szavajárása volt, van olyan beszéde, amelyben háromszor is előfordul a kifejezés: „a mi demokráciánk”. A *mi demokráciánkban* következőképpen mi mondjuk meg: ki és kik a nép ellenségei. S miután a kommunisták kivérezgették, földarabolták, szégyenpadra ültették a Kisgazdapártot, jöhet a nagyobb földarabolásra váró ellenséges párt.

A kommunisták szerint vannak *haladó* és vannak *reakciós* szociáldemokraták. A haladó szociáldemokraták szót fogadnak Rákosi elvtársnak, a reakciósok nem. 1947-ben Szakasits Árpád még haladó szociáldemokrata, emlékezteti híveit Rákosi augusztus 15-én, hiszen Szakasits már 1944 őszén híve volt a két munkáspárt egyesítésének. Ám a reakciós szociáldemokraták ármánykodnak, áskálódnak, rágalmazzák a tiszta szándékú, hófehér lelkű kommunistákat: „Újabbán a falvakban nemegy szociáldemokrata azzal agitál, hogy ha győznek a kommunisták, akkor bevezetik a kolhoz-rendszert.” Rákosi Mátyás 1947. augusztus 15-én ezt nyugodt szívvel minősíti galád rágalomnak, hisz majd csak három év múlva érkezik el az ideje annak, hogy a magyar parasztságot kíméletlen erőszakkal termelősövetkezetekbe gyömöszöljék.

Rákosi Mátyás kommunista gazember, és veszélyesen intelligens politikus. 1947. augusztus 20-án célja, a proletárdiktatúra megteremtése érdekében a történelmi pillanat lehetőségeihez és követelményeihez igazítottan fogalmaz: „A reakció erői szétforgácsolódtak, és az, hogy a mostani választáson hat ellenzéki párt indul, nem a reakció erejét mutatja, hanem gyengeségét, azt, hogy a reakció darabokra tört. Amíg az 1945-ös választás egyértelmű volt a nép ellenségeinek győzelmével, addig az 1947-es választás a nép pártjainak, elsősorban pedig a Magyar Kommunista Pártnak a győzelmét fogja biztosítani.” Tömör mondatok, tömör hazugságok. Az ellenzék erői nem szétforgácsolódtak; a kommunisták Moszkvában készült szovjet baltákkal zúzták néhány hónap alatt apróra, gyújtófának sem alkalmasra.

Gerince nincs, de sok arca van Rákosinak. Ha a helyzet úgy kívánja, ájtatos manóként lép a színre. 1947. augusztus 20-án ünnepi beszédében álszent alázatossággal hajt fejet nagy királyunk, Szent István emléke előtt: „Mi, magyar kommunisták, akik

büszkén valljuk magunkat az ezeréves Magyarország haladó eszméi mai képviselőinek, tanulunk Szent István tanításaiból.”

Rágalom, hogy ő és elvtársai kolhozrendszert akarnak az országra erőszakolni, rágalom, hogy a keresztény egyházak megsemmisítésére készülnek. Épp ellenkezőleg: „A romba dőlő templomok helyreállításán és a szegény eklézsiák földhöz juttatásán át százféle formában adtuk tanújelét annak, hogy a nagy többségében vallásos népünk zavartalanul és a legnagyobb lelkiismereti szabadsággal imádhassa istenét.” Akkor nem – ma már köztudott tény: a hittagadó, hazaáruló bitangok nem sokkal később templomokat romboltak, kolostorokat zártak be, apácákat, szerzeteseket száműztek hitelt vállalt, alázatos életükből, papokat zártak börtönbe, és akit lehetett, „alkalmaztak” békepapi szolgálatra.

A legmegátalkodottabb hazugságtól sem visszariadva a választás előestéjén, augusztus 30-án utasítja vissza pártja nevében a „legaljasabbnak” mondott reakciós rágalmat: „Az elmúlt hetekben, amikor a dolgozó tömegek Pártunk felé való fordulása egyre világosabbá vált, olyan vádakat kezdtek velünk szemben hangoztatni, hogy mi erőszakosak vagyunk, hatalomra törünk és diktatúrát akarunk. Erről csak annyit mondhatunk, hogy mi sem párt-, sem egyéni diktatúrát nem akarunk...” Nem mondta ki, amire gondolt: most még nem akarunk...! Még nincs itt az ideje. Rákosi ravaszabb, okosabb politikai ellenfeleinél, tudja, hogy még nem neki harangoznak. Kommunista, alapelve: idő előtt gyilkolni bűn, a megfelelő időben megsemmisíteni ellenfeleinket erény.

Régi újságokat lapozgatok. Szorongva tanulmányozom az időben sűrűsödő *folyamatot*, ahogy a kommunisták, a *mi demokráciánk* hírharosnás legfőbb védelmezői lassan, átgondoltan, semmitől vissza nem riadva, lábbal tiporva jogot, törvényt, erkölcsöt, minden velük szemben álló, valóban demokratikus erőt földre döngölve létrehozzák a proletárdiktatúra penészszagú előszobáját, a népi demokráciát.

A Kisgazdapártból erőszakkal kiteszített országgyűlési képviselő, a rövid életű Szabadság Párt vezetője, Sulyok Dezső még fölszólalhatott 1947. június 12-én a Parlamentben: „Rendőrállammá alakultunk át, valóságos rendőrállammá, ahol a rendőrség befolyása nemcsak a közéletre, hanem az egyes emberek magánéletére is elviselhetetlenül ránehezedik és szigorodik... Dinnyés miniszterelnök úr... beszéljen arról a szintkülönbségről, amely az 1945-ös demokrácia és az 1947 júniusi demokrácia közt Magyarországon van! Azt számítsa ki és azt

mondja meg, hogy e között a kettő között hány méter a szintkülönbség. Ha ezt meg tudja mondani és ki tudja fejteni, akkor mély tisztelettel fogok meghajolni matematikai képességei előtt... A valóság az, amit elmondtam: ma már egy látszatdemokráciában élünk.”

Amelyik polgári – kommunista minősítés szerint: reakciós, fasiszta – politikus időben eszmélt, az menekült. Sulyok Dezső, amíg még megtehetette, Nyugatra távozott Rákosi rendőrállamából.

Akik maradtak – késlekedésükért, tévedésükért, későn eszmélésükért –, az életükkel fizettek.

A pergőtűz azt jelenti: *Nincs kegyelem!*

Öt év sem telt el: 1952. február 29-én Rákosi Mátyás magabiztosan, öntelten, gögösen állítja az 1947-es választás eredményeit elemezve, értékelve: „A választások napján, 1947. augusztus 31-én egy sor szociáldemokrata provokációs kísérlet történt, amit megkönnyített az a körülmény, hogy a belügyminiszter, az áruló Rajk László összejátszott velük.” A hithű kommunista Rajk László, aki belügyminiszterként közreműködött az ellenzéki pártok földarabolásában, megsemmisítésében és a kék-cédulás választási csalás megszervezésében, levezénylésében, 1949. október 15-én elvtársai lelkes tapsától kísérvé árulóként, bitófán fejezte be értelmetlen életét.

Édesapám már nem élt, amikor 1947. szeptember 24-én az új kormány megalakult. Rákosi – díszszembekendő mellényzsebében már a Kiszgazdapárt – nagyvonalúan a kiszgazda Dinnyés Lajost bízta meg a miniszterelnöki teendővel. A rövid életű miniszterelnök menesztése után (1948. december 10.) könyvtárigazgatóként merenghetett még néhány évig, hogy vajon mi értelme volt a kommunisták szolgálattéví bábujává alázni magát. Tény: életben maradt.

Nem mindenkinek volt ekkora szerencséje.

A kormány kommunista belügyminiszterét, Rajk Lászlót kivégezték, utódját, Kádár Jánost elvtársai kegyetlenül megkínózták, évekre börtönbe zárták. Elvtársai kínozták meg, nem a *Párt*: ezért tudott a *Pártnak* megbocsátani. A következő kommunista

belügyminiszter, Zöld Sándor már sem a pártnak, sem magának nem tudott megbocsátani: letartóztatása előtt kiirtotta családját és végzett önmagával. Szakasits Árpád szociáldemokrata köztársasági elnököt 1950-ben életfogytiglani börtönre ítélték. Kommunisták, szociáldemokraták, kiszgazdák, pártonkívüliek: volt, akit fölakasztottak, volt, akit börtönbe zártak, volt, aki rettegve várta, mikor kerül rá a sor.

A minden hájjal megkent, véreskezű honvédelmi miniszter Farkas Mihály, a sorozatgyilkos Péter Gábor, az országrontó Gerő Ernő büntetteit Kádár János megbocsátotta: megúszták néhány év börtönnel.

1947. augusztus 25-én még ötéves sem voltam, amikor édesapám meghalt. Mélyen hívő ember volt, őrzöm aláhúzásokkal tarkított Károli-Bibliáját, édesanyámnak írott leveleit („Áldott legyen az Isten, aki Téged adott nekem!”), emlékszem a pillanatra, amikor este együtt imádkoztunk. A kommunista eszme igazában, mindenkit, az egész emberiséget boldoggá tévő megvalósulásában is mélyen hitt.

Istenben nem – pártjában rettenetesen csalódott.

Édesanyám haláláig hallgatott. Nagymamám 1956 őszén mesélt.

Édesapám 1947-ben tagja volt a Budapesti Választási Bizottságnak. Augusztus 25-én délelőttre a Bizottság kommunista párttagjai számára *összetartást* rendeltek el. Tájékoztatták a párttagokat a választások „tervezett” eredményéről és a választás „kék cédulás” befolyásolása (nagymamám úgy mondta: *elcsalása*) érdekében végrehajtandó feladatokról. Katonatiszt édesapám bejelentette, hogy a hallottakat még a választás napja előtt nyilvánosságra hozza.

Nem várta meg élve az aznap késő este lakásunkba berontó államvédelmi keretlegényeket, akik feldúlták az otthonunkat, és minden iratot, fotót, gyanúsítást ítélt papírt, könyvet magukkal vittek.

Édesapám zsebórája a zűrzavarban a földre zuhant, valaki rátaposott. Évtizedekig őriztettem az óraroncsot, mutatta számomra a halott időt.

JÓRY JUDIT

A név – a jó név (a siker) egy foglalkozás, avagy: a magányos játékos

Veszely Ferenc mint a képzőművészet médiuma

JÓRY JUDIT (1945) Budapest

ELŐSZÖR A SZEMÉLYISÉGÉRŐL

Veszely Ferenc országunkkal egyidős, s egy különös, küzdelmes korszak kiváló krónikása. Páratlan rajztudása köztudott – bár ritka adomány –, és már gyermekként felfedeztetett. Az a differenciált és érzékeny mód, ahogy megrajzol egy kézfejet – egy szem részletét, a szem fehérjében patakzó vörös, vérvörös eret vagy egy kettészelt alma felét és a kés ezüstpengéjét –, a legnagyobbak közül is kevesek tudománya. De rajzolhatott súlyos ollót, félberadírozott gyerekarcot vagy finom aktot, gazdagon tobzódó drapériát..., a keze alatt minden remekművé vált. Mindezek ellenére, vagy mellett, hátrahagyva az alkatához sem illő önsanyargató alkotói létet, művészi alázattal vállalta a reklámgrafika kissé (vagy nagyon) lenézett műfaját, amelyről 1970 környékén-táján még egyáltalán nem volt tudható, nem volt sejthető, hogy egy világtendencia része lesz. Hogy egy, a Gutenberg-galaxist megpördítő, megrendítő vizuális vulkán, amely mára szinte elborítja életünket, előnti a médiát, meghatározza, megváltoztatja a neonokat, reklámokat, tipókat, átírja a színeket, a lakásbelsőket, bútorokat variál, uralja a filmet, az írást, a nyomtatást, végül stigmatizálja a gondolkodást. Hogy a képzelet, a látomás, az alkotóerő, a hírek és kommentárok hordozói, a fa alapanyagú újságok címlapjai, a hirdetések, a névkártyák, az emblémák és logók a megfoghatatlant tapogatják (érintik). Úgy, hogy végül maga a látomás is, a mű is megfoghatatlanná, követhetlenné változik. S ez a vizuális zuhatag gyermekeink mindennapi kenyerévé válik (tápláléka lesz). Uram, add meg nekünk, hogy homokba vagy párna alá dughassuk a fejünket e képi (vizuális) tornádó elől!

Persze akkor, 1969 tájékán a reklámgrafika Európában és Amerikában (világviszonylatban) egy sikeres, sőt kurrens hírhedt szakma s jól fizető elfoglaltság volt. A közönség hallgatóból nézővé vált. Így csak nálunk, Budapesten volt ez egy megvetendő, bűnös foglalkozás. (A kulturális központ Párizsból New Yorkba került, a galériák, művészeti kiadványok megszorodtak, a magazinok, újságok sokszorozódtak, s mindezek összetalálkozása a művészeti tevékenység, valamint a grafikai sokszorosítás fellendülését hozta magával.)

Veszely érdeklődő, kíváncsi természetével különös színfolt volt a főváros (székesfőváros) életében. Arca, szép mosolya, elképesztően szabályos fogsora, humora – s barátsága –, mindaz, amit még tudott, híddá tette, híddá avatta őt. (Akkor avatta több száz teherautó s több ezer ember az Erzsébet hidat is.) Híd lett ő (vagy háló?) a különböző foglalkozású, különböző társadalmi rétegű s származású barátok között. Nem tudott beállni (nem volt beállítható) egy szocreál szoborpanoptikumba, a híresek és hivatalosan nagyok arcképcsarnokába. Nem kapcsolódott különböző csoportosulásokhoz. Hiszen fiatal éveink egy sajátos ön- és kontraszelekció szerint működtek. Ő nem akarta saját magát felállítani az olimpiák dobogójához hasonlítható építményre, pódiumra. Az önbizonyítás, az önmenedzselés sajátos emelőszerkezetét, ingatag trambulinját nem használta. Még a bronzérmeket sem pályázta meg. Kis csillagérmeket gyűjtögetett, s pergő ujjainkon átfolyó, aranyló homokszemekkel mérte az időt s a diadalt. Nem terítette vállára a művészet szent köpenyét. Egy különös varázsszönyegen repkedett, mint gyermekkorunk kedves szereplője vagy gyermekeink madárra kapaszkodó, szárnyaló rajzfilmfigurája. Míg sokan magánéletük kudarcait, meg nem oldott problémáikat, elvetélt gyermekeiket vagy soha meg nem született kisdedeiket öntötték, vonták be munkáikba, szorongásaikat és szexualitásukat tükröztették tudattalanul műveikben, addig Veszely Ferenc csak élt, rajzolt és mesélt. 1967 tájékán például elmesélte a *Bonnie és Clyde* film teljes tartalmát. (Kockánként peregtek a sötét szobában, lehunytt szemünk mögött az események.) Emlékszem elmondása szerint a kezdő jelenetre, amikor is Bonnie (Faye Dunaway) lerohan a meredek lépcsőn, s lassan szétnyúló, szétbomló pongyolája látni engedte a kamerának finom combjait (egy villanásra, egy szempillantásra sötét ölet).

VESZELY FERENC (1945) Budapest

Veszely Ferenc, úgy tűnt, arra törekszik, hogy kapcsolatot hozzon létre a művészet és az élet között. Karizmatikus katalizátorként létezett a legkülönbözőbb emberek között. Azon generáció tagja ő, amely már/még nem élvezhette az országot, a család anyagi, szellemi javait. De megélhette az összes rosszat – a poklok poklát – s a kétségeket. A vidám majálisokat, a fáradt felvonulásokat, a forradalmakat, a változásokat. A jólétet és nélkülözést, a barátságokat és hazugságokat. Barátai lassan klasszikusokká váltak, és sok klasszikus meghalt közülük. Ő volt az, aki bárhol járt, kezét vagy testét a rohanó vizekbe merítette – Marosba, Dunába, Tiszába –, és egyszerre érintette a várost, az ország szennye s szépsége, az aranycsillámokkal telehintett folyó.

S bármikor a buja felhők után nyúlt, elszalasztotta megfogni azokat. Gyakran villamoson ülvén (még nem volt Skodája, s pláne nem Regattája) nézte a várost, amikor már Warhol (Andy) megcsinálta szépségesen bemozdult fényű villamosszékét.

Veszely sztár volt, egy sajátos korszak s egy kevésbé zsúfolt város sztárja. Barátja (Farkas Ferenc), azaz „Zsivi” után őt is így nevezték nagylányokká vált gyermekei s barátai. A „Zsivi” Borisz Paszternak *Zsivágó doktor*ából s a *zsivány* szó sajátos kontaminációjából szervült. „Zsivi” vagy másnépp „Fityi”, azaz Veszely Ferenc kezdő kiállításai olyan kollégiumi társalgókban s más patinás helyeken nyitattak meg, amelyek olyanok voltak, mintha egy vidéki munkásszállás és egy rossz recepció nászából születtek volna. (De ezt E. P. jobban tudja.) Skodára kötözve (spárgákkal) érkeztek a hatalmas festmények. De volt olyan is, hogy sajátos önmozgással elindult az autó az alvó kisgyerekekkel. Veszely nemcsak karizmatikus volt és katalizátor, hanem egy korai menedzser is. 1967-ben házasságokat szervezett meg (hozott össze), barátait rábeszélte titkos vágyaik és egzisztenciális álmaik megvalósítására. Nőket vett rá szülésre vagy írásra, Gilbertet (Bodor Ferencet) egy pohár sörre, mert már haldoklott. Nagy tehetsége volt, hogy másokat is aktivizáljon, s másokat produktívvá tegyen.

Finom aránnyal tudta, hogy kinek mit adjon. Nagylányából kitűnő művészt nevelt, aki metikulózus finomságú technikával dolgozik, miközben költői és progresszív megoldásban brutális méretű lovakat mutat be. Családokat tartott egyben, miközben újabb leánykái, mesegyerekei születtek. Pátriárkai viselkedése és időnkénti fallokratikusága (merthogy az európai kultúrkörben a férfi az úr) gyengéd lelkületet, meleg szívet s liberális gondolkodásmódot takart. Szerepelt filmekben – sok fotó mutatja őt.

MÁSODSZOR A BIZTOS RAJZTUDÁSÁRÓL

Veszely remek rajztudása tanulmányain, „ajándékain”, korrigálásain, vázlatain, különböző technikákkal való manipulálásain biztosan és tévedhetetlenül megfigyelhető. Lassan – vagy nagyon is hamar – az érlelődő s a világ áramlataiban otthonos művész jelentős rajztehetségét jellegzetes és vonzó stílussá fejlesztette. A vonalak Warhol, Picasso, Matisse és Jean Cocteau vagy Dali rajzaival mutatnak stíláriskanságot. (Bár a főiskola után a kitűnő Barcsay- és Kondor-munkákról, illetve más szeretett mesterek műveiről készített megtévesztésig hasonló változatokat, kópiákat – ám ez csak játék volt akkor.) De gyakran éppúgy, mint a híres és a hírverést egyaránt kedvelő elődje, Warhol vagy Rauschenberg, követte Reginald Marsch, Yasuo Kuniyoshi hangsúlyozott realizmusát vagy Gross és Ben Shahn társadalmpolitikai meglátásait.

„VARIÁCIÓK A POP ARTRA”

– A *Képregényről* (1972). A regényhős, a regénybe illő Veszely sajátos kockákból, négyzetekből álló képregényei a fentebb felsorolt áramlathoz kapcsolhatók. Egy teljes szoba falát betöltő sorozatok, egy családi, társadalmi (politikai) archívum lenyomatai. Veszely gyakran olyan munkákat hozott létre, amelyeket ritkán „avattak” művészetté. E képregény-ikonosztázon Roy Lichtenstein és Robert Rauschenberg hatása érződik (s a többi amerikai nagyé), ahol egy sajátos színes, sokszorosított grafikai repetíció jön létre, a későbbi sokszorosított grafikák első sora – első sorozata. Ez a murália egyben a grafikai albumok, illusztrált könyvek s a képregények felnagyított változata, amelyen

mindegyik kocka egy-egy populáris vagy artisztikusabb ábrázolat, egy-egy pop-art ikon. Egy-egy progresszív utalás, jelzés. A felosztás, a kockázás a művész műteremablakát is idézi. „A másik művészet egésze ellene dolgozott a hivatalos cinizmusnak, legfőképp akkor – s ez regionális sajátosságnak mondható –, amikor a továbbra is készen kapott és idegen társadalmi szimbólumok vizsgálatába fogott. A szemiotika, a jelek és szimbólumok tudományos kutatásának magyarországi virágzása idején ez az analitikus és kísérletező művészet fejezte ki legnyilvánvalóbban a »kommunikációs válságot«, világunk, nyelvünk használhatatlanságát. Mégis, a kifejezetten ideológiai-politikai vagy történelmi jelképek megjelenését a művészetben a pop art folytatásának tekinthetjük, noha céljuk konceptuális. Tandori Dezsővel szólva a »talált tárgy megtisztítása«, de ugyanakkor birtokbavétele is” (Keserü Katalin: *Variációk a Pop Artra*, 1991).

– Veszely talált tárgya – objektje –, szépnek semmiképpen nem mondható hímezett képe eltűnt időket idéz, az éjszakai élet kellékeit – kabaré-sablon – s múltunk cilindres, szivaros dollárfiguráját, a kapitalista hőst hívja elő az emlékezetből (*Múzsza*, 1987). Párdarabjának a másik talált tárgy (vagy inkább talált kép), a Vörös Birodalom egyik staffázsfigurája tekinthető (*Panoptikum* [Csáki-Maronyák József Rákosi Mátyásportréjának felhasználásával], 2012). Veszely aranykeretes, díszes, gazdag keretű portréja a „Vezért”, a magyar múlt félelmetes diktátorát, teljhatalmú vezetőjét mutatja. A szétesőfélben lévő iskolapadok mellett a széteső országban háromperces néma felállással kellett adóznunk halálakor. Bár az lehet, hogy a nagyobb vezér temetésekor történt.

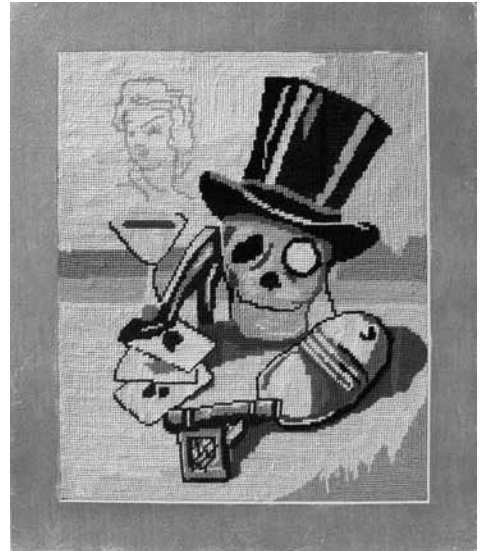
– A Rákóczy-festmény (*Mértan*, 1973) az ideológiai, politikai jelképek mellett egy történelmi figura, egy nagy formátumú történelmi személyiség megjelenítése intenzív színekkel, társult formákkal, gesztusokkal, nyilakkal, rajzokkal. Veszely biztos rajztudása ismét tetten érhető (a vár, az anatómiai precizitással megrajzolt szív – egy magzat – pontossága). És újra Keserü Katalin kiemelése: „A nagyvilág, a popkultúra, a sztárok [...] sablonokkal [...] és hard edge sávokkal [...], elmosódott kontúrú motívum- vagy figura-sokszorosítással élő portrék [...], a vitalitással teli városi lét élményei.”

– Autó vagy felhőkarcoló? A Mercedes autó szitanyomata érzékeny, finom rajzú kép. Az autó agresszív orrkiképzése igazi konstruktóri bravúr. Bizonyos szögből olyan, mint egy kecses lúdtoll vagy egy manhattani felhőkarcoló csúcsa. Ezen a *Bőség* című szerigráfián (1972) az ismétlés, a sokszorosítás, az ábrázolás különössége, a színek bősége látszik.

– *Bella*, 1972: egy nő, egy nő hatszor. A nő és a szék. Ez a hatszor ismételt, fehérneműt pakoló nő (egy jugoszláv újság kivágása) a voyeurök modellje, izgatója. Ezen a 70 × 150 cm-es osztott alakos *Bellán* a különböző színekkel megnyomott háttér – élénkvörös, élénksárga, élénkzöld – ismétlődik (repetíció).

– *Az oszlopcsarnok*, 1974. A gerincek sorozata a test oszlopait – a testek oszlopcsarnokait – mutatja. Ismételt, sokszorosított csigolyasorok sorjázna díszes motívumokként, egy finom kék repetíciót, izgalmas ritmikus felületet, grafikus megoldást hozva létre. A kék alapon telített ornamentika, sajátos mintázat, ismételt rajzos motívumrendszer, izgalmas kalligráfia, Veszely kalligráfiája, kézírása fedezhető fel. A gerinc a tartás, a hovatartozás jelölője. S ha a cím *Oszlopcsarnok*, a számtalan anatómiai elem rajzos sora olyan is, mint az oszlopokon látható kartusok vagy királyi titulaturák.

– Az *Ököl* című kép (1977) fétis-motívuma a rituális, mágikus műalkotás felé mutat. Az ökölbe szorított kézfej (Kennedy ökle) – az eredeti kontextusból kiemelve, jelentésétől megfosztva – egy másik funkciója kap hangsúlyt, élesítve az új értelmet.

Múzsza, 1987

Oszlopcsarnok, 1974

– Veszely fotói, szitanyomatai, sokszorosított grafikái, a „nyomatok” gyakran barátait, kollégáit, munkatársait, családtagjait mutatják, ábrázolják. A sajátos realista ábrázolást, a szándékoltan sematikus megközelítést az élénk, vibráló színek teszik izgalmassá. A populáris képeken, nyomaton a fluoreszkáló, pszichedelikus, világító színek – élénk narancs, lila, barna, citromsárga, uniformizált kék – ingerlik a szemet. A fotók kiválasztása privát történelmet, privát archívumot hoz létre. Egy korosztály arcképein keresztül rajzolódik ki, rekonstruálódik egy nemzedék, egy korszak kollektív emlékezete. (E sorozatok színezése a későbbi aktsorozat színezésével rokon.)

– Veszely kerülte a kulturális kontrollt, magának dolgozott. Egymásra fotózott kockái, áttűnései, életrekonstrukciók kiemelései, kivágásai nem racionalizálnak, nem magyaráznak, nem didaktikusak s nem artikulálnak. A művész profizmusát sem villogtatja, inkább szemléltet. Előfordul, hogy fekvő nőalakokat vagdos szét számtalan kockára. Később pszeudo-téglányokat hoz létre. A fotót rajzolja át téglalapokkal, négyzetekkel, így olyan a hatás, mintha egy szétszedett akt látszana. Ez a figura hol keresztalakot ölt (ez a széttárt kéz esetében gyakori), hol csak egy téglány. A kockákra szétvagdosott figurák, az összekevert testrészek, testdarabok háborzongató leleteknek látszanak. Vagyis ezek a látszólag szimplán felsorakoztatott fotórészletek frusztratív, félelmetes érzést keltenek a nézőben, míg a rajzosabb, izgalmasabb kivágások és a szétfutó, szétágazó részek harmonikusabb képeket eredményeznek.

A VILÁGUTAZÓ

Veszely világutazó, világcsavargó volt útlevel nélkül is. Filmekből, könyvekből, külföldi folyóiratokból, barátokból s láthatatlan csatornákból táplálkozott. A világ ütőerén tartotta ujjait.

Később mint kiállításrendező (állami kiküldetéssel: Teherán, Bagdad, Damaszkusz, Kairó stb.) kiváló szervezőjévé, karmesterévé vált a hegyi s folyami, a fejedelmi kultúrák bemutatásának. Őt is megejtette a nem európai szokásrend, az ősi beidegzések hatalma, s ezáltal persze nagy jártasságot szerzett a magyar hegyi s folyami, valamint fejedelmi kultúra ismeretében és ismertetésében is. A szi-bériai munkamegbízás már-már baráti, testvéri, rokoni látogatásnak tűnt. Mert otthonosan mozgott ebben a másik keleti kultúrában is. Az Erdély szellemi és vizuális értékeit, kincseit bemutató korai kiállítás – *Erdély veszélyeztetett öröksége*, Országos Műemléki Felügyelőség, 1989 – még nem volt sem túrt, sem divatos. Egy kevesek által ismert kultúrát vetített ki. Ennek is fontos mozgatója, összetartója volt. A felnőtt évek patrionális utazásai már inkább családi kirándulások voltak, bár sajátos módon mindegyik ókori „magaskultúra” (a világ hét csodája Szemiramisz függőkertje kivételével, amely csak álmaink, képzeletünk rekonstrukciójában látható) nyomot hagyott gondolkodásmódján. Ha e helyek – legyen az az ősi Alexandria, a bűvös, mákonyos keleti világváros, Kréta, a delphoi jóshely, vagy az akusztikus körszínházak – nem is jelentek meg, nem is fogalmazódtak meg képileg műalkotásain, előhívódtak, mint egy filmnegatív a vegyszerekben, egy-egy tipográfiai megoldás, grafikai bravúr erejéig.

A MŰTEREM-ABLAK

Veszely fotóinak, szitanyomatainak s más nyomdai eljárású műveinek gyakori háttere, kísérője, alapja vagy éppen főszereplője műtermének, lakásának hatalmas ablaka. Ez a nagyméretű osztott „üvegfal”, alig nyitható beépített üvegfelület, huszonnégy téglányból álló, átlátszó üveg-ikonosztáz, amely így vagy úgy huszonnégy órán keresztül világít, szimbolikus jelentőségű. Mögötte évszakok változnak, s különböző törésben, megvilágításban ömlik be a fény. Így nemcsak az üveglak, az üvegfal egy impozáns látomás, egy világító szent fal (óriásreklám), hanem annak földön megjelenő, ismétlődő fénymása, képmása, világító másolata. Az ablak: átjárás az intim szféra és a külvilág között. Az üveglak tehát a művész számos érzékeny fotóján fellelhető. Lágy, színes felvételeken sokszor jelenik meg az osztott üvegfal, színes üvegtárgyakkal, varrógéppel, arcokkal. Az üveg mögött hatalmas faágak labirintusa, lombozata, sárguló levelek vagy hófedte ágak, maga a hulló hó látszanak. A fényképezőgép látszólag helyettesíti a művészt. (Warhol mondta egy helyütt, hogy maga is gép szeretne lenni.) A fotó: napló és dokumentum. A fotográfia képzőművészeti médium. A fotó, a kollázs hű kísérője a konceptuális kísérleteknek s más megoldásoknak, ám önállóan is

VESEZLY FERENC, Bella, 1972

műalkotás lehet. De a Veszely-féle művek részekre vagdosása, applikálása, a művek ismétlése, a diptichonok, triptichonok s a több osztású opusok, a szitanyomatok kockázása mind-mind tudattalanul az ablakot (is) idézik, vagy arra emlékeztetnek. Mindez azt is bizonyítja, hogy Veszelynél a fényképezés, a fotó különös hangsúlyt, szuverenitást kapott. S talán innen is eredeztethetők fanyar, rafinált és költői szitanyomatai vagy más sokszorosított eljárású lapjai. Az ablak tehát kapcsolódási pontokat, találkozásokat indukál. Hermann Imre, a magyar pszichoanalitikusok doyenje szerint: „a szeretet szárnya kibontható, kinyitható, mint az ablak” (*Az ember ősi ösztönei*). Ezért ezeket a szeretet- és tudás-szárnyakat, ezeket a világi-testi ablakszárnyakat kívánatos jól használni, megfelelő időben és mértékben nyitni és csukni – éppúgy, mint az ablakokat.

– Veszely alakos plasztikáinak áttetsző, üvegszerű, színes műanyag makettjei sokáig műtermének üvegfala előtt lógtak. Az angyal-, lepke-, szitakötőszárnyú figurák kicsiny szentivánéji álomalakokként, kisméretű figurákként, modelleként repkedtek, lebegtek a raszterként működő üvegeret előtt, színesítve a bezúduló fényt. (Talán ezek a sokáig szem előtt mozgó makettek inspirálták őt a későbbi repülő, lobogó hajú, mezítelen asszonyaktok megalkotásában is.) Mert utóbb ezeknek a kisméretű, ablak előtt lebegő modelleknek a nagyméretű, 4 × 4 méterben megrendelt változatai egy hatalmas tér alkotóelemeivé váltak. Ma már ezek a sokszorosán átlukasztott rétegelt lemezből készített, színesen fluoreszkáló műanyag szárnyú-köpenyű alakok, vibráló szárnyaikkal és tükör-applikációs berakásaikkal impozáns, kétszeres emberméretű térdíszekeként, levegődíszekként, játékreplőkként lebegnek a Szeged-Rókusvárosi Arany János Általános Iskola aulájában (*Cím nélkül*, 1990). A vörös szárnyú lány és a lobogó hajú, sárgás szárnyú fiú egymással szembenező párban díszíti az iskola életterét. A manipulált fa fénypetyeivel, a plexiszárnyak, plexidrapériák tükörfoltjaikkal, tükörszemeikkel, áttetsző, könnyed hatást, lebegő, vidám látványt keltenek a hatalmas mennyezet alatt. Bár a megvilágítás nem totális, ennek ellenére a figurák, a repülő babák vagy angyalbabuk a felszálló meleg levegő által állandóan mozgatva sejtelmesen és vidáman csillognak-villognak a többszintű, többemeletnyi térben.

– A nagyméretű vidéki beruházás egy jól fizetett munka. A köztéri vagy középületbeli beruházás ritka adomány egy művész számára. Veszely nem titkoltan egy időben Veszely „álnéven” festett. Az ő esetében ez egy rövid időszak s egy vásárlóréteg kielégítése volt. A szó, amely egy nehezen körülhatárolható minőséget fed, egy olyan tevékenységet takar, amiért fizetnek. S amivel fizetnek, az pénz vagy csekk. Így születtek meg a *Weszely-gics-csekk* [sic!].

– Az osztott ablak tematikájához lehetne sorolni a tizenkét részből álló fekete-fehér szitanyomatsorozatot. A négyzetekből álló (mint az ablak), kereszt alakot öltő papírmonstrumok monstruózus, fehér lemezapplikációk a műterem ablaka alatt a földön fekvő, heverve olyanok, mint az ablakkockák árnyéka vagy azok vetített változata. A hat négyzetből szervült világos papírkereszt olyan is, mint a fehér krétával rajzolt ugróiskola, így a huszonnégy osztású ablak hatszor négy téglánya ismétlődik a hat téglányon. De filozófiailag a szélmalomkerék problematikája is felvetődhet. Korábbi kérdésekben, hogy ki a hős és ki a fegyverhordozó, vagy hős-e a fegyverhordozó, s önmaga örületének hordozója-e a hős, a harcos (*Sancho Panza-sorozat I–XII.*, 1985 [megsemmisült]; *Malom-sorozat I–XII.*, 2013).

– Veszely sajátos módon alkalmazta a világdivatú Mail Artot [postaiküldemény-művészetet]. Barátai leveleiből, üzeneteiből képzőművészeti alkotásokat kreált. A levelek egyébként korábbi századokban az ablakon keresztül érkeztek. Érzékeny lelkületről vall, és poétikus magatartásról tesz tanúbizonyosságot az applikált levélsor. Ezek a magányos művész magányos munkái.

– A kiállításrendezések mellett gyakran kalandozik más műfajokban is. Szcenikai munkái, reklámgrafikái, installációi, díszletei húszévesnyi tevékenységről tanúskodnak. Gothár Péter és Szomjas György filmjeihez készült plakátjai, tervei, montázsai progresszív, mégis intim alkotások. Filmszerpei, muráliái, művésztelapi megmozdulásai és kiállításcsarnokai mind arról tanúskodnak, hogy Veszely remek szervező és közösségi ember, valamint jó építő: statikus, építész és berendező egy személyben.

– Az ablak előtt – terepszínű (piszkos-zöld, mohazöld, katonazöld) színben egy portré látszik (*B. S. Ámor*, 1988). A híres arc [Baksa-Soós Ámor] karakteres vonásai elmozdulva takarják ki a dupla ablakkereteket. Az elrántott fénynyalábok, a bemozdult árnyékdarabok drapéria hatásúan telítik az ismerős enteriőrt. A keretek mögötti levél-, az alak körüli fényzuhatag, az alakot öltött fényfelhők, az egymásra fotózott filmkockák sora poétikus és érzéki módon rajzolódnak a színben visszafogott nyomaton. Így a korai filmek filmáttűnése, finom költészete fogalmazódik újra. Az enteriőr (ablakkal), az arc,

a fény-árnyék drapériák számtalan finom részlettel gazdagon (kézi gesztusokkal) egy részletező lírai művet alkotnak. Jobb oldalon lebegő függönyként lobban, mozdul be a képbe a fény. A profil mögötti ablakszemek az arc másik oldalán fényablakokként, fénynégyzetekként halmozódnak. A lehunytt szemű arc maszkyszerű, időtlen és foltokkal manipulált, ruhája egy baljós fényköteg. Az „ólmos ég” látszik a keret-kazetták mögött. Dokumentum és ballada egyben ez a filozófiájában is mély információt hordozó szitanyomat.

MEZÍTÉLEN MODELLBEÁLLÍTÁS

A Münchener Akadémia 1924-ben kiadott modellbeállító kézikönyve telt, fejedelmi nőalakjaival, elomló meztelenségükkel, harcias pózban tetszelgő férfiakkal mintha a német mitológia, illetve a későbbi birodalmi sablon jelzései lennének. A modellek természetes meztelensége, az erőszakos kompozíciók, a mesterkéeltség, a kor mozgástörekvései, valamint az ismeretlen fotó maradványai miatt akár a *Frei Körper-Kultur* (Szabad [Ingyenes] Testkultúra) mozgalom előfutárai is lehetnek. Erre utalnak a háttérként szolgáló német mitológiai apparátus díszletelemei: a gipsz-sziklák, gipsz-barlangok, gipszlovak és pszeudo-relikviák. E sorozat párdarabja, pársorozata, sorozatpárja a keleti nagybirodalom relikviáira céloz – a teuton bárd helyett golyóscsapágyat, a kard helyett kígyót markol a férfikéz, a glóbuszt, a lepkét a kalapács helyettesíti. Az emlékműszobrászat kezdetleges pózait, irányait jelzik az alakok, továbbá figyelmeztetnek, hogy a totalitárius társadalmak megoldásai, kihívó jelrendszerei, megszokott szimbólumai eléggé hasonlóak, egy indítékból fakadnak.

OLAJ ÉS KANAVÁSZ – REPÜLŐ NŐALAKOK – PALEOLITHIC ART – CAVE ART

A nagyméretű, lobogó hajú, levegőben repülő nők, mezítelen asszonyok, finom aktok inspirálója egy, a művész lakásában is látható század eleji festmény, egy akt, egy fekvő akt gyűrött anyagok között. (De ösztönzőként működhetek a fentebb említett szentivánéji álommakettek és a függesztett műanyag iskolai installáció is.) Ezek a festett álommásolatokon tobzódó drapériák gyűrődnek, halmozódnak, sáfrányszínű, arany színű, „samoa” színű hajnyalábok repülnek. Az egyik nő (a repülő) arcát takarja barack kézfejjével. A combszélek púderszínűek, az ábrázatok a tajték árnyalatait mutatják, egy-egy babarózsa tenyér, mézszínű hát, mimóza, nápolyi sárga szárított rózsza árnyalata villan a bőrfelületeken. A mezítelen asszonyalakok ősi, kultikus mozgáselemeket mutatnak. Mozdulataik elengedőek vagy befogadóak. Víz merítenek edényből (az edény Freudnál női szimbólum), nem látható madarat, lepkét engednek el, ölelő, takaró mozdulattal tartják maguk elé karjukat, vagy elrepülnek, mint a néphit sámánjai, boszorkányai. A repülő akt két irányból nézhető, két szögből. A vertikális forma lobogó, mézes hajjal úszik, a horizontális fekszik éjtakaróján, sötét selyem vánkösán (selyemparaván előtt), haja az ágyra csüng.

A barlangrajzok kétségtelenül hatással voltak Veszelyre. A paleolitikum (őskőkor) barlangfestményei a legősibb emberi alkotások, amelyek feltehetően mágikus vagy vallási hiedelmekhez kötődő célokat szolgálták. A francia és spanyol mészkő barlangok (Altamira, Lascaux) mennyezetén (mint falidíszek és mennyezetdíszek) láthatók azok a vadászjelenetek, amelyek különböző állatokat sorolnak. Leggyakrabban a lovat, bikát, bölényt, szarvast, vadkant, rénszarvast, pézsmatulkot. Ezekben az ősi kultúrákban a már-már jelekké, szimbólumokká vált falfestmények a vadászat, a kultikus szertartások, az öléssel kapcsolatos rituálék megjelenítői. S mindez többszörös metamorfózison keresztül, más előjelekkel jelenítődik meg Veszely munkáin. Ezek a korai muráliák éppúgy, mint korunk graffiti: üzenethordozók.

A magyar néphit és hitvilág legjelesebb kutatói közé tartozott Róheim Géza, aki nemzetközi vonatkozásban is úttörője volt a pszichoanalízis alkalmazásának a néprajztudományban. Szempontjai, módszerei nélkülözhetetlenek a mai folklórkutatásban. A *táltos* című tanulmányában számos különös állat szerepel. A jakut és a magyar táltos metamorfózisának élén áll a bika és a csödör, amelyek a rendkívüli testi erő és férfiasság jelképei. A magyar folklórnak meg kell vívni a bikával, ez a viaskodás az ősjelenetre utal. A táltosok a lóval és bikával tartanak szorosabb rokonságot. Maguk az állatok a termékenységére utalnak. (Egy jakut sámánénekekben hallható: „Bűvös bikája

VESZELY FERENC, Gomba, 1973; Hír, 1973; Műsor, 1973

a földnek, jelenj meg, szólj hozzám!” A táltos bikává változásában szintén a termékenység problematikája érhető tetten.) Ezek a kultikus, mégis már-már klisészerű állatrajzok együtt mozognak a mágikus nőalakokkal. Ez a montírozás, rárajzolás, satírozás, átmásolás olyan is, mintha két üvegfelület, két filmfelület feküdne egymáson. Tehát ez a képsor is egyfajta képregénnyé válik. A nyomhagyás, a rajzolás módja, a festő gesztusa a vágás, átvágás, hasítás, lékelés, tetoválás, a törzsi testfelosztás és testroncsolás mozdulatait idézi, amely a bőr tetoválásához is sorolható (Őskor vagy Barlangrajz ciklus: Európa; Ismerősök 1–4.; Idegen; Fekvő, 1988–93 kl.).

Európa, 1994

MEGFOGNI A MEGFOGHATATLANT – A MAKÓI GRAFIKAI MŰVÉSZELEP (1977–1990)

A lassúdó vagy rohanó Maros veszi át horizontálisan az uralkodó szerepet a fotókon, nyomatokon, míg másutt a felhők, a nap a főszereplők. A bal kéz arasszal fogja át a folyót (*Maros-part itt*, 1982). Szétterpesztett kézfej, öt ujj takarja a vizet, a jobb kéz a folyót kísérő erdősávot fogja, míg egy másikon a bal. Óvó, takaró mozdulattal (áldó mozdulattal) simul a vízre. A vizek, éppúgy, mint a szavak, állandóan egymáson átfolynak. A Sztüx eredeti színe szürkéskék vagy acélkék, de a Sztüx lápisz lazuli (lazurit) színű is lehet. A Phlegethón áramlása pontosan követi azt az utat, amelyet Szókratész írt le a Püriphlegethónról, míg a *Phaidón*ban olvashatunk egy mélyen fekvő tüzes vidékről, amelyen lávafolyam halad át. Sokan a Püriphlegethónt, de a többi folyót is, amely a korábbi értelmezésekben a földünk belsején folyt át, az emberi lélekbe helyezték át. Bárhogy is van, egyenértékűség létesült a fent s a lent, a folyók és a bolygók között.

– Veszely picassói ujjával, kézfejevel megmarkolja az eget, felhők után nyúl. Sajátos optikai csalással a Marost érinti, próbálja büntetés nélkül a Napot is tapintani. A magányos művész szép szitanyomat-sorozata különösen finom lapokból áll. Olyan érzéseket áramoltat, mintha próbálná (megkísérelné) megtalálni az utat a mi világunkból a csillagközi új világba (Kempelen János). A fent említett szitanyomat-sorozat (fotósor) egyik lapja Søren Kierkegaard emlékének tiszteleg (vagy pályázatra készült). A zöldes homokszínű felhők felé lendülő alkart s a tárt kézfejet tintakék kalligráfia, sötétkék kézírás folyja, fonja át. A betűk, szavak is mozognak, hullámoznak, mint az ég vagy

a víz: „Vagy tett a lét / fák rügyeiből kibomló, / a földet gyökerek közé fonó / Vagy vágy a lét / nap sugarait csillagok közé követő / és vissza nem térő soha.” Ez az írott fotó, írásos nyomat Veszely Ferenc, egyben Altomere György hódolása Kierkegaard előtt. A nyitott tenyér a lobogó felhők után nyúl, a robogó felhők után – a Maros melletti ártéri erdők, vizes növényzet, az alluviális táj, a „zsenge táj” felett. S az „üzenet”, az írás a lapon Kierkegaard egyéb szép és talányos gondolataival lesz teljes: „Ha egy embernek olyan levél lenne a birtokában, melyről tudná vagy hinné, hogy arról ad felvilágosítást, mit tekintszen élete üdvének, de az írásjelek finomak és haloványak lennének, s a kézírás szinte olvashatatlan, akkor bizonyára szorongással és nyugtalansággal, minden szenvedélyével olvasná újra és újra, s az egyik pillanatban ezt jelentené számára, a következőben pedig már mást, és ennek megfelelően, ha biztosra veszi, hogy kiolvasott egy szót, akkor mindent ennek alapján magyarázna meg, de soha nem jutna tovább annál a bizonytalanságnál, mellyel elkezdte. Egyre nagyobb aggodalommal meredne a levélre, de minél jobban nézné, annál kevesebbet látna, szeme néha könnyel telne meg, de minél többször történe ez meg vele, annál kevesebbet látna, idővel az írás egyre homályosabb és érthetlenebb lenne, végül maga a papír is elporladna, és nem maradna meg számára más, mint saját kisírt szeme” (*Vagy–vagy; Árnyképek; Pszichológiai időtöltés; I. Marie Beaumarchais*).

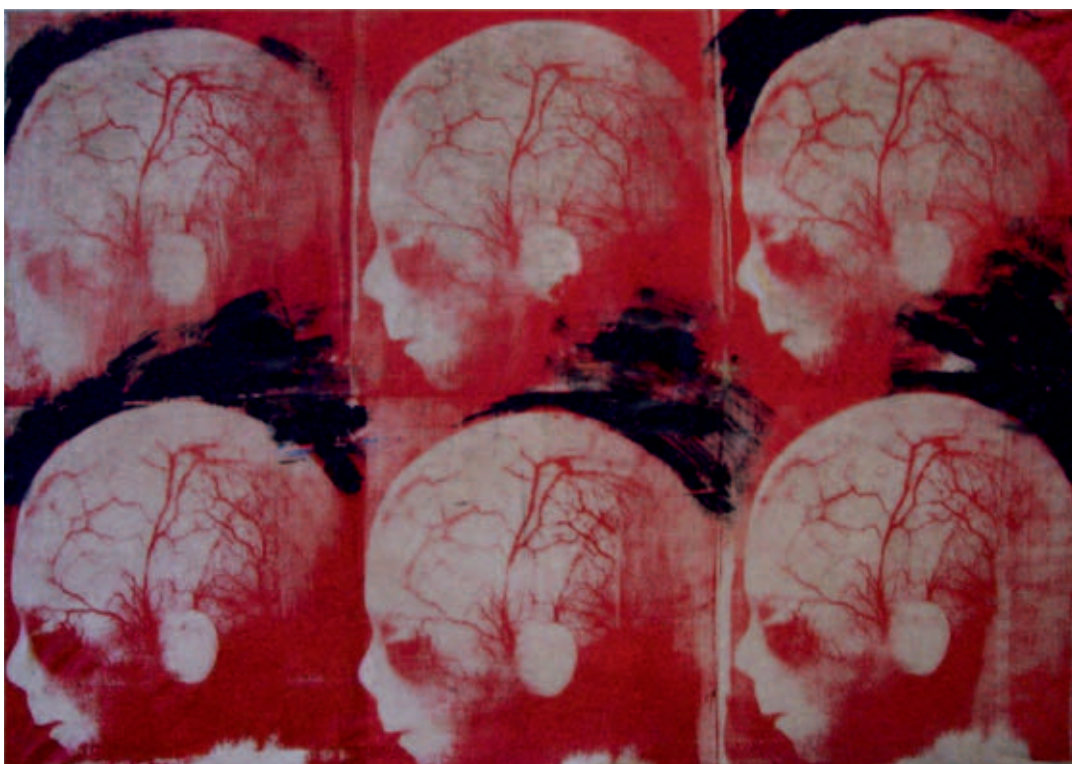
– *Hágár elűzetése* (Kierkegaard). Kora reggel volt, Ábrahám idejében fölkelt, megcsókolta Sárát, az ifjú anyát, és Sára megcsókolta Izsákot, örök boldogságát és örömét. És Ábrahám gondolataiba merülve lovagolt útján, Hágárra és fiára gondolt, akit elűzött a pusztába. Fölkaptatott Mórija hegyére, és előhúzta a kést. A kisméretű tükörkép, tükörapplikáció felületén kivágott figurák láthatók, a dús ruhájú Hágárt mutatják Izmaellel (a gyermekkel), amint az idős Ábrahám a pusztába űzi őket. A tagadó kéz, a görnyedt, félelemmel teli nőalak kis ékszerkép Veszely művei között. Az angyal, a megszabadító angyal ekkor még nem mutatkozott, csak a felhők, a zsenge táj, s a művész uralkodó pozíciója.

– A buja felhősorozat, a gomolygó furcsa alakzatokat felvevő felhőformák, az ég képlékeny alakú kerekése (vakuja), a zsenge táj, a rohanó vagy lassú Maros, s a mindebbe belenyúló kéz... Ismét Kierkegaard különös *Előhangja* lenne említhető, amelyet Johann de Silentio írt (J. de S. Kierkegaard álneve). Az *Előhang* „többalakú”, többverziós szitanyomat, „IV” változatból áll. A római számmal jelölt darabok egymáshoz erősen hasonlatosak, de egymáson átfolynak, mert Ábrahám és Izsák (s az Isten) problematikáján túl a nő, az anya szerepét boncolgatják, s különös tájakat írnak le. A szóhasználat, a fogalmazás olyan, mintha ma írták volna (vagy ma sem írnak olyat): „Lelkének egyetlen kívánsága volt [...], s egyetlen óhaja, ő bárcsak tanúja lett volna az eseményeknek. Nem arra vágyott, hogy láthassa a szép napkeleti mezőket vagy az ígéret földjének pompáját [...], sem az agg pátriárka tiszteletre méltó alakját, sem az Isten ajándékozta Izsák virágzó ifjúságát – azt se bánta volna, ha a történet egy kopár pusztában játszódna le. [...] Azt kívánta, bárcsak ott lenne azon az órán, midőn Ábrahám föltekint, és a távolban megpillantja Mórija hegyét [...], mert nem a képzelőerő finom remegése, hanem a gondolat borzongása okozott gondot számára.” *I.* „Nem titkolhatom Izsák előtt, hova vezet ez az út.” *II.* Egy másik változatban azt írja: „Akkor fölpillantott és a messzi távolban meglátta Mórija hegyét, de tekintetét ismét a földre irányította.” *III.* „Egyre gyakrabban lovagolt magányos útjain, de nyugalmat nem lelt.” *IV.* „Ábrahám nem sejtette, hogy valaki látja.”

Ezek a nyomatokon is számtalan gondolat bolyong. Buja felhők, bolygó levegő, rohanó vagy lassú víz, a közel, a messzi, a véges és végtelen, az emberi kéz szépsége és brutalitása, a hímes táj, erdődarabok.

– *Zsenge táj a Marossal; Maros felett az ég. A Ritmikus Maros*, az ártéri erdőszáv, az alluviális környezet mind-mind lírai érzetűek, a poétikus felhők, a nyúló, érintő kéz úgyszintén. A Kierkegaard-változaton és egy másik lapon is ismét ez az ellágyuló, megengedő érzés van jelen. A Nap után nyúló kéz változatain már valamiféle sajátos agreszszív, enyhe uralkodói attitűd figyelhető meg. Egy-egy omnipotens gesztus, uralkodói, prométheuszi szándék: a tűz elrablása, a Nap kitakarása érhető tetten. Egyik változaton a megmarkolás, az erős fogás látható (erős fogazat,

VESZELY FERENC, Mértan, 1973; Piri-Feri, 1974

harapófogó, franciakulcs, diótörő); egy másikon az egy ujj, a mutatóujj fallikus mozdulata; míg egy harmadikon az elbújás, elhárítás, eltakarás gesztusa mutatkozik meg. A tekintet okozta szorongás és a „világító szem” összemlélete érdekes pszichológiai jelenség.

Priszkosz rétor, görög történetíró jegyzi fel Attila királyról: „...igazi istenember, akinek ugyanolyan nehéz állni a tekintetét, ahogyan a napkorongba is nehéz hunyorítás nélkül belenézni.” A szemből kiáradni látszó „imaginárius tűz” a valóságos tűzzel való minden összehasonlítás nélkül is veszélyt jelezhetett. Az a borzongató démoni érzés, ami ennél az élménynél ellep bennünket, valószínűleg abból a mély regresszióból fakad, amely az ősemberi, sőt, ember előtti időig megy vissza (Hermann Imre).

– A *Lőtt csendélet* sorozaton (1987), fotó-szitanyomaton a két világháború reinkarnációja látszik. Nincsen olyan család Magyarországon, ahol ne lenne fellelhető legalább egy első vagy második világháborús réz töltényhüvely. A sorozat tárgyai: gyertyatartó, virágtartó, esernyőtartó, öngyújtó, hamutartó, *Parabellum 50*. Az utolsó lap (a lőtt lap), az átlukasztott a legkülönösebb: a Makói Grafikai Művésztelep papírraktárában lőtte át az ötven üres lapot, üres papírt egy makói rendőr egy Parabellummal egy üveg konyakért. Így, a „képes” sorozat utolsó átlőtt lapja a „parabellum-lap”. Ez a fehér lap a maga különös lukfoltjával, ürességével a legszebb, a legkülönösebb opus a sorozatban. A behatolás nyoma, a heg, a lőtt seb (mint egy kriminológiai látlet), a kvadrát közepének érzéki nyomatéka.

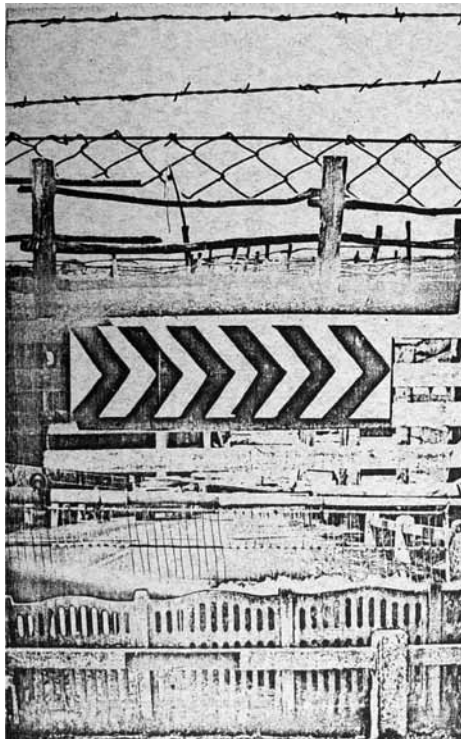
Hudra Klára művészettörténész sorai szerint: „A hetvenes évek elején Veszely Ferenc munkáiban – a magyar progresszív képzőművészethez hasonlóan – a konceptuális gondolkodás az uralkodó. A fotó, a kollázs elve ekkor épült be a képzőművészet eszköztárába, és vice versa a fényképezés modern művészetté újlult. Veszely fotografikáit, szitanyomatait, montázsait a leplezetlenség, a logikai rafinéria és a merész jókedv jellemzik váltakozó nyomatékka. Példa erre a Szabados Árpád által oly jól elemzett *Lőtt csendélet*, mely »karikatúrája és egyben abszolútuma« a sorozatműveknek.” Talán nagyjából ebben az időszakban (időben) restaurálták, fotózták, illesztették könyvbe az első világháborús emlékműveket, plasztikai monumentumokat, amelyek Budapesten és minden vidéki városban megtalálhatók. Veszely műegyüttese egyrészt emlékező tisztelgés a hajdani események előtt, másrészt kijózanító blaszfémia a militarizmusnak.

– *Young Girl in front of Bed*, 1979. Az ofsztetitő diptichon Edvard Munch ikerművének, a *Fiatallány az ágy előtt* című 1906-os fotójának és az 1907-es azonos jelölésű olajképének szép parafrázisa, felhasználása, összekapcsolása. Mindkét mű az oslói Munch Múzeum megbecsült darabja, amelyeket Veszely egy kézzel rajzolt kerettel és egy kalligrafikus megjegyzéssel kisajátít. Az akt fotón és az akt olajban (festményként) szép és izgalmas bravúr – esztétikus párdarab. A fénykép tapétamunkája, bemozduló fénynyalábja és a fanszörzet sötét villanása, az ágydrapériák, a gyűrt anyagdarabok fehér tobzódása lenyűgözik az embert. A falon lógó ruhadarab vagy tükörfény mintha ezüsttál lenne. Az érzéki fényköteg, az érzéki drapériák, a sötét öl, a hónalj, a haj éje megejtő hatásúak, kiemelik a bőr fehérségét. A korai fotográfiák (a század eleji fotók) mesterdarabja. A Zola-fotók irodalma közismert: ezek a kifejezetten szép fotográfiák irodalmi és esztétikai élményt egyaránt közvetítenek, éppúgy, mint az északi mester képe. A festményreprodukció mellette szinte eltörlőd, így kevésbé hatásos, mint az erőteljes fotó.

A norvég festőfenomén nyilvánvalóan francia hatás alatt álló két egymást követő évben készült impresszionista ikerműve diptichonként Veszely munkásságának és poétikus nyomatainak, fotóinak az egyik legérzékenyebb ékszerképe, ékszerdarabja.

A konceptuális művészetben a talált tárgy a fontos, és a gesztus. Veszelynek az a gesztusa – amellyel két „talált” Munch-művet kisajátít, elbirtokol, eltulajdonít – határozott, biztos tárgyválasztást, műválasztást és tradícióhűséget is jelent. A capolavorók (a remekművek) ismeretét s az azokból való kiválasztás jó érzékét mutatja. Mert nemcsak az a lényeg, hogy milyen a kézírás, milyen határozott a keret, a vonal, hanem a mozdulat, „az agy munkája is” – ahogy Duchamp mondaná. Így ez az egymáshoz hasonlatos két mű egyé válna olyan, mint a figura-sokszorosításos vagy a motívum-sokszorosítással létrehozott munkák. De ebben az esetben a gesztus, az ötlet két eredeti és manipulálatlan, beavatkozás nélküli alkotást (reprodukciót) keretez be s tesz magáévá egy ceruzavonallal. Veszely azonban a tradícióhűség mellett tiszteletlen is anyagával és inspirálójával: egy gondolattal, egy határozott mozdulattal hódítja meg a meghódíthatatlant, s avatja a popkultúra tárgyává.

– A progresszív Veszely fekete-fehérben (indigófeketében) él a leginkább. A *kerítés* vagy más címen az *Utazásaim* jelölésű nyomata (1979) több szociotopográfiai élményt dokumentál, sorol fel, mondhatni, összegez. A mellérendelő módon vízszintes motívumsávokban alulról építkező mű országúti öntött betonkorlátot (díszesen áttört, hullámos, ma már alig látható régi pályaudvarokat díszítő kerítést), fölötte területhatároló tákolmányokat (deszkakerítést), táblán terelőnyila-

Utazásaim, 1979

kat mint agresszív útmutatást, majd vesszőből, faágakból, drótból font kerítésdarabokat, s legfölül méltó befejezésképpen (!) egy szögesdrótcsíkot tartalmaz. A szögesdrót mint a nem is olyan régvolt korunk s határaink ismert szimbóluma az örökelváasztás, a mindent elváasztás jelképe figyelmeztetőleg ég bele a tekintetünkbe.

– Veszely light progresszivitása, light pornográfiája valójában hard. Három vidám, nevető fiatal férfi áll mez nélkül a *Without (Nélkül)* vagy más címen a *Textil – textil nélkül* jelölésű fotón, ofszetlítőn (1979). A fajtalankodó meztelenséget (az ötlet agresszivitását, hard pornográfiáját) a vidám, nevető arcok tisztasága, fiatalsága szelídíti. A meztelenség, a geg és a lehullott ruhadarabok provokációja, a játékos nemnélküliség (összekevert nemek!), az önmutogatás, kontra-önvállalás, merészség inkább nevetést provokál. E hússzínű, rózsaszínű light porno vagy hard porno fotó végül is egy vidám darab: a nemek cseréjének (a test a férfié vagy a nőé?) paródiája. S végezetül e különös, a mai filmekben már egy szokványos toposznak tekintett jelenetfotó megértéséhez Györffy Miklóst kell idézzem, aki Esterházy Péter zseniális *Daisy*-jéhez írta a következőket: „Daisy transzvesztita, a mulató egy transzvesztita lebuj, ahol mindarról, ami történik [...] nem lehet tudni, mi a valóságos belőlük, és mi színpadi mutatvány. Arról szól a

Daisy [...], milyen a világnak ama léha, komolytalan fonákja, ahol az sem biztos, ki férfi és ki nő, ki kéjeleg és ki szolgál, ki van otthon, és ki csupán kíváncsi idegen, gyáva voyeur, sőt még az sem, hogy valóban fonákja-e e lebuj a világnak, s nem lehet-e ugyanígy a színe is: a világ mint hiúság és a paráznság vására.”

KÖLCSÖNKÉRT SZAVAK FELELŐSSÉGÉVEL

„Veszely korai festményei és grafikái a hetvenes évek legelején, szinte azonnal, amint a Képzőművészeti Főiskolát elvégezte, az amerikai pop-art ígézetében születtek. Egyrészt Andy Warhol baleset- és celebrities-képeit idézik, másrészt emlékeztetnek a pop-art montázsokra is, de a legszembeötlőbb az a »kevert hatás«, melyet Veszely a kortárs reklámgrafika [elsősorban a lengyel plakáttervezők] s a képregény belga–francia mestereinek tapasztalataiból szűrt le. '72–73-ban készült művei, mint az nemrég egy gyűjteményes kiállításon – mely 1968 hatását vizsgálta a magyar művészetre [*Magyar Hippik – Hippi mozgalom és a korszak underground művészete*, kArton Galéria, Budapest, 2013] – világossá is lett, a magyarországi pop art jelentős darabjai. A képek, talán nem túlzás ezt állítani, ha ismertebbé válnak a maguk korában, úgy Lakner László és Konkoly Gyula vagy Kemény György szarkasztikus, figurális-narratív pop artja mellé Veszelynek sikerült volna megteremtenie és odaállítani az amúgy meglehetősen szegényes magyarországi pop art álnaivan politizáló, ironikus-szimbolikus változatát, amire végeredményben, abban a pillanatban, úgy tetszik, nem törekedett senki. (Egy-két évvel később ez a szentendreiek Vajda Lajos Stúdiójában jelent meg.) Ugyanakkor az egzisztencializmus – még megemésztetlenül is – döntő befolyással volt munkáira, éppúgy, mint korábban például Major János vagy Baranyay András (majd Klimó Károly) művészetére. Ennek a kettős és fanyar hatásnak elemzése máig érvényes fejleményekre világíthat rá egy majdan elkészülő korszak-mognográfiában” (Hajdu István).

A SZŐLŐSZEMEK ÉS SZŐLŐFÜRTÖK, A BOR IGÉZETÉBEN – NAGYÍTÁS

Veszely egyik új korszaka, a szőlőkorszak – a gömb, a teljesség, a kozmikus érzések, a váratlan színek új festészeti kalandja – sajátos experimentum. Tudniillik százszorosra felnagyított (magnagyított), megnövesztett, érzéki, húsos, színes szőlőszemeket, buja szőlőfürtöket fest. Az aranyárga, szalmasárga, gömbölyű-sárga, tiszta (morfológiailag keleti) *chardonnay*, a mélykék *cabernet sauvignon*, a bordó *cabernet*, a vörös *cardinal* szőlőszemek, „szőlőgömbök”, vallas, tömött, testes szőlőfürtök a méretük miatt, mert kiemelődnek az eredeti kontextusból – láthatatlan kanálisokban, átlátszó, üvegszerű folyosókban sorakozva –, már nem a csendéletek vagy (egykori) növénymetszetek főszereplői. Nemcsak a szép gyümölcsök és a bor, a nedű bacchusi „kellékei”, hanem a természetből „elemelt”, „átemelt” hatalmas vagy nagyméretű színes, szenvedélyes gömbök, gömbsorok, gömbhalmazok, a teljesség euforikus megkísértői. Nem megkapó zsáner, nincs szükség hangulatra, érzelmekre, kompozíciós harmóniára, festői rafinériára (legalábbis tradicionális rafinériára). Nem marad más, csak a levétől duzzadó, mindent elfeledtető, mindent elfedő és visszatükröző szőlőszem. Olykor egyetlen színes, máskor számtalan színes, talányos szőlőszem. Ezek a hatalmas, plakátszerű táblaképek remekül megfestett opusok, a makro-gyümölcsszemek már csak nyomokban őrzik az eredeti inspirátort, a szőlőt. Tudjuk ugyan – ha tudjuk –, hogy a bor alapanyagáról van szó, ám Veszely már régóta egy igen fontos intellektuális (és ösztönös) metamorfózissal „átírja”, „átfesti” és felnagyítja az eredeti modellt: új képet, új eikont hozva létre.

Antonioni híres, el nem felejthető filmje, a *Nagyítás* akaratlanul előtör az emlékezetből. Hatása évtizedek múltán is erős. A főhős, a fotós (vagy most a festő) a végtelenségig, látszólag az értelmetlenségig nagyít. Végül persze az eredmény meghökkentő. Új variációk jönnek létre. Titkokra derül fény. A Györffy Miklós *Antonioni* című könyvéből kiemelt és módosított idézetek Veszely munkamódszerét is magyarázzák: „A nagyítás értelme, jelentősége az, hogy – (a fényképész Thomas) ezúttal a festő – először válik általa akaratlanul alkotóművésszé. Olyan műalkotást hoz létre, amely a raszterpontok esetlegesnek és összefüggéstelennek tűnő hálózatából felszínre hoz valami összefüggést, valami mélyebb tudást. A nagyítás révén szembeállítja magát azzal, amit addig alig érzékelt, és fényképészként (festőként) sem kutatott: a valósággal. [...] A kép fokozatos felbomlása, a fénypontok távolodása és értelmetlen halmazzá való szétszóródása az emberi megismerés korlátaira utal. Az egyre lukacsosabb raszterhálón át a megismerhetetlenre látni.” Tehát Veszely (és a néző) a megismerhetetlenre lát. A rendkívüli méretű szőlőgömbök a nagyításon túl a konvex formációk különösségét is érintik.

Máig használatos és közismert a flamand festményeken is fellelhető konvex tükrök (egész termeket visszaadó-visszatükröző domború ékszerdarabok) mindent befoglaló, duplikáló tulajdonsága. Elsőként „természetesen” Leonardo da Vinci oldotta meg, találta ki (fedezte fel) a domború üvegek, a csillagászati lencsék lehetséges tulajdonságait, azonban az itáliai mesterek, a „maestrók” nem tudták azokat megcsiszolni, kivitelezni. Úgy tűnt, Németországban jobbak ehhez a „meistereket”, azonban a dolog heves ellenállást váltott ki az emberekből, ugyanis az ördög játékának (diabolikus tulajdonságokkal bírónak) vélték az említett üvegdarabokat. Mégis mintegy száz évvel Leonardo halála után megszülettek az első lencsék és tükrök. Ördögi, sátáni tulajdonságaik talán „megkoptak”, „létük” elfogadottá vált, de varázslatosságuk, varázsserejük még sokáig élt a köztudatban.

G. F. Hartlaub alapkönyve, a *Der Zauber des Spiegels (A tükrök varázsa)* már címében is utal a domború üvegholmik különösségére, varázsos, bűvös látványára, tulajdonságára. Veszely ezt a varázslatosságot, bűvösséget, bűverőt kísérli meg visszaadni munkáiban. A szőlő a különböző tudományágakban, a teológiában, a pszichoanalízisben erős jelentéssel bír. A szőlő, a bor, a szőlő termése az eucharisztia misztériumában az Újszövetség megpecsételésére kiontott vér szentségi jele; eszköz, hogy közösségbe kerüljünk a magasabb „értékekkel”. E vetületben tehát a szőlőgömbök olyanok, mint krisztus katonái. A Megfeszített oldalszéléből néha szőlőfürt alakjához hasonlóan hullanak a vércseppek. A freudi és jungi értelmezésben a gyümölcs női szimbólum, a szőlő az édesesség, a nemi élvezet jele, jelölője. A gyümölcsök, a barack, a szőlő, a szilva nagyobb „félgömbjei” a női nemi szerveket vagy az emlőt jelképezik.

Persze a domború „varázstükrök” mellett a szemgolyó érdekes visszatükröződése, a pupillában megvillanó filmjelenet (a *Psyché* pszichológiailag és vizuálisan is híres „képrészlete”, az istállóban az állatok és drapériák közötti meztelen, üzekedő testek tükröződése), a szappanbuborékban

vagy a színes léggömbben visszavetődő látvány mind-mind felsorolható Veszely szőlő-szemei kapcsán. A művész jó érzéssel és jó „szemmel” kiválaszt, nagyít és megragyogtatja a „gömbök” felületét. Sőt, időnként egy-egy szőlőszemben látszik a mellette fekvő „gyümölcs-gömb” felnagyított reflexe is. Az óriás *szőlő-szemek*, a néhány négyzetméternyire megnagyított gömbök bársonyos sárgái, vörösei, kékjei ragyogó képsorok...

A kerevet-szőlőhalom, a gyöngyös omló szőlő-lugas, szőlő-erdő, díszes szőlő-nyakék, a fallokratikus szőlő-obeliszk, az anatómiai ábrát idéző szőlő-sejt-tömeg, a szőlő-tárló, szőlő-hombár és szőlő-csatajelenet... mind-mind szenzuális (szenzitív) megoldású festői művelet. Veszely, mint mindig, most is játszik és fest. Játsszik, trükköz és tükröz. Trükkös, tükrös játéka (amúgy komoly munkája) kísérlet a valóság és annak mása „megkísértésére”. Melyik az igazi? Melyik a kép és melyik a valóság? A való vagy a tükörképe? Nem szebb-e a „tükör” által visszaadott látvány, a szem és a kéz által megmentett valóság? Nem szebb-e a tükörkép, a felnagyított tökéletes másolat? Nem szebb-e a „mese, az álom és a fantázia”?

Veszely fantáziája remek. Jó nagyítások ezek a táblaképek.

UTÓIRAT

Veszely Ferenc életművét csak darabokban lehet látni, így az töredezettnek hat. De aki ismeri munkásságát és őt mint a reklámost, a „hungexpós” kiállításstervezőt, a kreatív színpadi munkást, a tanárt, a művésziadók profi trénerét vagy a fáradhatatlan művészetszervezőt, a balatondörgicsei privát ÓL-galéristát, az elámul. Ez a „mellékes” háttérmunka a képzőművészeti tevékenység mögött végül is annak szerves része. Nála nincs a megszokottakhoz hasonlítás, az egyes rétegekhez, klikkekhez tartozni akarás, kapkodás, szervezkedés, önmenedzselés. Egy minden területen komoly eredményeket felmutató, reneszánsz művészhez hasonlatos, meggyőző, színes, egységes életmű pereg előttünk. Ugyanakkor a pop artos korszakának szitanyomatait vagy a későbbi konceptuális makói grafikái, fotói ugyanúgy, mint az új, nagy méretű „gömbfestményei” vagy a kis akvarelljei, montázsai, ironikus és szellemes festményötleitei, részei a jelentős európai és a magyar áramlatoknak.

Kettős portré (Henryk Slawik – Antall József, 1944), 2018

GRÓH GÁSPÁR

A titok poétikája és metafizikája

Szilágyi István: Messze túl a láthatáron

1. rész

GRÓH GÁSPÁR (1953) Budapest

1.

Nem tudom, miként olvasnám Szilágyi István új regényét, ha nem lennék iránta mértéktelenül elfogult. De az vagyok: a *Kő hull...* óta mindig a remekműnek kijáró kíváncsisággal veszem kézbe könyveit, amelyekből nem született sok, és éppen ezért különös figyelem irányul rájuk. A kritikai visszhang bizonyította, hogy az *Agancsbozót* nem váltotta be teljes mértékig a várakozásokat, a *Hollóidő* viszont igen. A *Messze túl a láthatáron*-t tehát fokozott izgalommal vettem kezembe, és nem csalódtam. A regény magában is megálló első „könyve” és a második java része méltó a főművekhez, a második rész talán lehetne tömörebb, feszesebb, de soha nagyobb bajunk ne legyen. Szilágyi nagyepikája mintha csak formát adna filozofikus látásmódjának, így meglehet, hogy ezzel az engedékenyebb szerkesztéssel is üzen, ahogy azt az *Agancsbozót* bizonyítja. Mert egy regénynek nemcsak a szöveg végső sűrítettsége és színei, hanem önmaga körül forgó monotóniája és redukált színvilága is beszédes lehet. Elmondhatja, hogy hova vezet a kiszolgáltatottság, hogy a körülményei fogságába esett ember számára a szüntelen okkeresés, az élet helyett az élet magyarázatának keresése pótolja a szabadságot.

Lehet, elfogult vagyok, de hajlok az utóbbi feltételezésére. Már csak azért is, mert a második részben a főhős hosszú élete tapasztalatait összegezve nézi a világot, benne a maga múltját. És ugyan nem mondja ki, de mégis azt sugallja: konstruktív világmagyarázat híján ugyan gondolhatjuk, hogy minden hiábavaló, de vigasznak még ott van, amire a Prédikátor jut: hogy *örömét lelje munkájában, mert ez a sorsa. Mert ugyan ki juttathatja odáig, hogy lássa, mi lesz utána?* Ezt sugallja az az agályos gondosság, ahogyan a főhős, Wajtha Mátyás végzi a maga munkáját. Neki ez a sorsa – ahogyan Szilágyi regényeinek majd minden hőse a maga sorsát teljesíti be.

Ezt teszi Szilágyi is. Ez a könyve előző három regényének mindegyikére visszamutat, így azokat is más fényben láttatja. Erős gondolatisága és az elbeszélés ereje kivételes egységbe ötvöződött a *Kő hull...*-ban. A gyermekkorban megismert, archaikus vonásait őrző kisvilág (Jajdon-Zilah) törvényeit forgatja át egy mitologikus mélységű lélektani-bűnügyi történet keretei közé – miközben bűn és a bűnhődés (önbüntetés) etikai kérdését is a középpontba emeli. Az *Agancsbozót* bezártsága a diktatúra korának értelmetlenségét, a kiszolgáltatottságot, a lefokozott létben is célokat kereső ember gondjait példázó parabolaként olvasható, a *Hollóidő* a történelemnek kiszolgáltatott ember életakaratának, a remény jogát a reménytelenségben is őrző (magyar) sors regénye. Mindez valamiképpen ott van a *Messze túl a láthatáron*-ban.

Szilágyi ezúttal ismét a múltba költözik. Első része a Rákóczi-szabadságharc záró szakaszához köti, a folytatás, a második, lényegesen terjedelmesebb rész azonban nem a szabadságharc utáni-sággal jellemezhető. Sokkal inkább egy lokális és extremitásnak számító esemény határozza meg idejét: a szegedi boszorkányper kora. Naptárilag ezek ugyanazok az évek, de a történet súlypontja máshova kerül. A múlt megidézéséhez Szilágyi érzékelhetően sok szakmunkát használ, nyelvi, fogalmi archaizmusai hiteles atmoszférát teremtenek – de ezt a világot nem a történelem, hanem az író teremtette. Külsőségeinél fontosabb a személyes idő. Szilágyi máskor is úgy vitte vissza a múltba olvasóit, hogy történetének konkrét idejét egy különös-varázsos mitológiai jelenné formálta. Ebben az időszámításon kívüli időben fogalmazódtak meg a *Kő hull...* narrációjának sejtelmes mondati, mitológiai utalásai, ebben folytatta Terebi Lukács és Fortuna Illés „asztali beszélgetéseit”, és ez a valóságos és mégis realitáson túli időkezelés pozicionálja és értelmezteti újra a máskülönben egyszerűen is elmondható történeteket.

2.

De végül is miről szól ez a regény, ha egyszer szabatosan meghatározható történelmi időben, egyértelmű esemény sorba ágyazva formálja az író? Mert igaz, hogy a főhősnek, aki az első részben Rákóczi utazó nagykövete, elcsalják a feleségét, akinek csak a holttestét találják meg, és hogy a második részben a megözvegyült főhős megyebíróként sokféle ügyben hoz ítéletet, végül egy jelentéktelen ügy mellékszálaként megtudja, ki gyilkolhatta meg asszonyát. Mindez azonban az ég egy adta világon nem mond semmit arról, hogy mi az igazi témája ennek a regénynek. A két rész története alig kapcsolódik össze, ahogyan a második rész fejezeteit is láthatjuk lazán összefüggő novellafüzérnek.

Aminek alkotás-lélektani és részben poétikai magyarázata alighanem az, hogy Szilágyi számára az írás a legnagyobb kaland, amelyben, miközben megismeri teremtett hősei sorsát, íróként önmagát is mindig újrateremti. A *Kő hull...*-ban családi emlékeire építette fel regényvilágát, az *Agancsbozóttal* a megörökölt élményrendszerből kilépve formálta a regény fikciós terét. A *Hollóidőben* nemcsak teret, időt is teremtett, most pedig egy definiálatlanul is fontos bölcselet számára alkot önálló világot, ennek lazán hagyott történelmi keretei egy sikertelen szabadságharc utáni olyan teret határolnak, amelyben kvázi-szabad lehet az, aki nem fessegeti ennek határait. Ismerős közeg, de ettől a regény még nem parabola, bár nem idegen tőle ez az erdélyi irodalomban oly nagy hagyományú műfaj. Némely pillanatban ezért eszünkbe juthat Páskándi Géza *Vendégsége*, amelyben a besúgó és a besúgott különös „együttműködése” jelenik meg.

A *Messze túl a láthatáron*-ban ez csak részkérdés, a regény másfelé kanyarodik, a besúgás-motívum lassan elhal. Fontosabb, a Szilágyi-regénypoétika döntő eleme: a *titok*, az írói feszültségteremtés megkülönböztetett, egyedülálló módon használt eszköze. De nemcsak írói eszköz ez, hanem (és lehet, ez még fontosabb!) Szilágyi világvéleményének is lényegi eleme. Regényeiben az író valójában csak felöltözteti bölcseletét, és ami leköti a cselekményre kíváncsi olvasó figyelmét, csak elterelés. De Szilágyi azért ír regényt, mert amit meg akar tudni, túl van ezen, *messze túl a szemhatáron*. Sorolhatnánk minden korábbi regényét: nem történetük, hanem ez az elvont, spirituális-metafizikai elkötelezettség köti össze őket. Rendre a bölcselet alapkérdéseivel birkózik: időről, kiszolgáltatottságról, szabadságról, erkölcsről, a valóság mibenlétéről, az ember és a teremtés, illetve a teremtett világ viszonyáról, létezésünk véges és végtelen voltáról, a világ kimondhatóságáról, nyelvi és fogalmi lehetőségeink határaitól, az élet értelméről vagy értelmetlenségéről gondolkodik. Mindezt az írói narráció és a regényhősök beszélgetései ezúttal minden korábbinál határozottabban jelenítik meg, és a fogalomalkotás viszonylagos zártságán túl a művészet érzéki nyitottságában is megjelennek.

Botorság lenne ennek rövid összefoglalása, mégis elkerülhetetlen. Valamiféle egzisztencialista panteizmus ez, amiben az ember világbavetettsége, végtelen magánya és szabadsága a kozmikus léttel való azonossággal, a teremtett természet részeként megélhető teljességgel és örökkévalósággal találkozhat. (Bármilyen furcsa is legyen, ebben Vörösmartyt gondolom legközelebbi magyar irodalmi rokonának.)

3.

Wajtha Mátyás, a regény főhőse, aki a császár oldaláról állt Rákóczi szolgálatába, a fejedelem diplomáciájának bizalmi embere. Váltása oka ismeretlen, meglehet nem is politikai, hanem erkölcsi természetű, ami elválaszthatatlan kételkedésre való hajlamától. A kétely Rákóczi szabadságharcát illetően is ott van benne. „Voltak pillanatok, hogy engem, aki örök fenntartással hallgattam a bizakodást, még engem is magával ragadott a fejedelem pátosza” – mondja, amiből sejthető, hogy bármilyen hivatali hűséggel szolgálja is Rákóczit, győzelmében nem nagyon hisz. Később kiderül, hogy végül ő is a személyében nem kedvelt Károlyi Sándor oldalán zárja le életének ezt a szakaszát. Nem hűtlenségből: attól a hittől hajtva, hogy nem lehet örökké háborúzni, mert Clausewitzcel vallja, hogy a háborút a küzdő felek rendszerint végkimerülésig folytatják. Ahogy Szilágyi írja: „országok döglenek bele a mindenféle háborúba, és ezt abbahagyni képtelenek valamennyien”, a küzdő felek ugyan egyként belefáradtak a háborúba, de annyira, hogy befejezni már éppen kimerültségük miatt képtelenek. Mindennek árát pedig nem maguk a hadakozók fizetik meg. Arra a kérdésre, hogy végül „hogya

lesz vége egy ilyen háborúnak?”, kézenfekvő a válasz: „amelyik tovább bírja, az majd tovább gyilkolja, tapossa a másikat. Ám miután mindegyik tudja, hogy a vesztesre mi vár, megpróbál talpon maradni, s inaszakadtáig folytatja a hadakozást.”

Wajtha Mátyásnak felesége révén ugyan vannak birtokai a Felvidéken (alighanem a császáriak által ellenőrzött területen), de a Rákóczi emléket századokon át különösen hűségesen ápoló Partiumba való. Reformátusként töretlen hűséggel szolgálja a katolikus fejedelmet. Hite és vallása kihagyhatatlan része gondolkodásának, vallja a predestináció tanát – amiről tudja, hogy a többnyire félreértett eleve elrendelés nem tételesen meghatározott életút, hanem olyasvalami, amit a katolikusok a szentlélek segítségén és a kegyelmen értenek. Vagyis mindenkinek magának kell megfejteni és formálni élete titkát. A predestináció tehát nem a végzet keresztyén fedőneve, hanem szüntelen döntéskényszer, állandó ítélethozatal. Ezért sem véletlen, hogy a regény első részében a fejedelem külföldi ügyekben eljáró küldöttjéből a szatmári béke utáni időkben, a regény második részében megyei főbíró lesz. Főbenjáró ügyekben kell döntenie – de igazából egyetlen ítélet foglalkoztatja, amit saját életéről kell mondania. Bíró tehát, és ismerve Szilágyinak a nyelvvel való bensőséges viszonyát és azt, ahogyan szereti a nyelvi intarziákat, észre kell vennünk, hogy a *bíró* szóban ott van egy másik szó is: az *író*. Ez pedig nem játék: mindkét mesterség lényegéhez tartozik a megismerhetetlen valóság megismerésének kötelezettsége, a lehetséges alternatívák föltárása, az igazság keresése, valamiféle „ítélet” meghozása – ami nem egy elítéltről, nem is egy ügyről, hanem az ítélkezőről születik. És aminek kimondására nem a jog, még csak nem is Isten, hanem egyedül a bizonyosságban való kétely hatalmazza fel.

Wajtha Mátyásnak alkatában van a kételkedés. Ne álljunk meg félúton, és vegyük észre, hogy a neve is utal erre, abban ott van a kételkedést jelző *vajha* szó, ez némi iróniával társul az első magyar jogtárat elkészítető, a népnyelvben *igazságos*ként emlegetett király nevével, Mátyással. Ezek után nincs mit csodálkozni azon, hogy a megyebíró folyvást az általa hozott ítéletek igaz voltán töpreng. Nemcsak egyedi eseteket nézve, hanem azon is, hogy létezhet-e egyáltalán igazságos ítélet.

4.

A regény első részének címe: *Emlékirat*, s valóban, a nagy hagyományú erdélyi emlékirat-irodalom folytatásaként születik Szilágyi fikciója, a hitelesség képzetét kínáló leírásokkal, a fejedelmi udvar szokásairól, a trencsényi csatavesztésről és az utána következő elbizonytalanodásról, Rákóczi kétségbeesett diplomáciai kezdeményezéseiről, ezek részeként a főhős moldovai követjárásáról Benderben (a mai Tighinában). Korábban másfelé járt, a lengyel urakhoz, a svéd királyhoz és Nagy Péterhez, ez az első útja ellentétes irányban: „Fejedelem urunk... hat, nyolc esztendő során fél Európát körbe járatta, izentette velem, de a Kárpátoktól keletre sose jutottam el” – így Wajtha, de ezekről az utakról szó sem esik. Nehezen érthető, hogy miért – de az is titok, hogy Benderben mi lenne a dolga –, azon túl, hogy átadja a fejedelem ajándékát. Adnák, de először visszakapják, csak másodjára méltóztatja elfogadni a szerdár. A követjárás ismeretlen célja a keleti módra hosszú várakoztatás után nem teljesül – vagy mégis? Lehet, hogy éppen ezen praktikák kiismerése volt a küldetés célja? Amit Rákóczi már esetleges menekülése útját keresve kívánt megismerni?

Wajtha majd két hónap után tér haza. Nem otthonába, hanem Rákóczi udvarába – kötelességtudata lesz a végzete. A hazatért követ Szatmárnémetiben tudja meg, hogy a fejedelmet messzebb kell keresnie. Ha a mai olvasó meg akarja tudni, hol is van az a Hrabóc, ahova Wajtha otthona helyett siet, nincs könnyű dolga, ilyen nevű település kettő is akad. Az egyik Sárosban, Bártfa mellett, Hrabóc-Rabóc-Hrabovec, a másik, ahova Wajtha igyekszik, a zempléni későbbi Alsógyertyán, a mai Nizny-Hrabovec. Nem mellesleg valaha Báthory István birtoka, és ez a tény összeköti Szilágyisomlyóval, a fejedelem szülőhelyével, ami a regény második részének lesz helyszíne. Ezeknek az apróságoknak az ad jelentőséget, hogy megmutatja, Szilágyinak mennyire fontos, hogy a szöveg mögöttesébe olyan utalásokat rejtsen, amelyek a látható részeket is hitelesítik.

Wajtha tehát a fejedelemhez siet, át az akkori Magyarország legnagyobb, néhol tó-, néhol lápvidékének peremén. Emiatt nem találkozik feleségével, akit – e látszat ellenére – szerelemmel szeret (és az is őt). Amikor Rákóczival Károlyi Sándor jelenléte nélkül beszél, az addig küldetése iránt váratlan közönyt mutató fejedelem érdeklődővé válik – ami finoman jelzi a Károlyi iránti bizalmatlan-

ságát. Túl ezen, mihelyst megtudja, hogy szeretteivel ki tudja, mikor találkozott, a beszámoló után azonnal szeretteihez küldi.

Így indul hazafelé Wajtha Mátyás.

Közege alapján joggal láthatjuk úgy, hogy a történet a történelem része, de hitelessége inkább csak látszat, bármennyire is drámai, az igazi dráma máshol van. Ez a gyönyörűséges nyelvi tömörítéseivel magával ragadó világ csak azért születik az író tollán, hogy magába rejtse titkát. Mert Szilágyi regényépítkezésének kulcsszereplője mindig valamilyen titok. Ez nemcsak dramaturgiai-poétikai kellék: sokkal fontosabb, egyenesen az élet lényege, egzisztenciális középpontja, ezért megfejthetetlen. Ha esetleg mégsem, vagyis ha sikerülne megtalálni nyitját, akkor az élet végképpen értelmetlenné válik, mert csak azt bizonyítja, hogy valamilyen más kérdés megválaszolására kellett volna indulnunk. Merthogy azért lennénk a világon, hogy legyen benne egy saját titkunk. Vagy legyünk egy titoké.

Ez a titok megjelenhet véletlenül, tragikusan. Wajtha Mátyásé éppen ilyen. Amikor végre hazatérne – lekési a találkozást feleségével, akit az ő kézvonását utánzó, hamisított levéllel érkező lovas ültet szánra: élve már senki se látja többé. Titok az eltűnése, titokzatos az idegen, sokáig titok a sorsa is.

Marad a feladat: a nyomozás. Előbb az élő asszony után, majd, holtteste megtalálását követően, a titok megfejtése: ki és miért követte el a gyilkosságot? Még a büntett felderítésénél is fontosabb az, ami úgy lesz Wajtha Mátyás élete titka, hogy sohasem mer rákérdezni. Miért a fejedelemhez ment, a szinte útjába eső otthona helyett? És hogy nem ezt tette, az vajon bűn-e? Bűn-e, hogy szívbéli kötelességét legyőzte a fejedelem iránti hűség diktálta kötelességtudat? Egyáltalán: felelős-e, és ha igen, mennyiben a maga sorsáért, ha egyszer nem ő választja, hanem az dönt róla? Egy történet valamennyire föltárható – de igazán az az érdekes benne, ami kideríthetetlen.

A felesége életét követelő és Wajtha életét kisiklató gyilkossági történet végül kap valamilyen magyarázatot. Természetesen véletlenül, de mégsem egészen. Mintha Wajtha csak azért vállalt volna megyebíróságot, hogy nyomozhasson. Ezernyi más ügyben, de mit lehessen tudni? Végül a vak-tában bevetett hálóba mégis beakad valami, ami élete végéhez közelítve már elegendőnek tűnik számára. (És utána már nincs miért élnie: titok nélkül minek?)

Bírói gyakorlata vezet arra a felismerésre, hogy csak a minden szempontból feltárt ügyek tekinthetők lezártak. Jogilag megalapozott ítéletet lehet hozni a teljesség ismerete nélkül, de az ügy is megismerhetetlen, a legalaposabb tényfeltárás sem vezet el hozzá: akármennyire is igyekszünk a közelébe jutni, a végtelen ugyanolyan messze marad: túl a láthatáron. Ezért minden ítélet igazságtalan, még akkor is, ha igazságosnak látszik.

Wajtha nyomoz, hazalátogat kisebb világába, a Szilágyságba („darabos, de adjonistenes világ”, „ahol a jobbágy sem alázkodik”). Bejárja a nagytájak ütközéspontjának kistájakait, lápokkal, morotvával, csak az ott élők számára ismerős zugokkal, a Partiumból növesztett, Szilágyi teremtette geográfiát, egyik oldalán a folyók szabályozása előtti végtelen mocsárvidékkel, a másikon a Bihar-hegység (majdnem) havasaival, a Meszessel és a Rézhegységgel, a Rezessel, végveszélyben menekvést kínáló lápokkal, erdőkkel, barlangokkal, valóságos és Szilágyi alakította helynevekkel. Szatmárnémeti és Nagykároly önmaga, Szilágysomlyó egyszer eredeti nevén, máskor, hosszabban Ólymosként szerepel, a valahai Kraszna megye csak Típródként kerül elénk. (Egyikben az ólom súlya és szürkése, a másikban az eltaposás, típródás ígéje bujkál.) A táj nemcsak díszlet, nemcsak háttér, hanem valóságos szereplő, ahogyan a természet mindig az a Szilágyi-regényekben. Önálló élete van, maga is beavatkozik a rajta élő emberek életébe, és ahogyan láthatjuk, a halálába is.

Ez az érzékletesen megmutatott földrajzi és természeti táj a közvetlen valóságon, téren és időn túlra is kerül. Szövevényes útjain csak a benne élők vagy az általuk útbaigazított vándorok igazodhatnak el. És még így is ezernyi veszély les rájuk, alkalmi útonálló, kóborlók, zsold nélküli zsoldosok, alattomban vesztüket lesők. Valóságos táj ez, egyúttal allegorikus. Annak a világnak a vegetatív megfelelője, amiben Szilágyinak is élni kellett, és amiről olykor közvetlenül is vallott – de inkább csak a jobbik részéről. Ez a természeti környezet is rendre a szép arcát mutatja – de gyilkol is. És teret is ad gyilkosságoknak.

Szilágyi tájaiban az Isten és az ember teremtette világ mindig összeér, nem is lehet másképp. Ebben a rejtelmes világban könnyen megteremnek a látomások. Jó okuk van az itt élőknek, hogy

higgyék: a lóp harangokat rejt (meglehet, ők rejtették oda), és mert hiszik, a hangjukat is hallják. Ebben a világban eleven valóság Ady eltévedt lovasa: „Volt erdők és ó-nádasok / Láncolt lelkei riadoznak. // Hol foltokban imitt-amott / Ős sűrűből bozót rekedt meg, / Most hirtelen téli mesék / Rémei kielevenednek.” Az ó-nádas nem a régi, hanem a levágtatlan nádas: a fogyatkozott számú ember nem tudja learatni, pedig Szilágyi regényidejében az úrbér részeként be is kell szállítani a kévét az udvarházak fedéséhez, ezen a vidéken nincsenek zsindegyhasításhoz alkalmas fenyők. (Még ha a századokkal későbbi Ady-portára oda is keveredett egy hatalmasra nőtt küldöttük...)

5.

De ez csak költészet. Kegyetlenebb valóság, ha a lovas vagy szán eltéved, az „új hínárú út” nem út, hanem olyan mélység, amely elnyeli, s ha nincs valaki, aki az elveszettet megszállottan keresi, ahogyan asszonyát Wajtha, örökre ott is marad – és legfeljebb a lóp elnyelte harangok kongása búcsúztatja. Ő meg is találja a mélységbe szakadt vagy lökött szánt, rajta a halottat, akinek elvesztését nem heveri ki: a kor szokásaitól eltérően nem házassodik újra. Felesége a Szilágyi-nőideál megtestesítője, „törékeny szépség”, Tompay Orsolya, akinek neve is sokáig említetlen marad, a messzi, hét határon, három vármegyén túli Nógrádból való, akit alig túl a tizennegyedik évén vesz el. A tenyeres-talpas asszonyokhoz szokott Partiumban azt sem igen nézik ki belőle, hogy képes lesz gyerekszületésre. Lányos alakját három gyerek után is megőrzi, apósa igencsak vágyakozva gyönyörködik benne – legalábbis anyósa szerint. Hiába azonban a szépség, a házastársak ritkán találkoznak: a fejedelm ügyeiben járó férfiúnak ritkán van érkezése övéihez. „Mátyás jóformán azt se tudja, melyik gyermekünk mikor született” – mondja felesége, akinek, tudja ő is, sokkal lehet adósa. Hogy a korban élő férfiak miként éltek, és hogy feleségükkel miként találkoztak, hogy az otthon és a birtok gondjai miként neheztedek az asszonyokra, azt némely fennmaradt levelezésekből (akár Bethlen Gáboréból is) tudhatjuk. Wajtha hálás elismeréssel mondja feleségéről: „asszonyi számonkéréssel sohasem közelített. Mi több, még fel is mentett, azzal bátorítván engem a kóborló életre: nem sietünk, eredj, hisz itt leszek én majd neked, csakúgy, mint te énnekem.” De ebben téved. Ennek a tévedésnek, az ebből fakadó hiánynak tompuló, de eleven, feldolgozhatatlan fájdalomra adja a regény alapvetően fátyolos tónusát. A veszteségen túl ott az önvád is. Ha a fejedelmi udvarba siető Wajtha előbb az udvarházukat rejtő Nyöved felé fordul, minden lehetett volna másképp is. De hát mindig, minden lehetne másképpen. Az élet maga mindig ilyen pillangóhatások következményeként alakul. Wajtha maga mindhaláláig azzal a gondolattal küzd: magunk vagyunk a végzet, amelynek terhét csak az érzékeli, aki viseli.

Az eltűnt asszony a mocsárvidék egyik tavának mélyéről kerül elő. Titok, miért szakadt be a jég a könnyű szánkó alatt, miközben máshol kővel rakott szekereket is megbírt, csak a regény végén kapjuk megfejtését. Mert a részkérdések megválaszolhatók, ahogyan sikerült megtalálni Orsolya asszony holttestét is. A részkérdésekre adott válaszok még feltűnőbbé teszik, hogy a végső kérdésekre nincs felelet. A sokféle tudás csak azért nem fölösleges, mert más titkok megoldatlanságát mutatja meg. Pedig Wajtha Mátyás szeret a dolgok végére járni. Önjellemzése szerint: „természetem szerint való volt, hogy bármi történet mindenkorokkal valónak akarok (próbálok?) tekinteni. Mi több, a történetet számomra örökké az okkalvalósága teszi élővé, valóssá, megismerhetővé, létezővé...” Aztán rá kell jönnie: fölösleges mindig az okokat keresnie.

Címe ellenére a regény első tömbje, az *Emlékirat* nem emlékirat. Amit Rákóczi-ról, udvartartásáról, az országgyűlésekről ír, az többnyire mások elbeszéléseire, és nem az ő tapasztalataira épül. Közben (aktuális útjának elbeszélésén túl) alig mond valamit arról, amit a történelmi események közelében vagy sűrűjében forgolódó résztvevőként látott, inkább összegez, mintha nem is lett volna jelen a saját életében. Ez eleve távolabb tolja tőle az eseményeket, azok inkább bölcséletbe hajló elemzéseiben mutatkoznak: „Megpróbáltam összefűzni az apadó, a szakadozó, az aláhanyatló idő maradék darabjait. Miközben az immár csak volt. Avagy lessük meg kívül rekedten: érnek-e még valamit fényben fuldokló, hazug és gyönyörű ígéretek? Hanyatlás? Leáldozás? Uram, de honnan hová?”

Ahogyan a mindennapi valóságot summázza Wajtha, az szinte árulás: „van független Magyarország képzelgés, meg Kelet-Európa latolgatás, meg balkáni népek szabadulása a török iga alól.

Mindegyik úgy tesz, mintha segítené a másikat, miközben a maga javán reménykedik. Mert bár rég nem hiszünk semmi jövőben, közben egyvégtében bizakodunk, hogy majdcsak lehet újra kezdeni. Ideje lenne – mondaná a cinikus –, hisz rég több veszett, mint amennyi volt.”

Az első rész színtereiből, mozgásaiból regény lesz, nem az emlékiratok látásmódját idézi. Többet mutat az elbeszélő hőseiből, személyes történetéből, mint amennyit Rákócziról és udvartartásáról, az intrikákról mond. Középpontjába a nyomtalanul eltűnt asszony utáni kutatás kerül, bár a nyomozás alkalmat ad arra, hogy a harcok dúlta városok és falvak, a túlélés technikáját gyakorló közemberek sorsa is megjelenjen. A sokféle martalóc dúlta, hadak járta vidék lakosságának édes mindegy, hogy kuruc vagy labanc hajtja el tehenét, vet csóvát eresze alá. „Hiszen itt máig emberek élnek, s meglátod, fognak is... Meg lehet tanulni a nyomorúságot. Csak az embernek néha az életbe kerül” – jellemzi a helyzetet Wajtha édesanyja, aki puskát szegezve fogadja bejelentetlenül érkező, a kapun zörgető fiát. De rövid otléte idején észreveszi azt, ami annak még eszébe sem jut: hogy valójában nem is őt érkezett látogatni, hanem megnézni a helyet, ahol a harcok elültével majd menedéket talál. Mert családi hagyomány, hogy a nyövedei birtokon a fiatalabb nemzedék gazdálkodik. Anya és fia emlékidézésében már kódolva ott van egy részmagyarázat Wajtha feleségének sorsáról is, amikor a biztonságot hírből se nagyon ismerő világ áldozatául esett apa a fiával piros csőrű, fekete tollú kacsafélékre vadászott a Poklosberek felé. (Ilyen baljóslatú nevet olyan hely kap, amelyek rendre áldozatokat követel.) Esik szó arról is, hogy aki fecskére lő, annak leég a háza, mert a fecske paraszat rak az eresz alá. Csak utólag lesz sejthető, hogy valamelyes bosszúra a fekete kacsák is képesek lehetnek. És amikor az eltűnt asszony holtteste előkerül, Wajtha sem tehet mást, mint annyian mások. Tudomásul veszi, ami történt, mert vannak korok, amikor az erőszakos halál is természetes. A temetéskor egy reménységet kifejező kérdés marad vigasztalásul: „Lehet elhalt szerelem a halál után?”, amihez még néhány mondat társul a *Gályarabok énekéből*.

6.

Az évtizedekkel (kettővel? négyvel?) később zajló második rész csak nagyon kis részben épül az elsőre. Lényegében önálló egész, így lesz világos, hogy az első is az volt. Az *Amerre a világ* poétikájában, szemléletében is más. Helyszíne Tiptród megye székhelye, Ólymos, ahonnan Wajtha Mátyás csak meghalni lép ki. A valahai Kraszna megyét és Szilágysomlyót idéző helyszín ugyanazért kap fikatív nevet, amiért az itt is megjelenő Zilahból egykor Jajdon lett. A fikción senki nem kérhet számon tárgyi pontosságot, az író szabadon mozoghat a maga teremtette térben.

Az első rész Wajtha asszonyának temetésével zárul, nem tudjuk, hogy a második kezdetéig mennyi idő telt el. Wajthának az első rész végén negyvenesnek már mindenképpen kellett lennie, hiszen addigra a fia szinte kész férfi volt, mindenképp idős ember, a maga korában aggastyánnak számító férfiú tehát. A vad és kiszámíthatatlan harcok idejét egy konszolidált, nyilván feszültségektől nem mentes, de csendes időszak váltotta. „Olyan időket élünk, amikor nem történik semmi, ami megvallatná az ember bátorságát, virtusát vagy akár elmebeli képességeit, semmi, amire érdemes volna emlékezni. Ettől pedig igen szenvedhetnek némely urak” – jellemzi a kort, ezt az emlékeket nem termő világot, egy ebbe született ifjú ember. Ez a nyugalom éppen kisszerűségével ad teret a belső élet rejtélyeinek kutatására, statikus közege írói szempontból alkalmasabb a máskor háttérbe szorított gondolatok felszínre hozatalára. Wajthának van mire emlékeznie (többre is, mint szeretné), hiszen a fejedelem szolgálatában országosnál is nagyobb ügyekben forgott. Ahogy ő említi, két évtizeddel korábban, de a szöveg inkább azt sugallja, van az több is: Tsomor jegyző szavai szerint Wajtha nagy ideje vagy negyven esztendővel korábban lehetett. Tsomor, akiben Wajtha besúgót gyanít, ádáz figyelemmel tartja számon a megyebíró dolgait, így azt is, hogy a szatmári békekötéssel újabb birtokokat szerzett, korát illetően is ő lehet a pontosabb. De végül nem tudjuk meg, hogy Wajtha a hatvanat haladta-e el (amit aktivitása valószínűsít), vagy a nyolcvanhoz körül lehet (ami az idők változásából következne).

Önmagában az sem segít közelebb életkora pontosításában és a történet datálásában, hogy a boszorkányság üldözésének helyi kötelezettségét teljesítve referenciaként idézett szegedi boszorkányper 1728-ban zajlott. (A per jegyzőkönyveiből Szilági bőségesen merít, főként a boszorkánysággal kapcsolatos népi hiedelmeket illetően.) De azt nem tudjuk, hogy az egykor járványossá váló

boszorkányüldözést elindító per után mennyivel vagyunk. Az viszont biztos, hogy 1755 előtt, mert Mária Terézia akkor tiltotta be a boszorkányok üldözését. Vagyis a Tsomor említette negyven év valós lehet, a szatmári béke után annyi nyugodtan eltelhetett a történet jelen idejéig.

7.

A kicsiny megye jelentéktelen székhelyének előkelőségei szeretnének többet mutatni, tisztesebb helyet találni a nagyok között. Wajtha kívül marad ezen az igyekezeten, le is nézi: „megkeresésem első pillanatától vonakodtam a közös nagyot akarástól” – mondja. Hiába, aki Rákóczi követeként járt messzi udvarokat, találkozott koronás főkkel, annak a kisszerű nagyralátás nem kenyerere. De mivel kaphat rangot egy megye és a székhelye? Wajtha tudja, hogy gyorsan legföljebb híres lehet. „Jobb szeretem, ha egy várost a bora, a pecsenyéje tesz híressé, vagy a posztó, a csizma, ami ott készül, a lovai, a hízott ökrei”, vagy pedig az öröksége teheti fontossá, vára, pénzverdéje, sóbányája. „Valami, ami csak ott található, amit aztán e jussgazdáinak elegendő őrizni, megtartani, gyarapítani, hiszen e gondviselést ezek majd a hírökkel hálálják.” Példálódzik még templomokkal, vásárokkal, még Jajdon nagyhírű „reformált scólájával” is, pedig az a város olyan szegény, hogy még hóhért sem tud tartani, azt is Ólymosról kéri kölcsön. Fölöslegesnek tartja hát a hiúságból fakadt igyekezetet: „Ráébredtek volna a jelentéktelenségükre? A legrosszabbkor. A mai éra ugyanis kedvez a jelentékteleneknek, már-már dédelgeti azt. A kicsikkel akkor van a baj, ha megtudják magukról, hogy ők kicsik. Ettől pedig szenvednek. És veszedelmesek lesznek.” Ezért is maradna ki a vicinális buzgólkodásból.

Jogismerő, nagy tapasztalatú emberként, megyebíróként személyében ugyan fölötte áll a kicsinyes intrikáknak, de érzékeli azokat: tudja, hogy a számára különösebb rangot nem jelentő hivatala mások ambíciójának netovábbja, és vagyona is sokak irigységének tárgya. Neki még a sokaknak vonzó illetmény sem hiányozna, így higgadt nagyvonalúsággal szemléli a gyöngéit lesők figyelmét. Közben olyan szellemi magányban él, hogy még annak is örvendenie kell, ha egy jobb képességű, tanultabb besúgóval beszélgethet. Sejtí, hogy ha nyíltan nem is ellenséges, de irigy és gyanakvó közegekben él, amelyik vele szemben is küzd a maga kisebbségével. Tőle várják, hogy legalább egy országos hírű bűnügy és annak tárgyalása tegye ismertebbé Ólymost.

Ez a gondolkodás nem volt idegen ettől a kortól, amelynek már szüksége volt hírességekre. Jó-kai megírta (*Szeretve mind a vérpadig*), miként lett a Rákóczit eláruló Ocskayból Bécsben megcsodált *celebritás*. Ő tehát még nem a mai *celeb* szót használta, pontosan azt a jelenséget értette rajta, amit a mai változaton szokás. A város rangját emelendő Ólymos tehát legalább egy saját celebet akart. Ezzel a közlelkületbe szűrődött törekvéssel a megyebírónak rendre meg kellett küzdenie.

Ha értékeiről nem lehet nevezetes egy város vagy megye, mert ahhoz sok idő, ráfordítás, képesség kell, maradnak az extremitások: bűnösök, boszorkányok. Akik okán jól lehet borzongani, és akikről sokat lehet fecsegni. Elsőként a közeli lópvidék nádasai közt élő, annak idegen számára járhatatlan nádasaiban bujkáló „pajkosok”, a háborús időkből megmaradt törvényen kívüliek jöttek számításba. Ezek legalább valóságos haramiák voltak, a velük bajlódás sokat nem jelentett Wajthának. Nem a kisváros nagyzási hóbortját, hanem a törvényt szolgálta ítélkezésével. Közben még örömet is lelte azokban a mesékben, amikkel a rémségekre szomjas közösséget etette – még csak nem is sejtve, hogy a felfedett titkok mögött ott van az is, aminek megfejtése mindennél fontosabb számára.

Tudása, tapasztalata, kora okán a megyebíró kiemelkedik környezetéből. Tekintélye és magánya egy tőről fakad – de neki nincs kihez fordulnia. Megteremt egy felsőbb ént, a Nagyidejűt, nálánál is többet élt, sokat látott bölcslet – hiszen éppen ilyen ő is. Wajtha mintha nem öregedne, kortalan, mintha fölötte nem múlna az idő. Úgy él, mintha több élete lenne, pedig az mindenkinek csak egy van, és lassacskán ő is kifogy belőle. Titok ez is: hogyan fogy el az életidőnk, ha annyiban mindig csak áll, hogy a jelenünkben élünk? Erre a kérdésre, ha Wajtha egyáltalán megfogalmazná és föltenné, még a láthatatlannak maradó Nagyidejű sem tudna válaszolni.

Wajtha napi kérdése más, ezt legalább fölteheti magának. Számol azzal, hogy lehetnek olyan ellenségei, akik az életére törnek. Hogy miért, az is titok. Ahogyan az is, hogy éppen az általa elta-
karítandó „nádi pajkosok” védhetik meg. Atavisztikus fenyegetettségtudata soha nem hagyja el – amikor a kuruc időkben, az intrikáktól sosem mentes fejedelmi udvarban nem jutott eszébe, hogy

féljen. Nem derül ki, hogy van-e valós alapja aggodalmának – de ettől még gyanakodhat és szoronghat. „Tekintsd haladéknak az elkövetkező napokat” – biztatja-fenyegeti magát, hogy aztán saját termésű borától kapjon valami megnyugtatót, mindig magányosan.

Társasága annyi, amennyit munkája és mindennapi élete kínál. Hivatalából adódóan a legtöbbet Tsomor jegyzővel találkozik, akinek még a keresztnévét (Fóris) is csak sokára tudjuk meg. Wajtha gyanakvása okán óvakodni kell tőle, és ha tudjuk a teljes nevét, közelebb is kerülünk hozzá. A másik beszélgetőtárs, Gorbay Ölyves Józsa, a szolgabíró. Vele bizalmasan beszél Wajtha, de valójában egyikkel sem beszélget. Csak annyi jut nekik, hogy valamiként rezonáljanak monológjaira. De nem társaság a hivatalából adódóan semmiről semmit sem gondoló, amúgy is ostoba porkoláb sem, bár tőle meg lehet tudni, mi történik a vármegye börtönében. Hogy haláláig keservesen ordító, veszett kutya marta embert zárnak el a pincében, vagy Böjtkös hóhér panaszkodik arról, hogy nincs elég tennivalója. Wajtha ugyanis nem ad inkvizíciós feladatot, nem híve a kínvallatásnak. A meggyötört iránti részvétét szakmai érvek mögé rejti. Azt mondja, nem vezet közelebb az igazsághoz, ha a vád-

lott, mert nem bírja elviselni a tortúrát, mindent magára vállal, tán azt is, amivel nem vádolták. Wajtha érvelésében ott van Szilágyi István valahai jogi végzettsége, ahogyan az egykori perrendtartás leírásában is. Így tudhatjuk meg, hogy az írásbeliség nem volt feltétlenül kötelező, de a boszorkányperekben mindig. „Én azt tartom, előbb bizonyosodjék be az elkövetett bűn, aztán következhet a hóhérszerszám. Ha törvény annak elviselésére, elszenvadására ítél. De amíg az, akit befogtál, csak gyanúsított, vagyis bűnössége nem bizonyított, ne tortúrázd, hiszen ezzel őt már bünteted” – vezeti be Wajtha a kínvallatás természetéről és nyomozati zsákutca voltáról szóló hosszas, olykor dermesztő naturalizmusba hajló elmélkedését.

A korfestő Szilágyi nem óvakodik az olvasót rémisztő tárgyi pontosságtól. Kegyetlen idők, kegyetlen bemutató. Olyan szenttelenséggel, ahogyan az egykoriak gondolkodtak ilyesmiről – ha gondolkodtak róla egyáltalán, mert a jogi eljárások részének tekintették a szadizmussal határos brutalitást. Wajthának a gyanúsítottak iránti empátiája kivételes, irányukban a korban megszokottnál mindenben kíméletesebb, aligha függetlenül az őt ért csapástól és az általa látott szenvedésektől. De tanult emberként hathatott rá a kor jelentős szellemi áramlata, a pietizmus, amivel utazásai során és Rákóczi mellett is találkozhatott. Ám ettől függetlenül a ma embere számára még így is szinte felfoghatatlanul brutális az a joggyakorlat, amelynek bíróként így is részese. A vallatási és büntetési módokat rémségeit magyarázza, hogy a korban nem volt alapelv az ártatlanság vételeme – ez a gondolat egyedül Wajthában vetődik fel. Az másokban föl sem merül, hogy olyan szenvedéseken mennek keresztül azok, akiket szerencsétlenségük a törvénykezés darálójába lökött, hogy még a későbbi kínhalál is elfogadhatóbb számukra, mint az adott pillanat elviselhetetlen gyötrelmei. Wajtha ítéletei következetesen más vizsgálati és bírói gyakorlatról árulkodnak, ahogyan azt a jegyzőkönyvek legállhatatosabb olvasója, a megye jegyzője is észreveszi. Tsomor az irattárból is előhozatott fóliánsokat tanulmányozza (rossz pillanataiban Wajtha az érdeklődését betegesnek mondja), és feltűnőnek tartja, hogy a bíró mindig arra törekszik, hogy még a bűnöket se gyötörjék mértéktelenül. De a mérték! A jogszokások és a vétkek kínzásában igazságérzetének kielégítésén túli gyönyörűséget találó közeg elvárásai, amikkel szemben Wajtha saját hatáskörében igyekezett enyhíteni az enyhíthetlent. Nem mintha Isten helyett bárkinek megbocsátott volna, és nem hagyott futni bűnöket. Miféle kedvezményeket adhatott? Sokat? Semmit? A kerékbe törni kötelezettet előbb halálra sújtatta a hóhérral, a máglyára ítéltet nem elevenen égetteti, hanem csak lefejezése után, vagy éppen lőporos zacskót kötöttet a nyakába, hogy amikor a lángok azt elérik, a robbanás gyorsan végezzen vele, s ne lassú tűzön perzseltessék halálig. (MMA, 2020)

(folytatjuk)

SEBŐK MELINDA

A megtalált szavak Márai Sándor költészetében

SEBŐK MELINDA (1979) Budapest

„Hallgatni akartam. De aztán megszólított az idő...”

„*Hallgatni akartam*. De aztán megszólított az idő, és megtudtam, hogy nem lehet hallgatni. Később megtudtam azt is, hogy a hallgatás legalább úgy válasz, mint a szó és az írás. Néha nem is a legveszélytelenebb válasz. Az erőszakot semmi nem ingerli úgy, mint a tagadó hallgatás”¹ – olvashatjuk Márai – eredeti szándéka szerint nem nyilvánosság elé szánt, de – Mészáros Tibor szerkesztői munkájának köszönhetően 2013-ban kiadott írói vallomásában. Az 1930-as években közzétett *Egy polgár vallomásai* folytatásának és az 1972-ben Torontóban napvilágot látott *Föld! föld!* előzményének tekinthető monológ sokat sejtető. A hallgatás és a megszólalás ellentétes szándékát kifejező vallomást azért választottam mottóként írásom címéhez, mert a csönd, a némaság, a hallgatás és a kimondás, a kiáltás, a beszéd feloldhatatlan kettősségét szeretném vizsgálni Márai Sándor költészetében. A választott idézet a Márai-életmű több érdekességére is felhívja a figyelmet: egyrészt rávilágít a diktatúrában elhallgattatott, sem beszélni, sem hallgatni nem tudó író morális dilemmáira; másrészt kifejezi a költőként elhallgatni készülő, de alkalmanként mégis lírikusként is megszólaló művész szándékát. A mottó ugyanakkor utal arra is, hogy a hallgatás bizonyos helyzetekben lehet egyfajta tudatos beszédcselekvés, de sejteti a lét és a nyelv rejtélyes összefüggésein töprengő, emigrációban élő Márai belső vívódásait is. A hazáját 1948-ban végleg elhagyó, az anyanyelvét azonban sosem feledő művész többször vallott arról a félelméről, hogy az író a szülőfölddel együtt elveszítheti az anyanyelvet: „Az író, aki az anyanyelv rejtettségéből kilép a világba, néma énekes marad.”² Az idegenségérzetről és a meg nem értett szavak veszélyéről ír a *Napló* egy részletében is: „Kivándorolni mindenki számára életveszélyes műtét. Senki nem tudja előre, mennyi vért veszít majd, ha letépi az anyatestről. Az én számomra ez a műtét halálos is lehet. Mindenki más csak egy országból vándorol ki, mikor elhagyja szülőhazáját; de én, az író, egy anyanyelvből; s ez több, végzetesebb »haza« mindennél.”³ A hazáját elhagyó, az emigrációt végzetes sorsként választó, de az anyanyelvből kivándorolni képtelen Márai lírikusként kezdte a pályáját.

Osvát Ernő nemrég megjelent – Kosztolánczy Tibor és Nemeskéri Erika által sajtó alá rendezett – szerkesztői leveleiből tudható, hogy Márai első tíz versét már tizenöt éves korában elküldte Kaszáról a Nyugatot szerkesztő Osvátnak. S bár egyik zsengeje sem jelent meg a Nyugatban, az 1915 decemberében küldött levél mégis érdekes filológiai adalék a fiatal Márai első szárnypróbálgatásairól. A lírai műalkotásokkal próbálkozó kamasz költő a Nyugatot ekkor még az egyetlen modern iránynak tekintette:

„Igen tisztelt szerkesztő Úr, leköteleznének, ha elolvasnák a verseimet. Ez ugyan nem valami kiválóan szép cselekedet tőlem, hogy ép[pen] Önöket – kik írásaikkal an[n]yi kellemes percet szereztek nekem, – mondom, ép[pen] Önöket szomorítom meg, de Önök az egyetlen lap és egyetlen irány, amiben még bízom [...]”⁴

Noha az Osvátnak küldött versek közül egyet sem vett fel az 1918-ban megjelent *Emlékkönyv* című verseskötetébe, azt ismét Osvát figyelmébe ajánlotta. Bár a Nyugat nem közölt róla kritikát, Kosztolányi a Pesti Naplóban a következő szavakkal méltatta első kötetét: „Elovestam Márai Sándor kis versesfüzetét is, amelyben egy nagyon felkészült fiatal költő jelentkezik. [...] Meglepően sok érzéke van a formához, melyet a mai nemzedéktől kapott örökbe. Ebben típus.”⁵ A csekély példányszámban megjelent *Emlékkönyv* messze elmarad a másodnemzedékes kortársak – József Attila (*Szépség koldusa*) vagy Szabó Lőrinc (*Föld, Erdő, Isten*) – első kötetének líratörténeti jelentőségétől, mégis a Kosztolányi által is méltatott, a Nyugat első nemzedékének reminiszenciáit sejtető, szecessziós-szimbolista versek abból a szempontból lehetnek érdekesek, hogy már ezekben a költeményekben is gyakori a későbbi alkotásokra jellemző monológyszerű, önreflexív vallomások hang-

VESZÉLY FERENC, Sancho Panza sorozat I–XII. (részlet), 1985 (megsemmisült)

nem. Ez figyelhető meg a kötetet nyitó, *Monológ* című szonettben is: „A múltat én elhordozom magammal / új életemre, mint zsákját a vándor: / hogy éltem egyszer én, Márai Sándor.”⁶

A hangját próbálgató költőre jellemző a megszólalásmódok változatossága. A gyakran Ady, máskor Babits vagy Tóth Árpád hangját imitáló versek közül érdekes a csöndet refrénszerűen ismétlő háromsoros versszakokból álló, impresszionista képeket felvillantó *Hallgatás* című vers: „Nézd, most lépett be a szobába / az este árnya / Csönd. // A bútorok halk lelke sóhajt / hosszú sóhajt, / Csönd. /.../ S hallgat a bús tik-takkú óra / nyugovóra / Csönd.”⁷

A dekadens életérzést sugalló versben az ismétlődő csönd-alakzat a kedvesnek mímelte szavak kimondásának intim légkörét teremti meg. Márai első kötete nyugatos hagyományokat követő hangulatúra.

Költészetének erőteljes átformálódását és változását mutatja a már címében is a hangzásra, a ki-mondásra utaló 1921-es második, *Emberi hang* című kötete. A többnyire az első világháborút követő években keletkezett versek egyfajta expresszionista kiáltványként is olvashatók. A spontán ihletés szabálytalan áradása, a kötetlen formák az osztrák Arthur Schnitzler és Franz Werfel hatása alatt keletkeztek. Később Márai így emlékezett vissza a versek megírására: „Aki fél, az kiabál. Ezért gyorsan írni kezdtem félelmemben. Verseket írtam, [...] egész kötetre valót.”⁸ Az expresszionista hangskála két véglet között mozog, a néma szemlélődő ujjongva harsogja világgá fájdalmát. A Werfel, Trakl és más expresszionisták tolmácsolása közben ihletett kötet lírai áradását Szabó Lőrinc méltatta a Nyugatban: „az »Emberi hang«, amely komoly irodalmi ígéret és részben máris kész érték. Márai Berlinben él és – úgy látszik – egyik legtermékenyebb felvidéki írónk. Verseiből egy nagyon tehetséges költő alakja bontakozik ki előttünk, aki érti a kor szavát és látja a társadalom vergődését, az egyéni és kollektív érzelmek és célok összeütközését. [...] Sokat várhatunk tőle, mert széles skálájú hangszereken nagy melegséggel és őszinteséggel játszik.”⁹ A végletes skálájú kötetben a harsogás, a kiabálás és a hallgatás, a némaság motívumainak dichotómikus váltakozása is megfigyelhető. A háború pusztította világban az emberiség fájdalmát a hangutánzó szavak akusztikai hatása érzékelteti: „sebzett föld jajong”; „ősi téboly őrijong” a temető felett (*Férfiak*). A „fölszakadt sebeket” panaszló lírai én kérdezi: „hangom ki hallja, ki érti”, majd riadtan, ám felfokozott érzelmekkel kiáltja a szeretet áradását a *Vox humana* vers zárlatában: „én kikiáltom ezerkilencszázhusz tavaszán, hogy szeretek, / szeretem a napot, a földet, a gazdagot és a szegényt”.¹⁰ A német nyelvű avantgárd líra fogékonyra tette Márait a társadalmi problémák megéneklésére, de az expresszionista szabad vers áradása csak múltó ösztönzésnek bizonyult. Saját tapasztalatait, benyomásait ismét vallomásos hangnemben rögzíti harmadik, *Mint a hal vagy a néger* című 1932-es verseskötetében, amelyben részben szakít az expresszionizmussal, gyakran önmagáról, a férfikor éveiről vall az önéletrajzi töredékeknek is nevezhető alkotásokban. Az egyre inkább próza felé forduló művész verseiben megszaporodnak a szubjektív hangnemben írott emlékezések, vallomások. Apjáról (*Apa*), önmagáról (*Harminc*) készít portrét, vagy a budai otthonra emlékezve számot vet élete bizonytalanságaival (*Mikó utca*). Többször ír a szavakat kereső költő vívódásairól például *Júniusi reggel* című versében: „Poros és kócos rendbe raktam / Emlékét a régi szavaknak”. Itt nem csupán az elhasználódott, kiüresedett szavak válságára utal, hanem saját alkotás-lélektani problémáira is rávilágít: „Rekedt nyögés ez csak, nem ének, / Görnyedten és egyedül állok / És mint a gyermek kiabálok / Ha fölébred és fél a sötétben.”¹¹

Harmadik kötetét lírai búcsúnak szánja, és határozottan az epika irányába fordul. A versírás küzdelmeiről így vall *Föld, föld!* című memoárkötetében: „Nem vagyok költő, hiányzik az idegzetemből, a tudatomból az a sűrítő energia, ami a költészet, ami egyetlen szóban, mágikus, néha démonikus kapcsolással úgy katalizálja az indulat és értelem elemeit, mint a begerjesztett atommag a protonokat és neutronokat. De írtam néha ritmusos sorokat, és a sor végén néha csörrent egyet a barbár ékszer, a rím. Volt közöttük, ami úgy festett, mint vers, de a sűrű-robbanékony feszítő erő hiányzott a verseimből. És ilyen töltés nélkül nincs költészet.”¹²

Az 1930-as évektől tudatosan a próza felé forduló, lírikusként elhallgatni készülő Márai a harmadik verseskötet után valóban csak ritkábban ír költeményt, a versbeszédre való hajlam mégis egész pályáján elkísérte. Fried István találóan nevezte „rejtőzködő lírikusnak”,¹³ hiszen Márai nem a lírában találta meg igazi hangját, élete válsághelyzeteiben azonban mégis vissza-visszatalál hozzá. Életútjának legtragikusabb eseményeiben is költői megszólalásai segítik. Az 1930-as évektől egy-egy alkalomhoz köthető, jelzésértékű lírai megnyilatkozásaiban gyakori téma a régi szavak emléke, a szavakkal kifejezhetetlen világ lehetetlensége, az élet keserű tapasztalatát rögzítő, gyötrődve ki-

mondott szavak dadogása. A Kosztolányi-féle versbeszédre emlékeztető, 1933-ban keletkezett, a kötetekből kimaradt *Alkalmi vers* címében is jelzi a kivételes lírai pillanatot: „dadogtam, álltam / Az ablakban és némán kiabáltam”.¹⁴ A kiüresedett, megkopott vagy a valóság által bepiszkolt, megterhelt szavak visszatérő motívuma a kommunikáció lehetetlenségét és az értékvesztett világot egyaránt érzékeltetik a kötetben meg nem jelent *Két öcsém verse* soraiban: „De én már megrágtam a szavakat. / Ismerem mindjét, szörnyű, keserű / Ízük szürcsöltem, én már igazi / Értelmük is tudom, a másikat. / S hogy minden valóság rámtartozik. / [...] s mint a száműzött [...] / egy szót keres, mely nem rothadt köpet / Nem a valóság bűzhödt párlata / Csak szó, emlék, vonatkozástalan / Kínlódva áll, szeretne szólni, nem / Bírja szóval [...]”¹⁵ A szavak igazi értelmébe beavatott, felnőtté váló lírai alany, az élet keserű tapasztalatával nem lát kiutat a szavak állította csapdából.

Csak a kivételes pillanatokban, ritkán szóló költő üzenete a második világháború éveiben, 1944–1945-ben keletkezett *Verses könyv*. A hetvenegy nyolcsoros versből és egy utóiratból álló, a darabjaira hullott világot ábrázoló versciklus háborús naplóként is olvasható. A világháború éveiben Márai ismét megszólal költőként, a lebombázott Budapest véráldozatai és romjai között a szavakhoz való viszonyáról is tudósít. Apokaliptikus képek (vércsepptől csöpögő háztetők, borzongó virágok, égre meredő hullák) vízióiban elhalnak, elfogynak a szavak. Először a világvégi csend látomásában jeleníti meg az emberiség pusztulását: „Az emberiség meghal és a porban / Gyíkok osonnak hosszú libasorban”¹⁶ (*Négy*). Majd a szavakkal már kimondhatatlan, csak a hallgatásban érzékelhető, a beszéd határait kitágító, a nyelv által el nem mondható csend poétikáját implikálja: „A szó a hallgatásban lesz hatalmas. [...] / Szavak nélkül mondd el a mondhatatlant, / Aki hallgat, az angyallal beszélget”¹⁷ (*Tizenkettő*). Itt érdemes idézni Pilinszky a második világháború után megfogalmazott gondolatait a csend poétikájáról: a csend „a beszéd határait tágítja ki. Ahogy a teremtés maga is néma beszéd, s a költészet is, bár anyaga a nyelv, lényege szerint néma beszéd, a csönd, a kimondhatatlan kimondása a köznapi nyelv elnémítása, meghaladása által. A költő munkájának legalább akkora része a csönd és a hallgatás, mint a megnyilatkozás. Csakhogy többféle csönd, többféle hallgatás létezik. Az egyik például tehetetlenségből és tanácstalanságból fakad. Ez bizony keserves, és még részletekben is nehéz önmagunkban bevallanunk. De van aktív csönd, aktív hallgatás is, ami leginkább az atléták felkészülésére hasonlít.”¹⁸ Márai háborús verseiben is megfigyelhetjük a csend Pilinszky által felvázolt többértelműségét. Egyrészt a háborús traumák következménye a szorongás, ami – Heideggerre idézve – „belénk fojtja a szót”,¹⁹ ekkor a csend tehetetlenségből fakad; másrészt a Márai-verssorokban is sejthető a csendnek egyfajta metafizikai értelmezése: ha az emberi kommunikáció ellehetetlenül, akkor felmerül az Istennel folytatott párbeszéd lehetősége. Ilyenkor a „szó a hallgatásban lesz hatalmas”, vagyis a hallgatásnak ontológiai telítettségével, a ki nem mondott szavak lelki mélységével van többletjelentése. A csend transzcendens vonatkozásait sejteti a *Huszonötödik* nyolcsoros is: „Élj úgy, mint aki titkos szót hozott. / Hallgass, mint aki tud valamiről. / A néma Isten térdén könyököl, / A szavakat belepi a homok.”²⁰

Márai *Verses könyve* a hallgatás transzcendens sejtésein túl felismeri az elnémulás veszélyeit is. A költemények soraiból ismét kiolvasható az otthonát, a hazáját elhagyó egyén anyanyelvének felejtése miatti aggodalom. Az író csak az anyanyelvének szavaival élhet, ezt fogalmazza meg az *Ötvenötödik* nyolcsoros: „Csak magyarul érted e szót: Szeretlek. / Pillangó, hattyú, csillag, angyalom / E nyelven lesz csak több, mint fogalom / S ez a többlet halálos végzeted lett.”²¹

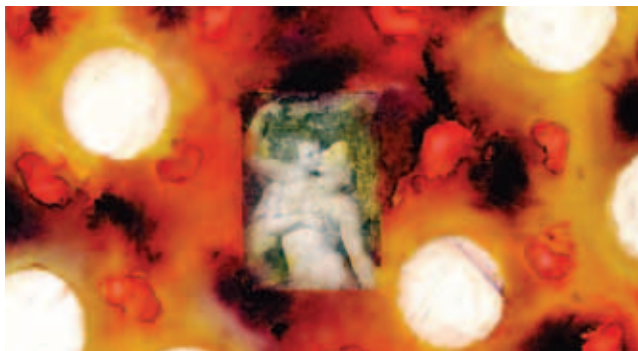
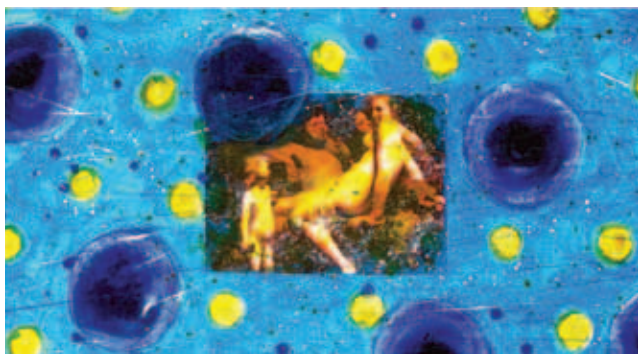
A kötet nem csupán az anyanyelvből kiszakadó író vallomásával, hanem az egész emberiséget eltemető apokaliptikus zárlatával, az elpusztult világot sirató gyász képzetével is előrevetíti a *Halotti beszéd* vershelyzetét: „A világ végén ülök, Babilon / Partjain, már a halált hallgatom. / Az ég, a föld, a víz mind zengenek, / Gyászoljon jól, ki világot eltemet, / Sirasson jól, aki mindent sirat, / Amit ma toll ír, mind sírfelirat.”²²

A *Verses könyv* több verssora is dialógust folytat a *Halotti beszéd* bizonyos szövegrészleteivel. Csupán néhány szövegpárhuzamot idézve is egyértelmű, hogy a *Verses könyv* a *Halotti beszéd* előzményének tekinthető: „Szakállam nőtt és körmöm fekete”; „Meghalni és elfeledni a világot”; „A szó meghal, és nem hív vissza téged”; „Nézz jól körül. Ez volt a Mikó utca”; „Nincs képkeret, sem kép, mit bekerítsen”; „Csak a házmester tudja neved”; „Egy szó emlék: szabadság!”; „Hazám, Arany hazája, ez a hangod?”; „Ez a sírbolt világ volt”; „A szó elszáll, a hús meg elrohad”.²³ Még számos versszakból lehetne idézni, de e néhány kiragadott sorból is szembeötlő a két mű közötti hasonlóság. A *Halotti beszéd* születésének másik élmény-előzménye a *Kassai őrjárat* lehet. Márai ebben a művében a

hallgatás és a megszólalás dilemmáiról, az író felelősségéről vall: „És itt történt valami, amiért személyesen felelős vagyok, mert európai vagyok, magyar vagyok és író vagyok – itt kezdődik számomra a háborús felelősség. [...] Valahol hallgattam. Valamiben gyáva voltam, erőtlén. Hallgattam és túrtém, hogy a politikus beszéljen [...] Vissza kell adni a szavak értékét. Minden szó elkopott. [...] Meg kell értenem, hogy gyáva voltam. [...] Az emberi történet egyik legveszélyesebb órájában élek. [...] Nem a háború az igazi probléma, hanem a béke. Ez sokkal nehezebb. A műszavak, a régiek elkoptak. Nem hiszek többé a győzelmekben – e fogalmakon túlnőtt mindaz, ami történt. [...] Van egy másik törvényszék is, az idő. Most végre felelni fogunk mind. Nincs kegyelem, lelkünkkel, életünk egész tartalmával fogunk felelni.”²⁴ Azok a hagyományos európai eszmék, amelyek a háború előtt még fontosak voltak, elvesztek, kiüresedtek. A háborús veszteségek után, a kommunista diktatúra éveiben Márait ismét megszólítja az idő: olaszországi tartózkodása idején a *Halotti beszéd* megrendítő vallomásával szólal meg az 1951-es párizsi Látóhatárban megjelent versével. Amikor az itthoni politikai rendszer majdnem minden költőt, írot hallgatásra ítél, akkor Márai a nemzethalált sirató versével szólal fel. Tragikus életérzést kifejező számvetése címében az első magyar nyelvemléket és Kosztolányi azonos című költeményét idézi, hogy elsirathassa a hazáját, az anyanyelvét, a kultúrát, a közép-európai polgári világot, vagyis mindazt, ami értéket jelentett számára. Az emigrációs életforma drámai tapasztalatait rögzíti a *Campo Bagnoli* 1950-ben keletkezett írásában is, mikor a Nápoly tőzsomszédságában megpihenő, hazájukat elhagyó emigránsokat úgy jellemzi, hogy közben utal saját reménytelen helyzetére is: „Mit visznek el ezek az emberek a lelkükben Európából? A tudatot, hogy feleslegesek itt. A félelmet, hogy a haza, ahonnan elmenekültek, örökre elveszett számukra. [...] A gyerekek már gagyognak idegen nyelven. [...] Aztán kezdődik valami, ami már nem folytatása a múltnak, és sokak számára nem is kezdete egy új jövőnek. Csak éppen létezés, befejezés.”²⁵ A kiválasztott részlet utal Márai saját sorsára is, a *Halotti beszéd* keletkezése körüli időszak léthelyzetére, a magyar kultúrát a magyar nyelvvel azonosító művész sorsára, akinek a haza már csak az emlékeiben él. Az emigrációban a haza elvesztésével már csak az anyanyelv marad, amit meg kell őrizni mindenáron, másképp nem tud írni a művész. Az anyanyelv feledésétől való félelemre utalnak a *Halotti beszéd* „Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak / Elporlanak, elszáradnak a szápadlat alatt” sorai is. A drámai monológként, önmegszólító dialógusként vagy nemzeti gyászbeszédként is értelmezhető, sokat elemzett versből²⁶ csak azt szeretném vizsgálni, hogyan talál Márai szavakat a történelem, a kultúra és az egyén veszteségeinek kifejezésére. Az intertextualitás különféle poétikai eljárásai adják a vers szervezőelvét: a történelmi, a nemzeti és a személyes csalódást a kulturális hagyományhoz tartozó idézetek, szavak, nevek vagy személyes emlékek felidézésével juttatja kifejezésre. A nemzet történelmi veszteségeit, a nemzethalált Vörösmarty- és Tompa Mihályvendégszövegekkel szólaltatja meg. Vörösmarty sorai már nem érvényesek többé: („Még felkiáltasz: »Az nem lehet, hogy oly szent akarat...« – De már tudod! Igen, lehet...”; „»Az nem lehet, hogy annyi szív...« Maradj nyugodt. Lehet.”),²⁷ mivel a *Szózat* más történelmi kontextusba ágyazottan elveszti eredeti jelentését. A Tompa-vershez való viszony azonban eltérő: A *gólyához* című költeményt párhuzamba állítja az 1849 és az 1948 utáni tragikus politikai-erkölcsi helyzettel: „Még hallod a hörgő panaszt: »Testvér testvér elad...« / Egy hang alétlan közbeszól: »Ne szóljon ajakad...« / Egy másik nyög: »Nehogy, ki távol sír e nemzetén...« / Még egy hörög: »Megutálni is kénytelen legyen.«”²⁸

Az emigráns magyar sorsélményt nem csupán a Tompa Mihály-idézetek összefüggésében, hanem a szabadságharc bukása után keletkezett allegória (az elvesztett haza, a széthulló nemzet, az új hont kereső egyén) ismert szöveghelyeinek összetettebb jelentésegységéhez is kapcsolja.

A kulturális örökség elvesztését a Kosztolányi poétikai nyelvvel folytatott dialógus mellett a szövegbe integrált allúziókkal fejezi ki. Az irodalom (Arany, Ady, Krúdy, Kosztolányi vagy Babits szava, Radnóti tajtékos ege), a festészet (Rippl színe) és a zene (Bartók vad szelleme) mint a magyar művészet legfőbb értékei azonban más funkcióban jelennek meg, mint a háborús veszteségek és az 1948-as fordulat előtti időszakban. Márai számára a Monarchia-beli lét nosztalgikus emlékeztető válik. Az egyéni sors tragédiáját emlékképek (Margit-sziget, Mikó utca gesztenyefái), személyes tárgyak (hajfűrt, fénykép, Shelley-kötet) felsorolásával érzékelteti. Az európai és a magyar kulturális örökség veszteségei, a nyelv és a személyiség válsága az intertextusok dialogikus szövegpárhuzama vagy a tájegységek emlékképeinek felidézése mentén válik értelmezhetővé. A *Halotti beszéd*ben is megfigyelhető a kiáltás és a hallgatás kettőssége. Vörösmarty verse hiábavaló, kétségbeesett kiáltás, az adott történelmi helyzetben, a nagyhatalmak kiszolgáltatottságában hallgatni, túrni kell, míg végül a halálban minden elcsendesül. Erre utaló szöveghelyek: „Szívverésünk titkos beszéd”,

VESZELY FERENC, A szőlő és bor éve 1–12., 2015

**Királyok hava [január]; Vigalom hava [február]
 Vadak hava [április]; Szerelem hava [május]
 Virágok hava [június]; Könyv hava [július]
 Csillagok hava [augusztus]; Dal hava [december]**

„Még felkiáltasz”; „Te hallgass és figyelj” „Ne mukkanj”, „És elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk... / Íme por és hamu vagyunk”.²⁹

A sorsába beletörödni képtelen művész a történelem megrendítő eseményeire mindig hevesen reagált. 1956 karácsonyán keletkezett a *Mennyből az angyal* című költeménye az októberi forradalom leverésének drámai sorshelyzetére reflektál. „Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.”³⁰ A *Halotti beszéd*hez hasonlóan az intertextusok az európai kultúra tradicionális tapasztalatát, a bibliai szöveg-hagyományt és a karácsonyi *Csendes éj* vendégszövegeit működtetik. A zaklatott lelkiállapotban keletkezett versben a felszólító módú igék többszöri ismétlésével a kimondás, a kiáltás, a híradás szándéka érvényesül. Erre utaló verssorok: „Szólj hangosan”, „Mondd el”, „vidd meg a hírt”.³¹

Márai költészetében a hallgatás és a kimondás poétikai kétarcúságát többféle verstípusban is fel-lelhetjük. A korai nyugatos reminiscenciák és az expresszionista áramlatok után a világháborús esztendőkből és az 1950-es években a magyar történelem drámai pillanatait idézi.

Márai ritkán szóló költő, de a megrendítő történelmi-politikai eseményekre kivételes lírai alkotásokkal válaszolt. Ezért kijelenthetjük, hogy néhány verse hozzájárul a magyar lírai modernség költészettörténeti kiteljesedéséhez. Ha megszólította az idő, kötelességének érezte, hogy lírikusként is üzenjen, mert Európa felfigyelt versei szavára. Erről így ír *Naplójában*: „A versek, megint a versek. Zsonganak, kísértenek. Valaki üzen, nagyon messziről. Reszkető kézzel, könnyektől homályos szemmel jegyzem föl, amit üzen. Ennyi a vers.”³²

JEGYZETEK

¹ MÁRAI Sándor, *Hallgatni akartam*, szerk. MÉSZÁROS Tibor, Helikon, Budapest, 2013.

² MÁRAI Sándor, *A néma énekes, Egy számkivetett magyar író vallomásai*, New York, 1952. szeptember 12., Forrás, 2000/4.

³ Márai *Naplóját (1945–1946)* idézi POMOGÁTS Béla, *Halotti beszéd a történelem felett – vonások Márai Sándor arcképéhez*, Kisebbségkutatás, 2013/3, 145.

⁴ MÁRAI Sándor levele OSVÁT Ernőnek [Kassa, 1915. december 1.] = *Tessék színt vallani, Osvát Ernő szerkesztői levelezése II*, s. a. r. KOSZTOLÁNCZY Tibor, NEMESKÉRY Erika, Gondolat–Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2019, 1058.

⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Írók, festők, tudósok II*, s. a. r. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1958, 83.

⁶ MÁRAI Sándor, *Összegyűjtött versei*, Helikon, Budapest, 2002, 7.

⁷ *Uo.*, 21.

⁸ MÁRAI, *Egy polgár vallomásai II*, Pantheon, Budapest, 1935, 28.

⁹ SZABÓ Lőrinc, *Öt új verseskönyvről*, Nyugat, 1922/17–18.

¹⁰ MÁRAI, *Összegyűjtött versei, i. m.*, 59.

¹¹ *Uo.*, 164.

¹² MÁRAI Sándor, *Föld, föld!*, Torontó, Stephen Vörösváry-Weller Publishing Co. Ltd., 1972, 91.

¹³ FRIED István, *A rejtőzködő lírikus Márai Sándor = Uő, Márai Sándor titkai nyomában*, Mikszáth, Salgótarján, 1993, 37.

¹⁴ MÁRAI, *Összegyűjtött versei, i. m.*, 390.

¹⁵ *Uo.*, 386.

¹⁶ *Uo.*, 176.

¹⁷ *Uo.*, 178.

¹⁸ PILINSZKY János, *Egy lírikus naplójából = Uő, összegyűjtött művei. Tanulmányok, esszék, cikkek II*, szerk. HAFNER Zoltán, Századvég, Budapest, 1993, 114.

¹⁹ Martin HEIDEGGER, *Mi a metafizika? = Uő, „...költőien lakozik az ember” Válogatott írások*, ford. VAJDA Mihály, Budapest–Szeged, T-Twins Kiadó–Pompeji, 1994, 22.

²⁰ MÁRAI, *Összegyűjtött versei, i. m.*, 183.

²¹ *Uo.*, 193.

²² *Uo.*, 199.

²³ *Uo.*, 175–199.

²⁴ Márai *Kassai őrjárat* című művét idézi RÓNAY László, *i. m.*, 359.

²⁵ Márai *Campo Bagnoli* című művét idézi RÓNAY László, *i. m.*, 472.

²⁶ POMOGÁTS Béla, *A száműzött monológja*, Kortárs, 1999/4; SZATHMÁRI István, *Márai Halotti beszéd című verséről = „Este nyolckor születtem...” Hommage á Márai Sándor*, szerk., LŐRINCZY Huba, CZETTER Ibolya Szombathely, BÁR, 2000; RÓNAY László, *Műfaj- és helykeresés = Uő, Márai Sándor*, Akadémiai, Budapest, 2005; SZIGETI Jenő, *Márai Sándor Halotti beszéd című versének keletkezéstörténete és fogadtatása*, Mediárium, 2011, 3.

²⁷ MÁRAI, *Összegyűjtött versei, i. m.*, 323.

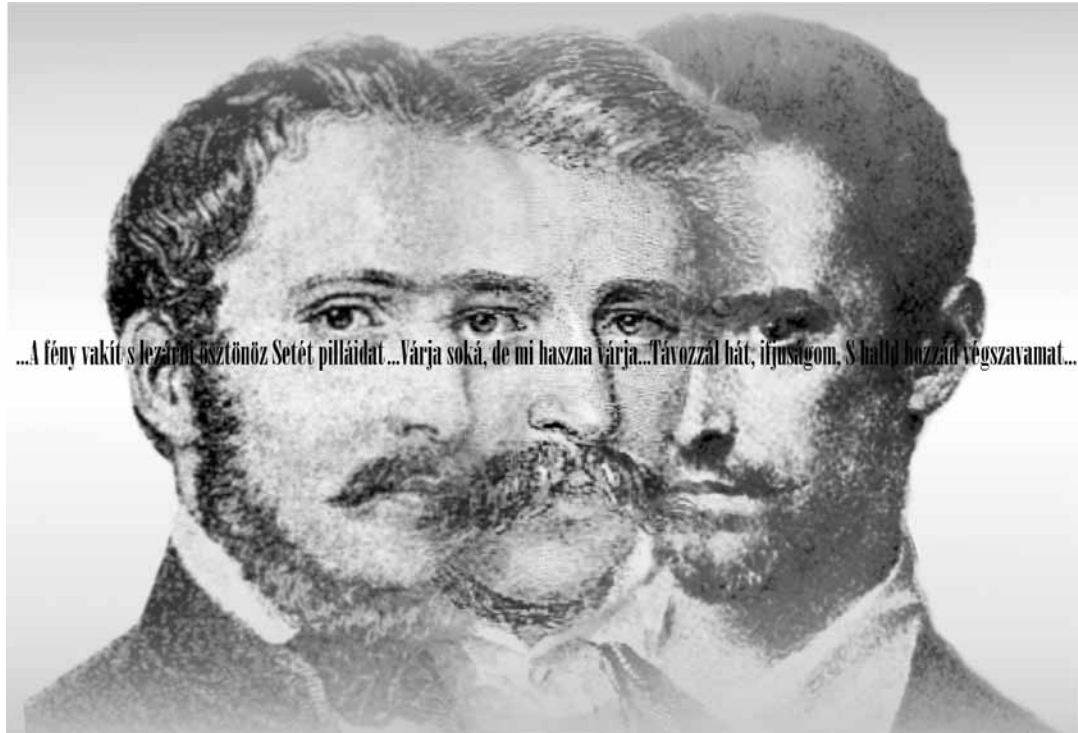
²⁸ *Uo.*, 323.

²⁹ *Uo.*, 324.

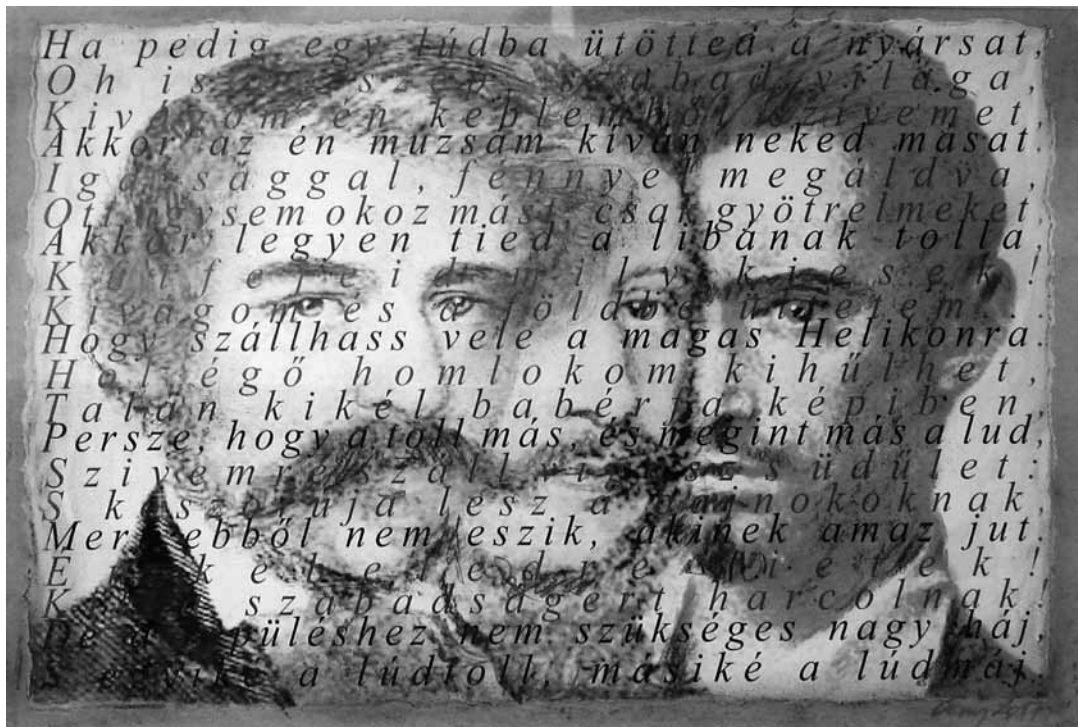
³⁰ *Uo.*, 326.

³¹ *Uo.*, 325–327.

³² MÁRAI, *Napló (1934–1944)*, Révai Irodalmi Intézet, Budapest, 1945, 279.

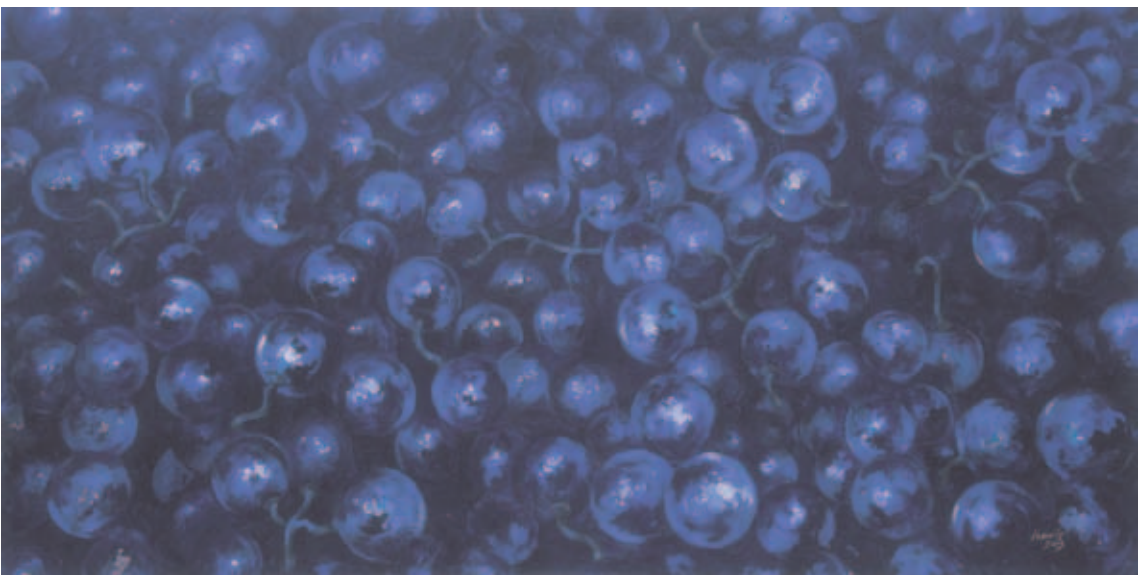

...A fény vakít s lezárni ösztönöz Setét pilláidat...Várja soká, de mi haszna várja...Távozzál hát, ifjuságom, S halld hozzád végszavamat...

VESZELY FERENC, A gyűjtő és a lány borral, tükör szemekkel, 2010

VESZELY FERENC, Kék, piros, sárga szemek: Kék fűrtök; Kék szemek, 2003

VADERNA GÁBOR (1979) Paks

Ötórai jegestea

Hlavacska András beszélgetése

Vaderna Gáborral

Vaderna Gábor az ELTE BTK docense, az ELKH BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa. Kutatási területe a 18–19. század magyar irodalma, a korszak irodalmáról több könyvet is publikált. Rengeteg témában írt tanulmányt, esszét, de a krimiről ez idáig hallgatott. Pedig a populáris kultúra termékeit lelkesen fogyasztja, legyenek azok régiek vagy újak.

▼ **A kutatói pályádon kevésbé van jelen a bűnügyi irodalom. Az elmúlt fél évben viszont kritikát és könyvajánlót is írtál krimiről – ezekből kiderült, hogy nem idegenkedsz a műfajtól, sőt, a skandináv krimiket szinte falod. Mi teszi számodra vonzóvá a műfajt?**

✓ Azt hiszem, nem az a figyelemre méltó, hogy olvasok krimiket, hanem inkább az, hogy ez most véletlenül kiderült. Nem terveztem ezt előre, hanem így hozta a sors, s a jelek szerint az ember tetteinek komoly következményei lehetnek. Hiszen most itt ülök, és interjút adok a krimiolvasásról, holott az egészhez nem sok közöm van. Én egy klasszikus magyar irodalommal foglalkozó irodalomtörténész vagyok, aki történetesen sok minden egyebet is olvas, és rendszeres fogyasztója a populáris kultúrának. Ilyen értelemben csak véletlen, hogy nem amerikai tévésorozatokról beszélgetünk. De nem akarom megkerülni a kérdéset. Van egy személyes válaszom, és egy kicsit szakmaibb. A személyes rövid lesz: amióta olvasok, mindig is olvastam krimi. Épp a múltkor meséltem a tízéves fiamnak, hogy gyerekkoromban *A sátán kutyájától* úgy féltem, hogy nem tudtam aludni, mire a fiam elolvasta a könyvet, s közölte, hogy semmi félelmetes nem volt benne. Azért persze tetszett neki. Nem tudom, hány évesen olvastam először, de az első meghatározó olvasmányélményeim egyike. A szakmaibb válaszom az, hogy a krimi én a modernitás önértelmezésének látom. Modernitás alatt azt értem, hogy az ember legalább a 18. század vége óta mániákusan próbálja meghatározni saját magát, és kutatja a saját határait. A krimi ennek a keresésnek a műfaja: a keresésről szól, és a határokról. Arról, hogy az ember képes lesz-e meghaladni önmagát. Ezért is van, hogy a jó krimiben – én legalábbis az ilyeneket kedvelem – nem is annyira az ügy megoldása a fontos, hanem maga a keresés, s a legtöbb detektívtörténet után az olvasó némi zavarral teszi le a könyvet, hiszen az esetek általában megoldódnak, de a világ nem lesz ettől sokkal jobb hely, s tudjuk, hogy a keresés nem állhat le. Ha már Conan Doyle Sherlock Holmesát szóba hoztam, akkor tőle veszem a példát. Ha megnézzük az elbeszéléseket – most nem a regényekre gondolok –, akkor megdöbbenő, hogy Holmes hány esetben vall teljes kudarcot. Van, hogy kiderül, nem is történt bűncselekmény, van, hogy futni hagyja a tetteit, van, hogy baleset történt valójában, van, hogy öngyilkosság, az egyik novellában Holmes még meg is hal. Miért olyan nagy tehát ez a detektív? Conan Doyle szörnyű játékot játszik velünk. Azt ugyanis, hogy Sherlock Holmes jó nyomozó, onnan tudjuk, hogy az elbeszélő, dr. Watson isteníti, és minden elbeszélés elején sorolja a megoldott eseteket, ahol Holmes zseniális volt, de ezek jelentős részét mi nem ismerhetjük meg. Voltaképpen azt a helyzetet teremti meg, hogy míg ez a minden tekintetben különös figura egy gyilkos és saját maga után nyomoz, közben Watson azért írja meg az egészet, mert szeretné tudni, hogy neki mi a viszonya ehhez a helyzethez, s az olvasó – ha minden jól megy – szintén ugyanezt a kérdést teszi fel, miközben megpróbálja ki-nyomozni, kicsoda valójában Sherlock Holmes.

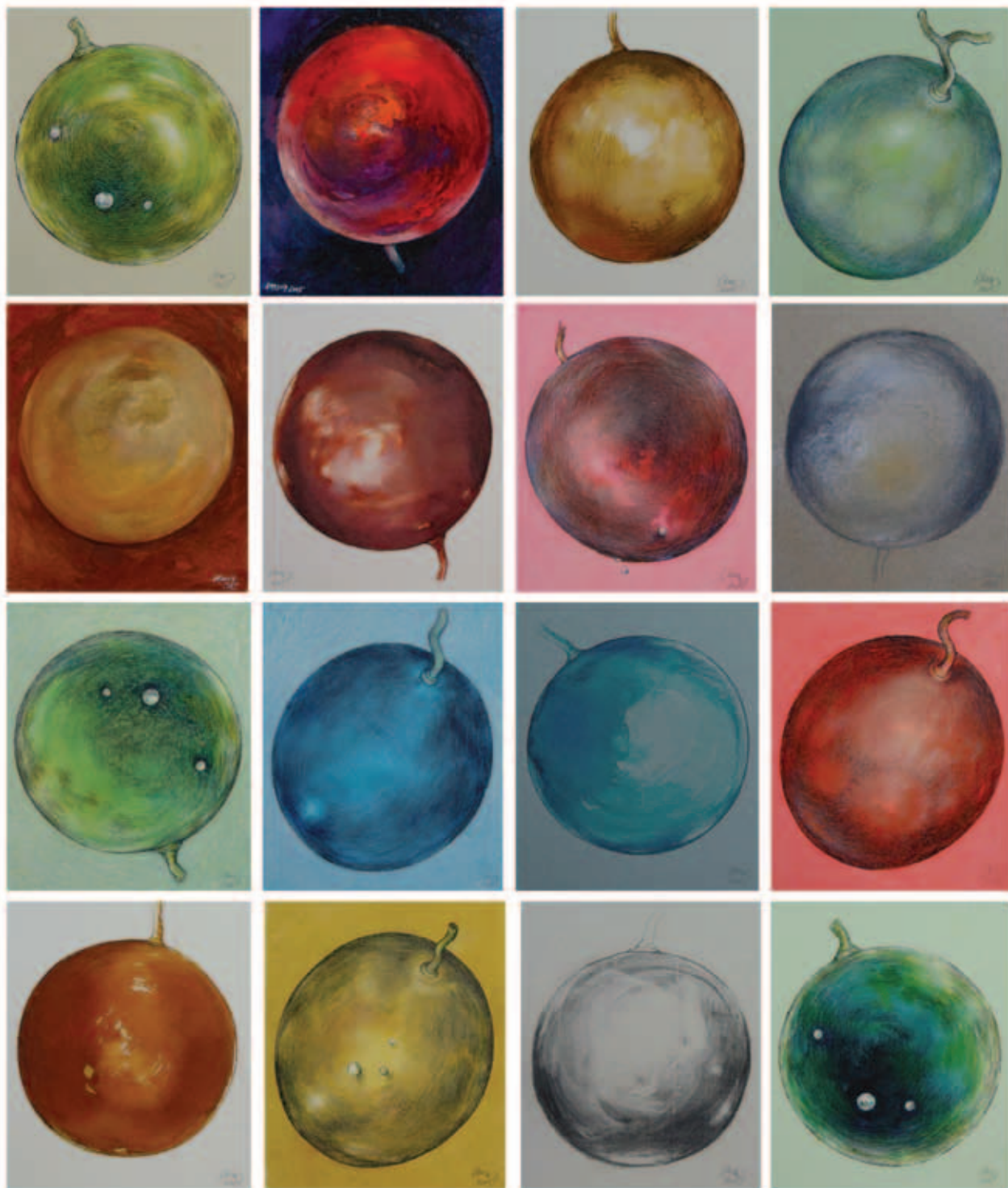
▼ **Sherlock Holmes-élményedet említed, de nemcsak a nagy nyilvánosságot kapó bűnügyek foglalkoztatnak. Szívesen szimatolsz a skandináv krimi „rocksztárjai” körül, de a kisebb médiavisszhanggal kecsegtető eseteknek is utánaeredsz. Vannak kedvenceid, esetleg felfedezettjeid, szerzők, akik itthon kevésbé ismertek?**

✓ Mostanában sok skandináv krimi olvastam, de ez is csak egy véletlen. Jo Nesbønek nem is tudom, hány könyve volt már meg magyarul, amikor nekivágtunk a párommal a Harry Hole-

történeteknek, onnan viszont nem volt megállás. Nesbø tényleg a műfaj rocksztárja. Vad és zseniális, szerintem őstehetség. Minden regény másképp épül fel, mégis van egy jól kivehető hangja, a történetvezetés pedig a krimi irodalom legjobbait idézi: fordulatos, pörgős, váratlan, s az olvasó mindig csak utólag jön rá, hogy patikamérlegesen volt kimérve minden mondat. (Persze itt érdemes hozzátenni, hogy az olvasói élményem nem független attól, hogy a fordító, Petrikovics Edit remekül végezte a dolgát.) Azt hiszem, Nesbø magasan kiemelkedik most a mezőnyből. Nem véletlen, hogy a Budapesti Könyvfesztiválra is meghívták, s talán ha sikerül megtartani a rendezvényt, el is fog jönni. Nehéz a kisebb szerzőket ajánlani, mert a populáris kultúrában másképp mérik a rangot, mint másutt. Aki díszvendég a Könyvfesztiválon, nyilván kinőtte valamennyire azt a regisztert, ahol eredetileg mozgott, de ott is biztosan jó. Ráadásul a „kicsinek” tartott szerzők műveit is a világ számos nyelvére fordítják, ezek a „kis” szerzők, ha az eladásokat nézzük, sikeresebbek, mint bármelyik magyar író. Ezért ha könyvajánlót kérsz tőlem, inkább irányokat tudok mondani, amiket hiányolok. Egyfelől többet lehetne foglalkozni a saját régiókkal. Engem nagyon érdekel, miként látják a középkelet-európai történelmi krimik a világot. Érdekesnek tartom, hogy van a régióban egy erős tendencia, amely a történelmi regény és a krimi hagyományait dolgozza össze. A történelmi regény is hagyományosan az önmegértésre épül (ha értem a történelmet, megértem, hogy hol vagyok benne), s ez a találkozás a krimivel nagyon érdekes. Vannak persze fordítások, Borisz Akunyintól a teljes Fandorin-sorozat (bár a jelenbe vezető folytatás átültetése félbeszakadt), Marek Krajewskinek egy regénye, a *Halál Breslauban*, Filip Floriantól a *Kisujjak*, és hát Wolf Haas Brenner-sorozatában (szintén remek fordításban!), bár ez nem történelmi krimi, szintén ott kavargó a történelem. Friss hír, hogy Borisz Akunyin is jön Budapestre a PesText Fesztiválra – nagyon helyes! És van egy másik irány, ami engem érdekelne, ami most az egész világon nagyot megy, és ami alig van jelen a magyar könyvpiacra: az a típusú krimi, ami geopolitikai kérdéseket érint. A krimi általában egy helynek, régióknak a problémáit dolgozza fel, de ennek a kereteit lehet tágítani. Nem a James Bond-típusú kém-történetekre gondolok, hanem olyanokra, ahol nemcsak találkoznak eltérő kultúrák, nemcsak somolygunk, hogy a kis belga Poirot mit szerencsétlenkedik a britek között, hanem ahol valóban találkoznak kulturális világok. Ajánlom a magyar kiadóknak, hogy szerezzék meg Parker Bilal Drake és Crane-sorozatának jogait. Az első részben, amelynek *The Divinities* a címe, egy zsarú és egy pszichológus kerül össze, hogy megoldjanak egy kettős gyilkosságot, s aztán szépen elmerülünk a szereplők múltjában, ahonnan egy iraki katonai kiküldetés emlékei is előtörnek. Az, hogy egymásra lehet rétegezni kultúrákat, idősíkokat, személyes élettörténeteket és történelmi hagyományt, nagyon izgalmas.

➤ **Még egy kérdésre vissza szeretnék térni a skandinávokhoz, aztán békén hagylak veled. „Zavarban vagyok. Még mindig nem tudom, hogy pontosan mi is az a skandináv krimi” – írod egyik kritikádban. Kifejtenéd, miért tartod nehezen meghatározhatónak a műfajt?**

➤ A kérdésre van egy szűkebb és egy tágabb válaszom. A skandináv krimi nagyon népszerű ma szerte a világon, de ha valaki elegendő krimit olvasott az életében, s ezek között volt egy adag *nordic noir* szöveg, akkor sem témában, sem poétikailag nem fog találni semmit, ami ezeket a szövegeket összekötné azonkívül, hogy északon játszódnak. Talán még Stieg Larsson *Millennium*-trilógiájában volt egy erős szál, hogy akkor most miként is kell a modern jóléti állapot elképzelni, ott a szereplők hosszasan vitatkoznak mindenféle jogi dolgokról, de a többi szöveg egyszerűen mára már klasszikusnak számító eszközökkel dolgozik. Én egy félmondatban egy olyan sejtést fogalmaztam meg ezzel kapcsolatban, hogy a *nordic noir* nagy sikere nyilván összefügg azzal a vizuális megjelenéssel, ahogy a filmes és tévés adaptációk elkészültek. Előbb láttam *A tetovált lányt* filmen (a Rooney Mara–Daniel Craig-féle változatot), mint hogy olvastam volna, s nem állítom, hogy nem befolyásolta az olvasást. A *nordic noir* rátelepedett a téma filmes megjelenítése, ami pedig – mivel a történetek északon játszódnak – nagyban épít a táj adta lehetőségekre, a fehér és fekete színek játékára, a sötét–világos kontrasztjára. Nagyon érdekes, hogy bár ezeknek a filmeknek és sorozatoknak egy része már amerikai produkció, mennyire hatott a rendezőkre Ingmar Bergman képi világa. Azt is mondhatnánk, hogy az északi filmesek és írók együtt hódítják meg a világot. Ígértem viszont egy tágasabb választ, hogy miért nem tudom definiálni a *nordic noirt*. Talán azért, mert magát a krimit is nehéz meghatározni. Bár az első kérdésed után tettem egy kósza kísérletet erre, azóta azon gondolkodom, hogy igazam volt-e. Merthogy leginkább azt nevezzük kriminek, ahol a szöveg maga is bevallja ezt. De az esetek gyűjtésének és egy rejtély megoldásának keresése sokkal tágabb össze-

VESZELY FERENC, Szőlőszemek, 2005

függésben is megérthető. Vajon amikor *Az arany ember*ben Timár Mihály otthagyja a nyomokat a házában, remélvén, hogy a felesége megfejtí a titkát, akkor ez egy krimielem? Timár bűncselekmények sorát követi el, ezek egy része morális vétség, egy másik része köztörvényes – az egyetlen nyomozó, aki megismeri a titkot, Athalie azonban annyira a saját bosszújának rabja, hogy képtelen elrendezni az eseményeket. Félreértés ne essék, nem akarom azt mondani, hogy *Az arany ember* egy krimi, csak azt, hogy a krimiolvasás és *Az arany ember* olvasása között szoros az összefüggés.

➤ **Ha már Jókait szóba hoztad, rejtélyes bűnesetekben a szűkebben vett kutatási területeden, a 18–19. századi magyar irodalomban sincs hiány (gondoljunk csak Kölcsey Ferenctől *A vadászlakra*, Arany Jánostól a *Tetemre hívásra* vagy Jókai Mórtól a *Szegény gazdagokra*). Hogyan látod, újraértelmezhető ez a hagyomány a krimi felől?**

➤ Én megfordítanám a dolgot: a krimi előzményeiből érteném meg, hogy mi történt később. A bűnesetek szisztematikus gyűjtését a 18. században kezdték el. Periratokban korábban is gyűjtötték őket persze, de ott inkább a büntetés mikéntjére esett a hangsúly, s a korábbi ügyek valamikénti ismerete valamiféle jogfolytonosságot jelentett. Ez a magyar joggyakorlatban a legtöbbször szóbeli hagyományozódás, és a *Tripartitum* forgatásában merült ki. A 18. században azonban egyszer csak elkezdik összeírni az eseteket. Tanulságos, hogy még több mint száz évvel később is az Sherlock Holmes egyik nagy erőssége, hogy emlékszik korábbi esetekre, amiket olvasott. Az első regényben, az *A Study in Scarlet*-ben (ami magyarul *A brixtoni rejtély* címen ismert) ez kulcsfontosságú, az ötven évvel később megjelenő utolsó elbeszéléskötetnek pedig az a címe, hogy *The Case-Book of Sherlock Holmes, Sherlock Holmes esetkönyve*. Ez nem véletlen, ez egy műfaji minta. A 18. századtól gyűjtenek jogi eseteket, orvosi eseteket, pszichológiai eseteket, anekdotákat, valamint bűnügyi eseteket is. Úgy gondolták, ha elegendő információ összeadódik, valami csak kiderül a bűn természetéről. A sajtó is felfogható valamiféle folyamatosan hömpölygő esetgyűjteményként (Sherlock Holmes is erre használja). Nos, a 18. században megjelennek az irodalomban a bűnözőletrajzok, a pitavalok. Ezek elképesztően népszerűek, nem véletlen, hogy már az egyik első magyar folyóiratban, az *Urániban* van példája. Néhány kötetnyi pitaval meg is jelent a 18–19. század fordulóján, a legjobb talán Czövek Istvántól *Az európai híres zsványok* című kiadvány. Mai szemmel nézve amolyan fordított krimik ezek: a bűnöző a főszereplő, a detektív pedig a végén érkezik, hogy a bűnözőt azért valaki csak felakasztathassa. Edgar Allan Poe csak csavart egyet a dolgon, amikor a detektívet helyezte a középpontba. De ha az esetet nézzük – az eset mindvégig a középpontban maradt. Ezért lehet ma visszamenőleg is bűnügyi történetként olvasni Kölcsey Ferenc novelláját. Remek szöveg, méghozzá azért, mert végül semmi sem derül ki, még csak az sem, hogy ki volt a gyilkos. Kölcsey azzal játszik – s ez az én mániám –, hogy a keresés maga a fontos, nem a válasz. Arra figyelmeztet, hogy Andaházinak esélye sincs megtalálni a választ, mert odáig sem jutott el, hogy a jó kérdéseket tegye fel. Ez a bizonytalanság lesz aztán a 19. századi bűnügyi történetek egyik nagy poétikai mozzanatja. Arany versében végül is Bárczi Benő sebéből úgy bugyog fel a vér, hogy nem Kund Abigél ölte meg, s mielőtt többet megtudhatnánk, a lány megőrül. Jókai regényében sohasem tisztázódik, hogy ki volt a rejtélyes Fatia Negra, csak a sejtés erős, de az nem ugyanaz, mint a tudás. És hát szerintem az sem véletlen, hogy Poe Dupin-történetei egyszerre lettek az úgynevezett „klasszikus krimi” alapító szövegei, ahol az oksági viszonyok feltárása a jelek rendetlenségéből rendet vág, illetve a 20. században különböző elméleti iskolák próbakövei, amennyiben úgy is lehetett olvasni e szövegeket – s ezt Jacques Lacan, Jacques Derrida és Barbara Johnson meg is tették, mint ismeretes –, mint amelyekben ez a rend csak látszólag áll helyre. Az, hogy ezek a történetek ennyire nyitottak többféle, radikálisan eltérő értelmezésre, a 19. századi modernitás nagy poétikai eredménye.

➤ **Ha kicsit továbblépünk, a 19. század vége, a 20. század eleje a krimi intézményesülésének a kora – az általad emlegetett Sherlock Holmes is ekkor válik világhírűvé. A korabeli magyar írók hogyan reagálnak a változásokra, a kialakuló tendenciákra?**

➤ A magyar irodalomtörténet-írás a krimivel nem sokat foglalkozott. Úgy tűnik első blikkre, hogy annyira nem fontos a műfaj nálunk. Ugyanakkor érdemes arra is figyelni, hogy mit olvastak az emberek. Márpedig ha azt vesszük, hogy a korabeli világirodalom fordításban milyen mennyiségben és mélységben volt hozzáférhető, akkor egészen más képet kapunk. Ma egyértelmű számunkra, hogy a magyar szerzők mellett Nesböt vagy Akunyint is olvasunk – s ezzel így volt a 19–20. század fordulójának olvasója is. Az irodalomtörténetünk úgy beszél a magyar irodalomról, mintha az valami önjáró folyamat részeként, minden külső hatás nélkül haladt volna előre – ez akkor sem igaz, ha

a magyar szerzők bizonyos problémákat és megoldásokat nem egy az egyben vettek át. A detektívregények iránti érdeklődés abban is megmutatkozik, hogy számos olyan izgalmas szöveg van, amelyet szigorúan véve lehet, hogy nem tartanánk ma kriminek, mégis sok mindent átvesz a krimi műfajából. Ambrus Zoltán *A gyanú* című kisregényében például van egy izgalmas nyomozás. Pontosabban, annak kellene lennie. Az ügyész ugyanis annyira belehabarodik a gyanúsítottba, hogy nem is hiszi el róla, hogy bűnös lehet. Innen, hogy a személyes érdekelttség felülírta a nyomolvasást, már nem is lehet értelmezni a jeleket, s hiába nyomoz tovább Károly nevű hősünk, a megoldást legalább annyira saját magában kell keresnie, mint a való életben. Vagy remek történet Heltai Jenő békebeli kisregénye, a *Jaguár*. Ebben egy újság példányszámának meredek emelkedése és egy rejtélyes bűnöző társaság, a *Van még humor a világon betörő- és hadastyán-egylet* kapcsolódik össze, amennyiben a hadastyánok biztosítják a vasárnapi szenzációt a lapnak. Gyönyörű kifordított történet: a lapnak jól kellene közölnie az esetet, hogy jó és hiteles újság legyen – ehhez képest a lap generálja a bűncselekményeket, hogy legyen mit közölnie. És hát persze itt sem fognak az összefüggések olyan könnyen tisztázódni, de azt a kérdést Heltai felveti, hogy mi van, ha az esetek gyűjtése és mániákus közlése hozza létre a bűnözést.

► **Ha kiemeljük a korszak egyik kanonizált íróját, Mikszáth Kálmánt, akkor egyrészt azt tapasztaljuk, hogy ő sem idegenkedik a bűnügyi történetektől, a rejtélyes bűntény és az önjelölt detektív szerves része a prózájának; másrészt ezeket felhasználva a korabeli politikai helyzetről is véleményt mond. Mennyire egyedi az ő esete?**

✔ Mikszáth különösen érzékeny volt a populáris kultúra rezdüléseire. Talán Jókaitól tanulta azt, hogy mindent fel kell szívni, s mindent be lehet olvasztani a regénybe. T. Szabó Leventének van egy Mikszáth-könyve, *Mikszáth, a kételkedő modern* a címe, ő alaposan elemzi ezt a kérdést. Ha kapásból mondanom kellene Mikszáthtól egy detektívtörténetet, akkor a *Sipsirica* című kisregényt vagy hosszú elbeszélést mondanám. Olyan mikszáthosan zavarba ejtő az egész: egy kocsmában az egyik törzsvendég, nyilván alkoholista, reménytelenül beleszeret a kocsmárosnőbe és a lányába is, majd miután a lány eltűnik, nyomozni kezd utána. Druzsba tanár úr aztán rájön, hogy a lányt eladták egy gazdag úrnak, aki egy elvarázsolt kastélyban tartja, s mindennek tetejébe a lány még jól is érzi magát. Fura eset, ahol az elbeszélés egy alkoholistát követ, aki rájön az igazságra, de senki sem hisz neki. Na, de miért is hinnénk? Az elbeszélő is egy törzsvendég a Fehér Pávában – akkor mi garantálja a nyomozás igazságát? Mikszáth felhasználja a krimiszűzsét, de a nyomozója teljesen alkalmatlan, a közönség pedig ahelyett, hogy elégedetten csettintene, hogy ez igen, egy szót sem hisz el az egészből. Jellemző húzása az is, hogy a kastélybeli jeleneteknél a *gothic* regények kliséit használja – persze ezeket sem fejezi be rendesen. Azt hiszem, hogy Mikszáth azzal játszott, hogy tudta, az olvasói ismerik ezeket a kliséket máshonnan, ő pedig felvette, játszott velük, majd elrontotta őket. Miképp az egész világ romlott, az elbeszélések is elromlanak.

► **Mikszáthnál még magától értetődőnek tűnik a reagálás aktuális társadalmi, politikai történésekre. Az elmúlt évtizedek magyar prózájáról ez kevésbé mondható el – az pedig, hogy egy krimi vállalkozzon ilyen problémák megvitatására, kivételszámba megy. Mi lehet ennek az oka?**

✔ A krimi mindig társadalmi kérdéseket feszegetett, fontos volt a társadalmi környezet, amelyben elhelyezkedett. Én gyerekként elolvastam pár tucat Agatha Christie-t, de csak felnőttként vettem észre, hogy ezek a szövegek a brit arisztokrácia pauperizációjáról szólnak. Persze jellemző, hogy a brit munkásosztály Christie-t kevésbé foglalkoztatta. De még ehhez képest is érdekes, hogy nálunk a kortárs társadalmi problémák kevésbé vannak jelen – akad persze kivétel. A magyar populáris irodalom valamilyen módon mindig is kerülte a társadalomkritikát, s mondtam neked korábban, hogy ma is inkább történelmi parafrázisokban beszéljük meg a gondjainkat.

► **Mit gondolsz, változhat ez idővel?**

✔ Hajaj, hát persze. Az 1960-as években volt egy vita a Tisztatájban, hogy miért süllyedt le az ifjúsági irodalom regiszterébe a történelmi regény, és pusztult el ezáltal végleg, aztán a 2000-es években egyszer csak feltámadt, egymás után jelentek meg a történelmi regények, Dragomán György, Spiró György, Esterházy Péter, Rakovszky Zsuzsa, Márton László és mások. A krimi hasonlóan működik: mindig föltámad, s mindig újként állítja be magát. Azt hiszem, ez is a modern mivoltának bizonyítéka: folyton meg kell keresnie, s mindig meg kell haladnia magát.

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Álmodó Fellini

élmény – ihlet – inspiráció

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY (1958) Budapest

Az egész úgy kezdődött, hogy megjelent Jézus Krisztus. Repült hosszan a háztetők fölött. Apai nagyszüleiméknél történt, ezer évvel ezelőtt, amikor a szűkebb családban még csak nekik volt tévéjük, mert apám és anyám úgy gondolták, ha érdeklí őket egy film, este átbálgatnak hozzájuk. Aznap barátokhoz, moziba vagy színházba mehettek, mert engem éjszakára a nagyszüleimnél hagytak. Éjszaka volt, az ágyból néztem, ahogy Krisztus kitárt karral repül Róma felett. Nem tudom, tudtam-e, ki ő, és talán azt sem tudtam, hogy Rómát látom, habár a császárok és pápák városáról lehetett már némi fogalmam, hiszen kívülről fújtam Boronkay római regéit, sűrűn lapozgattam Razin hadművészet-történetének első és a *Nagy Képes Világtörténet* rómaiakról szóló, gazdagon illusztrált harmadik kötetét. A kitárt karú Krisztus egy romos aquaeductus előtt repült, tetőterazon napozó nők pöttös bikinis fenekéi közt tűnt fel a ragyogó égen, suhant az épülő lakótelepek fölött, és közben zúgtak a harangok.

Nem éreztem, hogy valami lényeges történt akkor, pedig történt, hiszen az *Édes élet* kezdő képsorai egy életre az emlékezetembe vésődtek. Nem drámaian, nem tolakodóan, de kitörölhetetlenül. És bevésődött a film hangulata is. Az atmoszféra. A film azzal nyűgözött le – persze csak találgatok –, hogy tapinthatóan valóságos volt, ugyanakkor mesés. Pontos, felismerhető, mégis kétségtelenül hamis. Építkezések, peremvárosi utcák, grundok és lakásbelső, a csodalátó gyerekek körüli felhajtás, a temetés, egy fekete ló a márványarkádok alatt, öreg falak, málló vakolatok, kastélyok, éjszakai kertek, és az emberek, csodabogarak és torzalakok.

•

Sűrű köd. Kerítés dereng, néhány fa sötét törzse. Kapu nyikordul, öregember botorkál ki az utcára. Tanácstalanul tekint körbe. Minden, ami megszokott volt, amit ismerni vél, megváltozott, alakot váltott, ismeretlen és baljós lett. Mintha a másvilágon járna, a halál tornácán topogna. Boncsokos, fekete paripák közelednek. Sötét hintót húznak... A halál hintaja? Nem. Csak az ismerős konflis. Még nem telt ki az öreg ideje, élhet még, visszabotorkálhat a házba, ahonnan rövidnadrágos, kapucnis kisgyerek siet elő, hátán iskolatáska. Mozgása lelassul, lenyűgözve bámulja a mozdulatlan ködben kibontakozó új és rejtelmes világot. Minden, amit ismerni vél, ami megszokott volt, megváltozott. Minden, ami addig körülvette – a ház, amelyben lakik, a kerítés, amire ki tudja, hányszor mászott fel –, alakot váltott, egyszerre idegenné lett. Az utca, a kapu, a járda, a fák. Titkokat rejtenek. A köd elfedi a mindennapos látványt, de ezzel nem eltakar, hanem felfed valamit, ami bizonyára örökké jelen van, de csak kivételes pillanatokban tárul fel a szemünk előtt. A kisiú elindul a derengésben, lassan lépdél a bizonytalan jövő felé, aztán megtorpan, mert a ködből két hatalmas szarv és egy busa fej bontakozik ki. Ápisz, a szent bika vagy az áldozatára váró Minótauros, az élet labirintusának mélyére vetett, kétségbeesett szörnyeteg...

...látod magad, füttyöréssel, gyerek vagy, kisiskolás, ugyanúgy állsz szemtől szemben az alakot nem öltő rémmel, anyai nagyapádék kertje esti ködben úszik, a pöszmétebokrok ugrásra kész, kuporgó szörnyek, köztük húzódik az ösvény, sötét van, felhős az ég, a hold épp hogy pislákol, előtted a gémeskút árnya baljósan nyújtózik a sötétkék égre, lent, ahol az ismerős kávának kéne lenni, lebegő homály, formátlan fenyegetés, a kútban a fáraó lapul, Csönd-herceg vár...

Éjszaka. Az égen csillagok ragyognak. A tenger vize szuroksötéten fénylik. Kirándulóhajókon, ladi-kokban, csónakokban, halászbárkákon férfiak, asszonyok, gyermekek szundikálnak. A hajók olda-

lán csöndesen lotyog a víz. Ködkürt bódül valahol fenn az ég magasában, ahol a gigászi óceánjáró fényei összeolvadni látszanak a csillagragyogással. Az emberek felriadnak, kezüket nyújtják, ujjonganak, sikoltanak, aléltan bámulják a csodát, az elérhetetlent, a talán nem is létezőt, önnön vágyképüket, letűnt és eljövendő birodalmak kísértetét...

...apádat látod, ahogy kisgyerekként bámulja a hídról az Eucharisztikus Kongresszus fényeit, a káprázatos egyházi pompát, a kivilágított főváros szívfájdítóan gyönyörű látképét, a Bazilika és az Országház csillogó kupoláját, a drágakövekkel kivert hidak ívét a villózó fényeket tükröző víz felett, látod García Márquez kísértethajóját, a *Halálcsillagot*, ahogy lomhán úszik az öbölben, fedélzetén táncoló hölgyekkel és szmokingos urakkal, látod a hajó fényeit, hallod tízmillió pohár koccanását, a keringő futamait és a jazzband dobjainak tompa buffogását, és látod a költőt, hajnalodik, de Héliosz tüzes szekere – ahogy a nagy retorikus mondaná – még nem hág a Kelet peremére, áll a költő hálósobája ablakában, bámulja a szegényes, elhagyott Logodi utcát, aztán felnéz az égre, és már nem azt látja, ami van, hanem valami mást lát, valami tiszta, fényes nagyszerűséget...

A ködben úszó utca és a gigászi utasszállító óceánjáró éjszakai megjelenése Fellini *Amarcord* című filmjéből való. Álomszerű képek sorjáznak más filmjeiben is: *8½*, *Róma*, *Júlia és a szellemek*, *Satyricon*. Minden Fellini-film álom. Álom a gyerekkorról, a fiatalságról, az alkotásról, a nőről, a városról... A saját gyerekkoráról meg az apádéról, és talán a tiedről is.

•

Az *Amarcordot* az Ugocsa moziban láttad először. Gimnazista voltál. Egy új Fellini-film esemény volt Pesten és Budán, a mozi dugig volt, üzerektől vettetek jegyet, az erkély második sorában, a jobb szélen ültetek. Tél volt, az emberek télikabátot, sálat viseltek. Valószínűleg tönkretettétek a körülöttetek ülők estéjét, „Ostoba tahók! Buta huligánok!” – gondolhatták azok a jóézésű, idős párok, akik előlről, hátulról, oldalról is folyton rátok püsszegték, és olyan szemrehányón néztek, hogy szinte megsajnáljátok őket. Orvos- és pedagógus-házaspárok lehettek, jól öltözöttek voltak, a korosabb férfiak akkoriban még kalapot, kucsmát hordtak, férjek és feleségek, művelt, tájékozott emberek, akik úgy ültek be Fellinire, Bergmanra, Antonionira, mint a művészet szentélyébe. Ti pedig dőltetek a röhögéstől, majd leestetek a székről, annyira élveztétek a filmet. Máig megmaradt benned az érzés, hogy milyen jó lenne csendben maradni, hogy ne tegyétek tönkre a szórakozásukat, ne rontsátok el az estéjüket, de nem volt mit tenni, mert hiába igyekeztetek, újra és újra kipukkant belőletek a nevetés.

A *Rómát* az Alkotás moziban láttad először. Ugyanazzal a baráttal. Ahogy véget ért a vetítés, szótlannul léptetek ki az Alkotás útra, és némán vágatok neki a városnak. Arra már nem emlékszel, hogy a Vérmezőn át merre mentetek, talán fel a Várba, onnan a Vízivárosba, vagy valamerre másfelé, igazából mindegy is, a lényeg az, hogy csak ballagtatok egymás mellett, nem beszélgettetek, mindkettőtöket szótlanná tett a film sűrűsége.

•

Amikor írni kezdtem, már nem élt. Ha vetítették, újra és újra megnéztem a filmjeit, aztán megkaptam különféle hordozókon is. Az *Amarcordot* egyszer régen, karácsonyra, anyám ajándékozta nekem. Írás közben ma is eszembe jutnak időnként a filmjei. Rosszul mondom, nem közben. Hanem ha elakadok, vagy ha nagyon is meglódul. Ha nem megy, vagy ha gyanúsan könnyen megy. Ha úgy érzem, ki kéne dobni a francba az egészet, mert amit csinálok, élettelen. Agyalás, üres szavak.

Egy gyönyörű nőtől kaptam egyszer egy gyönyörű könyvet. *Il libro dei sogni*. Az álmok könyve. Soha nem kutattam Fellini után. A filmjei érdekelték, nem az élete. Így azt sem tudtam, hogy a hatvanas évek eleje óta álmnaplót rajzolt és írt. Azt mondta, az álmait rögzítő füzetekben minden filmje benne van. Azt hiszem, a kulcs Jung. Jungnak köszönhetően kaptam meg Fellini tenyérnyi vastag, rajztábla méretű álmkönyvét. Jung miatt, aki hetvenezer álmot próbált értelmezni, és akivel kapcsolatban ma már nem tudom felidézni, mit gondoltam róla, mielőtt az álmok miatt újra felfedeztem magamnak.

Az írás álmódás. A filmezés álmódás. Minden álmódás. Ami nem az, az rossz. A tudomány, a matematika, az építészet, a muzsika is álom.

1984. augusztus 20-án Fellini a perui születésű Carlos Castanedával álmódott, akit indián sámán tanítómestere misztikus-mágikus álmotázásokra röpített magával. Fellini úgy érezte, hogy lényé legtitikosabb és leghitelesebb része kapcsolódott álmában Castanedához. Álmódott a már halott Junggal is. Hol azzal a jóképű, magas, ötven-hatvan évesen is fiatalos és erőteljes férfival, aki saját kezével építette fel tóparti remetekastélyát, hol meg azzal a vénségesen vén, szinte vak professzorral, aki Jung sosem volt.

Sokat álmódott nőekkel, gondolom, mint minden férfi, és álmai feltűnően kis százalékban szexuális tartalmúak. (Azt olvasom egy tanulmányban, hogy a férfiak álmainak általában is meglepően kicsi, talán két-három százaléka szexuális tartalmú.) Fellini sokat álmódott óriásnőkkel. Hegynyi földanyákkal. Gigászi csöcsökkel, farokkal, hasakkal, combokkal. Kimagaslóan sokat álmódott a feleségével, Giuliettával, akinek álombeli alakja olykor összemosódott az anyjával.

•

Langyos eső. Nyárpelyhek kavargása. Hulló hó. Egy páva rekedt rikoltozása. Apai nagyanyád kertjének szilvafái. Öreg, göcsörtös szilvafák. Ma is érzed a fekete kéreg tapintását, a kéreg sebein bugygyanó illatos gyanta rugalmasságát. Muzsika. Bluesbreakers. Frank Zappa. Bartók. Vivaldi. Mozart. A flamenco. Nem a tánc, hanem az ének. Mindegy, hogy nő vagy férfi, a flamenco akkor ér valamit, ha az előadó a szívét tépi ki, ha úgy énekel, mintha kút mélyéről üvöltene, mintha a gyereket gyászolná, mintha a zsigereit szaggatná, a beleit ontaná elé. Ez csak akkor lehetséges, ha az előadásban, a műben – ahogy García Lorca vagy Manuel de Falla mondaná – ott a *duende*. Camaron de la Isla, Manolo Caracol, La Caita, José Mercé... Amikor először hallottad őket, helyettük szégyellted magad, a kitárulkozás ereje, őszintesége szinte megrémített, szerettél volna elbújni, elmenekülni a hangjuk elől. Pavarotti. Piaf. Muzsikás. Miles Davis. Picasso hideg túi a Szépművészeti Múzeum hátsó termében. Át a reneszánsz csarnok faragott itáliai kútvívái közt, aztán jobbra, el Rodin láthatatlan lándzsát markoló fiatal bronz férfiakja mellett, ott várnak a derékmagas, súlyosan barna pultvitrinek ferde üvegei alatt a metszetek, a karcok. Picasso labdán táncoló Pierrot-ja és Harlequinje. Fellini Augusztja és Fehér clownja. Dürer fametszetei, Cézanne, Gauguin... Váromok. Erdők. Havasi legelők. Az arany szemű fekete macska az egyiptomi kiállításban, aminek a kedvéért újra és újra visszajártál a múzeumba. Fák. Fák. Fák. Fák. Egy királyi platán Alcsúton, a magyar Habsburgok hajdani kertjében, cédrusok Selmeccen... MS mester. Szárnyasoltárok. Hieronymus Bosch. A gregorián... Egy nyolcszáz éves kolostor Tibetben... A tenger. A sivatag. A szerelem. A barátság. A Hortobágy. A nő. A gyerek. A gyerekek.

Ahogy múlik az idő, egyre kevésbé szeretem azt mondani valamire, hogy rossz. Nem tudom, lehet-e tudásom arról, hogy mi jó és mi rossz. Csak egyet tudok. Ha valami úgy hat rám, hogy megkönnyebbülök, akkor az a mű nekem jó. Nem arról beszélek, hogy felkavar-e, elgondolkodtat-e, hogy vidám vagy dühös leszek-e tőle, megkönnyezem-e, netán jót röhögök rajta. Nem erre gondolok. Hanem a békére. Hogy megnyugszom tőle. Derűssé, bizakodóvá tesz. Kedvem támad. Írni, dolgozni, élni.

Fellini ilyen.

DOBRI IMRE

Krasznahorkai László: Mindig Homérosznak

Magvető, 2019

Mindig Délnek – mutatja az irányt Krasznahorkai elbeszélője, akit az Adriai-tenger partvidékén egészen Mljet szigetéig kísérhetünk útján. Ám míg Hamvas Béla meghatározásai alapján az Adria ezredéves múltja és mesebeli szigetei a Dél géniuszának jegyében a derűs életesmény, a közvetlen életélvezet, az aranykorörszton egyensúlykeresésének megtestesítői, Krasznahorkai feszült belső figyelmé egészen mást lát és láttat. A menekülő kizárólag a túlélésre összpontosíthat, és ezzel egyre mélyebbre hatol saját létvesztésébe. Számára minden és mindenki már csak közvetlenül a létét fenyegető veszély, így minden jelentés vagy érték értelmét veszti. Ahogy a kötet mottója figyelmeztet: „Ne tudd meg” – a meglepő napfényes helyszínek ellenére azonban mégis Krasznahorkai László regényeinek nagyon is ismerős, sötétlő világában utazunk. A kötet újdonságát egészen más dimenziók egymásra nyitása adja: egyszerre írott, képi és zenei nyelven szólal meg.

Mint a fülszövegben olvassuk, „ez a könyv három művész együttműködéséből született”. Miklós Szilveszter „érhangjai”, dobimprovizációi vezetnek be az egyes fejezetrészeket, a szövegbe pedig Max Neumann képei ékelődnek. (Képeivel ugyanő volt a 2010-es, *ÁllatVanBent* című kötet társszerzője is.) A fejezetek elé illesztett zenei töredékek hozzáférhetősége okoz ugyan némi kényelmetlenséget (QR-kódok beolvasásával hallgathatjuk meg őket a kiadó honlapjáról), ám ezt rójuk fel a lehetőségek korlátozottságának – nyilván egy későbbi e-könyv formátumban ez könyvben áthidalható lehet.

A képek, hangok és a szöveg hármasa nem egyszerűen ugyanazon téma többszólamú megjelenítését kínálja, hanem e három kifejezőmód egymásra reflektáló játékát. A menekülés önmagába záruló véglegességével a zenei improvizációk és a képi megjelenítések nyitottsága éles kontrasztot alkot.

Max Neumann képei arc nélküli, üres szemű alakjaival nyújtanak kapcsolódási pontokat az egyes fejezetekhez. A címlapra is kiemelt kép alakja mintha saját, önmagán kívül esett szemébe bámulna mozdulatlan, az önmagát vakon figyelő tekintet lecsupaszítottóságában: a vékony kontúrokkal

felvázolt alaknak, kinek szája vagy orra is alig sejtethető, csupán mindent eltakaró kabátjának sötétre mázolt tömbje emelkedik ki szemének gombszerű fekete korongja mellett. Mintha egyszerre jelenítene meg a rejtőzés, a beburkolózás és a kifejezés lehetetlenségét. A könyvben ezt megelőző kép is egy emberi alak fekete sziluettje feletti szembenéző arcot jelenít meg, amelynek szeme és szája is erős fekete sávval van „áthúzva”, egyszerre némítva el és takarva ki nem létező személyiségének egyetlen lehetőségét.

Az elbeszélő számára is mind a saját, mind a tükröt adó, vagy esetleg értelmet beteljesítő üldözőinek arca ugyancsak megfoghatatlan: „próbálta összeállítani arcaikat a szemek színéből, a homlokok magasságából, a frizurák, a hajszálak ilyen vagy olyan voltából, az állaknak, a szemöldököknek, az arccsontoknak a viszonyából az arc egészéhez, és így tovább, de amikor elkészült egy-egy ilyen arccal, csak valami használhatatlanul hétköznapi, karakter nélküli, jellegtelen arcot látott maga előtt, az arcoknak csak egy semleges átlagát, egy semmitmondó arcot tehát, amely bárkihez tartozhat...” És ez az arctalanság egy másik aspektusban is megjelenik: egy olyan előadói hang beszéli el történetét, ami nem tetelez „hallgatóságot”. Több korábbi Krasznahorkai-írás is az előadás műfajára épült, mint például *A Théseus-általános* egésze, a *Mindig Homérosznak* elbeszélője azonban már nem közönségnek, hanem csakis eltűnő énjének adja elő tetteit a menekülés szabályairól: „mintha valakihez beszélne, pedig nem beszélt soha senkihez, csak önmagához, egy örök dialógusban volt önmagával...”

A zenei részletek bevezető töredékeként (néhányik alig fél- vagy egyperces hosszúságú) állnak a fejezetek előtt, nem válhatnak a teljes szöveg kísőréjévé. A dob talán a legexpresszívabb hangszer, ezért fegyelmezett és végtelen ritmikussággal, hol pedig a ritmikusságot megtörő improvizatív diszsonanciái a zaklatottságot vagy a hajszaltságot is hangsúlyosan megidéző futamaival erőteljesen fejezik ki a léténél fogva szüntelen, megállás nélküli menekülést.

A *Mindig Homérosznak* ugyanis a menekülés könyve: több szakaszában szinte kézikönyvszerű,

tanító jelleggel bíró hang sorolja a menekülés szabályait és előírásait. Ez az önmaga által felállított szabályrendszer a babonák logikájához hasonló kényszerítő szigorúsággal teremti meg a pillanatnyi biztonság látszatát, ám éppen ezért önmagában is fenyegetőbb, mint maga az üldöztetés: a lebukás felelősségét minden tekintetben az üldözöttre testálja.

A menekülés azonban egy olyan létállapot, ami messze túlmutat saját okán és céljain. A menekülő nem tudhatja, ki elől menekül, sem azt, miért, honnan és hova, csupán önnön túlfeszített figyelmét reflektálhatja. A menekülés üres reménytelensége nemcsak a személyiség teljes felszámolását követeli meg és írja elő, hanem mindennemű cselekvés és ezáltal a mindennapi létezés lehetetlenségét is: „nincs olyan, hogy legalkalmasabb, és nincs olyan, hogy legjobb, de főleg olyasmi nincsen, hogy megoldás...” Minden viszony- és értékpár értelmetlenné válik ebben a létállapotban, ami így csak a teljes önmagába záródáshoz és a teljes önfelszámoláshoz vezethet. És minthogy felszámol mindent a személyiségen innen és túl, megszünteti az értelmet és ezzel az értelmezés lehetőségét is: „...ő nem állítja, hogy a szónak, hogy »értelem«, nincs jelentése, van jelentése, de hogy értelme volna?!, ugyan már!, és ugyanígy van az étellel is, annak is csak jelentése van, na de értelme?!” A jelentés elsődleges felszínesége értelmetlenséggel párosul, sehonnan sehová vezet: „Olyan, hogy élet, olyan nincs egyáltalán.”

A kötet folyamatosan eltörli a személyiség határait azáltal is, hogy nemcsak az elbeszélő meghatározhatatlan (még emlékei sincsenek), hanem saját üldözöt is csak árnyékként tudja megfogalmazni. Az árnyéklét metaforája Max Neumann képeiben is visszatükröződik, ahogy az ember és állat közti határok felszámolása egészen az eldönthetlenségig fokozva. Az elbeszélés egy olyan narratív logikát működtet az állatmetaforák használatával, ahol az elsődleges önmagáról való tudás, az emlékezés, de még az idő érzékelése is mind érvényét veszti. Ezzel az *ÁllatVanBent* című műhöz kapcsolódik szorosan, de hasonló metaforikus játékba lép kezdő mondatával a *Háború és háború* emblematis első mondatára utalva: „Már nem érdekel, hogy meghalok, mondta Korim, majd hosszú csend után egy közeli bányatóra mutatott: – Azok ott hattyúk?” (*Háború és háború*). A *Mindig Homérosznak* pedig mintegy a *Háború és háború* kérdésre adott válaszként kezdi elbeszélését: „Gyilkosok vannak a nyomában, nem hattyúk,

az biztos, és ugyan fogalma sem volt, miért éppen hattyúkat mond, miért nem bárányokat, vagy galambokat, vagy egyenesen egy csapat szitakötőt, de nem is érdekelte.” Az egyetlen bizonyosság a negatív tudás, a nemtudás bizonyossága.

Ezt erősíti a könyv mottója is: „Ne tudd meg.” A figyelmeztetésben egyszerre van egy negatív kíváncsi (miszerint nem kívánjuk senkinek, hogy ilyenben legyen része), és a mondat önmagát eltörli állítása: felhívás arra, hogy igenis megismerd, amiről az elbeszélő szól.

Krasznahorkai könyve címét többértelműsítve éppen Homérosszal és az epikus elbeszélhetőséggel szemben fogalmazza meg önmagát. Az eposz hőse beteljesít egy sorsot, nem menekül, hanem célja van, és nem elveszett, hanem végzetét követve mindörökkön az istenek kegyelme vezérli. Odüsszeusz is azért indulhat útjára Kalüpszó szigetéről, mert Zeusz ítélete szerint „nem kell messze szeretteitől itt vesznie néki, ám az a végzete, hogy meglássa szeretteit újra...” (idézet az *Odüsszeiából*). A könyv első alcíme pedig Zrínyi jelmondata: „*Jó szerencse, semmi más*” – a jelmondat egyszerre állítja a szerencse értékét, és azt, hogy lehetséges egy határozott érték mentén élni, amely oly erős narratív erővel bír, hogy emblémaként írhatjuk életünk fölé. A sors célt is feltételez, Krasznahorkai elbeszélője számára azonban csak a káosz ismerhető fel: „az elemek folyamatosan hordozott s véletlenül meghatározott tombolásának az eredményét nevezik – tévesen! tévesen! – célnak”.

A *Mindig Homérosznak* mint egy, a lét értelmetlenségét és kilátástalanságát állító kiterjesztett parabola, a Mljet szigetén pusztán turistacsalogató reklámként előadott Odüsszeusz-történet jelenetében a kultúra már csak mémszerű jelentésnélküliségét is felmutatja. Azonban a szöveg mégis azonosulási pontként, és ezáltal identitásképző erőként tételezi a kulturális emlékezetet. Az elbeszélő egyetlen megragadható tulajdonsága, hogy „egy térd- és egy combsérülés miatt fiatalokora óta kicsit sántít”, ugyancsak egy tükörmetaforává válik az utolsó fejezetekben, mikor az idegenvezető legfőbb jegyeként is ezt ismerteti fel. Az öreg idegenvezető viszont egy másodlagos elbeszélővé válik azáltal, hogy az *Odüsszeia* az ő előadásában szólal meg – az eposz előadójaként pedig magával Homérosszal azonosul: „...ez itt, kérem, Homérosz, nem én beszélek, hanem maga Homérosz”. A túlélés zálogát ezért keresi az öreg szemeiben, ami egy újabb negatív me-

tafora, amennyiben Homérosz hagyomány szerinti vakságára utal: „ezzel talán úrrá lehet magán a sorson is, amivel szemben végleg elveszítik szem elől...” És ugyancsak ebből válik érthetővé, hogy miért egy „halálmifia” (Kalüpszó) „temetőszigete”

nyújthatja a végső menedék ígését, egy sziget, „amelynek nyiván sosem volt, és soha nem is lesz vége”. A temetősziget lesz az a végtelen hely, ahol a testi valóból kilépve a mitológia nyelven túli személytelen valóságába emelkedhetünk.

GERCSÁK GÁBOR

Kolozsváros. Irodalmi kalauz

Jelenkor, 2019

GERCSÁK GÁBOR (1955) Budapest

A több mint háromszáz oldalas antológia sok-sok pillanatképet villant fel a napjainkban gazdaságilag dinamikusan gyarapodó és egyre szépülő egyetemi város jellegzetes szereplőiről, hangulatokról, a természeti környezetről, az ismert vagy a belvárostól távolabb eső, már romjaikban sem létező helyekről. A kötetet az olvasó értelemmel és érzellemmel egyaránt lapozhatja, hiszen megjelenésének napja a fájdalmas emlékü évforduló, június 4.

A szerkesztőtől tudom, hogy eredendően egy térképtörténeti tanulmány inspirálta a számkra kedves erdélyi nagyváros irodalmi kalauzának összeállítását. A könyvben több mint hetven, már korábban máshol is megjelent alkotás szerepel döntően erdélyi (de nem csak kolozsvári) kortárs szerzők tollából, akik személyesen kötődnek Kolozsvárhoz, alkotásukat a város ihlette.

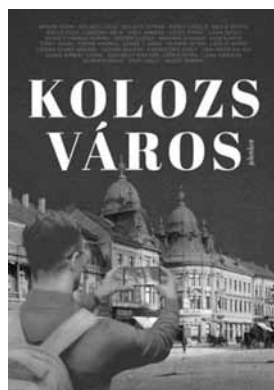
Érdemes a kötet végén kezdeni, ahol Bartos-Elekes Zsombor rövid tanulmánya igazítja el az olvasót arról, hogy Kolozsvár miként jelent meg a térképeken az utóbbi századokban. Ezt egy igen hasznos, tizennégy oldalas összeállítás követi: a táblázatos elrendezés a kötet magyar helyneveit rendszerezi úgy, hogy ezek egy részéhez rövid magyarázatokat fűz, illetve megadja a mai román név alakokat, pl. Mócok útja / Korábban Monostori út / Calea Moșilor. Alig akad olyan részlet az antológiában, amelyhez ne adna gyors értelmezési segítséget ez a névgyűjtemény, amely önmagában is izgalmas és elgondolkodtató olvasmány.

Az irodalmi válogatás Balázs Imre József és Daray Erzsébet munkája. Kíséretükkel belépünk

szerkesztőségekbe, kocsmákba, járunk lakótelepeken, megelevenednek az utcák, elcsendesednek a sétányok, utazunk villamossal, vonattal, át-meg átkelünk a Szamoson, találkozunk a legkülönbözőbb emberekkel hajnalban, napközben, éjjel vagy éppen külföldön úgy, hogy gondolatuk Kolozsváron jár. Hol derűnek, hol polgárpukkasztásnak, pátosznak vagy szomorúságnak adnak teret a verssorok és prózai írások. Minden vers vagy novellarészlet kínálja magát, hogy térkép is kísérje. Ezekből az írásokból választottam néhányat.

Kedves mű Király Lászlótól a *Képes levelezőlap Méliusz Józsefnek* („A kép jobb sarka a Hója-erdőt mutatja az ablakon keresztül, a szép erdőt, s odébb a Kányafőt. Szent Donátos szobra sajnos nincs a helyén, de ez az erdő nekünk már amúgy sem azt jelenti, mint régen; ez az erdő Szilágyi Domokos kedves sétálóhelye volt – és halálának helye”). Izgalmas Szőcs Gézától a *Ha polip szuszog Kolozsvárott* („A Kőmál hajdan szőlőhegy volt, a Fellegvár oldalában, mi, harizónás fiúk oda jártunk fel focizni a Citadellára, az ejtőernyős toronyhoz”). Magyar Tivadar írása, *A ragasztott ház* részlete keserű humorral emlékezik a nyolcvankilences év végére („Lássuk, mi van a városban. Mentünk a Kajántói úton, az Árpád út felé. Füleltünk, erőlködve, hallatszik-e valamerről lövés vagy tűntető emberek, forrongás zaja. [...]

Hallottuk a szüntelen csattogást, hol közelebről, hol távolabbról, több helyről egyszerre. De hát az emberek porolták a szőnyeget. Karácsonyi nagytakarítás”). Tompa Andreától a *Fejtől s lábtól* lel-

kes látomás az orvosi negyedről, mégis szomorú olvasmány („S a Fellegváron is le lesz bontva a sok viskó s putri, s ottan is a tudomány s cultura Fellegvára fog felépülni, mert az neki a neve, Fellegvár. S én pedig megtaláltam egyetemi hazámat”). Cserna-Szabó András hőse a *Margó* részletében a város II. világháborús bombázásakor szerelmi bánatában elhatározása ellenére mégsem tud meghalni, mert mélyebb a vágya, hogy majd magyarul játszhasson a színházban („Nem panaszkodom, továbbra is megtaláltak a nagy szerepek, az anyanyelvemen játszhattam, és a darab végén mindig megtapsoltak. Kell-e színésznek ennél több?”). Zágoni Balázs képszerű és érzelmgazdag műve, a *Kolozsvári mesék* csak részletekkel szerepel a kötetben. Különösen hangulatos, ahogy a 19. század végén átadott, gőzmozdony vontatta városi vasútról ír („A kolozsváriak ájváj névre keresztelték a tramwayt, vagyis azt a kis városi vonatot, amivel az állomásról a Főtérre, majd azon túl a Sétatér végén lévő uszodáig vagy a Szent Péter-templomig mehetett az utas. Az ájváj hamarosan a város büszkesége lett, Andris életében viszont olyan fekete folt, amit nem tudott elfelejteni”). Szabó Róbert Csaba zaklatott-misztikus hangulatú *Utolsó járat a Monostorra* novellája filozofikus történetet ír le („Leszúrtam, amikor a hídra értünk, meghalt, megölttem, senki sem látta, a kocsí üres volt, csak mi ketten. Az operánál leszálltam, vittem magammal, és a gyalogoshídról beledobtam a Szamosba. Mindennap találkozom vele azóta, pedig meghalt, mondta, és zokogni kezdett”). Láng Zsolt lírai prózája, a *Szerelmváros (Kolozsvár)* sajátos atmoszférát idéz. Ebben ez a szomorkás hangulatú, versként szavalható sor is szerepel: „a házfalak málló vakolata alól bukkan elő az elhallgatott múlt”. A helyiekkel és kávézó, szelfiző turistákkal zsúfolt Karolina teret így látatja: „Szerelmes voltam a tér szabálytalan szabályosságába, a titokba, amit a templom elcsúsztatása hozott létre. Mert micsoda titok minden ellipszis! Két fókuszpontja van, s egyik sem uralkodik a másikon.”

Szabó T. Anna prózája és versei is hangulatosak („egyszer a rekkenő melegben, pár éves lehettem csak, annyira szomjas voltam, hogy a tiltás ellenére letérdeltem, és a keréknyomnyi csermellyel apadt patakából ittam. Kortyoltam, akár az erdei vadak, és féltem, hogy állattá változom.” Máshol pedig „Nyolc évig őrzött két gótikus angyal, / a főtéri és a Farkas utcai, / de hatalmukat nem tudtam még akkor, / mentem tanulni, játszani”). Demény Pétertől az *Augusztusi nap Kolozsvá-*

ron verses-prózai írása kifejezetten dallamos, népdalszerű („rám borul a semmi sátra, / lencsék hullanak minden tálba, / a feltámadás furcsa olló, / károg a kolozsvári holló”).

Megrendítő Balla Zsófiától a *Kolozsvár* („Pislákol a hajnali rózsza. / Elömlik a völgyben, mégsem találok / a helyet, ahol megszülettem”) és a Szabó T. Attila nyelvtudós emlékére írt *A bácsi kint a fák közt* verse („Járkál az erdő fái közt, szinte szalad, / a Mikes-tetőn, EKE-forrásnál, Őzek völgyében / mutatkozik gyorsan járó alakja”). Egyed Emese *Száz sor magány* szép szabadverse sok helyi földrajzi nevet idéz („a Postakertben kútba hullt a csillag / sziporkázik a szenny a Szamoson... / a Gorbó völgyében édesebb a som / a Rejtekkforrás körül karcolt kőbe / rejtőzött el a névtelen homály”). Kovács András Ferenc rövid verseiben, például az *Erdélyi hajdútánc* címűben szinte pattognak a játékos rímek és szavak („Erdőfelek hátán Torda: / hej, tárkonyos bárányszabó! / Aranyosszék, kedves Gyéres: / tépett ingünk nedves, véres! / Alvinc, Felvinc, Nagyenyed: / kihörpintjük a hegyed!”). Horváth Benji *Tranzit ház* versét csak akkor lehet igazán érteni, ha a városban sikerül megtalálni a házat egy keskeny zsákutcából nyíló udvarban, az üvegházak között, a Szamos-parton. A Fellegvárral éppen szemközt most még megvan az egykori zsidó imaház, amely többnyire alternatív rendezvényeknek ad otthont. („Nyári hajnal a Tranzit háznál, egész éjjel ittunk, / Csaba királyfival kiléptünk cigit tarhálni, / közben kiszedtünk egy utcatáblát a helyéről”). Aki pedig Kolozsvár egészen más, helyenként lepukkant, furcsa figurákkal zsúfolt utcáit és kocsmáit is megismerte (akad, akinek az ilyen negyed teszi világvárossá a helyet), olvassa André Ferenc keserves-borús hangulatú, ám sok eredeti szójátékkal megírt alkotását, a *klórosvár* vers sorait, például: „meg hogy ne gondolj a holnapokra, / mert ez itt dante cluj-napokla. / de kolozsvár a lélegzet, és kolozsvár színház is”.

Aki úgy rója a várost, hogy nem figyeli az épületek szépségét, nem olvassa az emléktáblákat, egyszer sem kapaszkodik fel szuszogva a meredek utcákon, az nem tudja, miről marad le. Vezesse hát továbbra is a szerkesztőket és az irodalmi alkotókat a szenvedély, hogy segítsék olvasóikat: térképpel és irodalmi kalauzzal a kezében senki se érezze magát itt idegennek, keresse a sok-sok kincset a kincses városban, amely magyarul Kolozsvár, románul Cluj-Napoca, németül Klausenburg, jiddisül Kloyznbung, latinul Claudiopolis.

KIS PETRONELLA (1992) Cegléd

KIS PETRONELLA

Szajbély Mihály: Csáth Géza élete és munkái

Magvető, 2019

Szajbély Mihály 1989-ban publikált, kisalakú monográfiája elsőként térképezte fel átfogóan Csáth Géza életművét. 2019-ben, az író halálának centenáriumára megjelent – immár jóval vastagabb és részletgazdagabb – munkájának alcíme *Régimódi monográfia*, mivel a szerző előző kötetére támaszkodott megírásakor, sőt bizonyos részeket át is emelt belőle. Harminc év alatt kétségtelenül jelentősen átalakult a Csáth-recepció, ahogy az irodalomtudomány kutatási módszerei is sokat formálódtak, a hagyatékban fellelhető művek (szépirodalmi alkotások, naplók, levelek) száma bővült, így a felhasználható források is sokszínűbbé váltak.

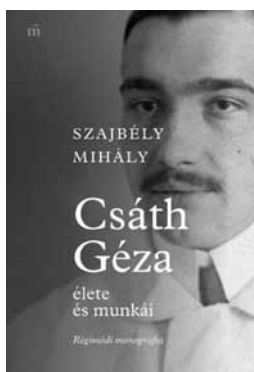
A kötet egyik legnagyobb újdonsága az a pszichológiai megközelítésmód, amely a 2000-es évek után vált egyre népszerűbbé, és amelynek szerepe a pszichoanalitikus író pályafutásának rekonstruálásában nyeri el igazi esszenciáját. Annak a pszichoanalitikus írónak, akiről sokan tudják, hogy Magyarországon az elsők között hívta fel a figyelmet Freud tanaira, azt viszont valószínűleg jóval kevesebben, hogy ösztönösen érzett rá elveire a személyiség elfojtó reflexeivel és a tudattalanban működő meglehetősen komplex folyamatokkal kapcsolatban: elbeszéléseinek lélektani háttérében már akkor ott lappangott Freud szemlélete, amikor Csáth még német nyelven sem találkozhatott írásaival. A kötet többek között olyan kuriózumokat fed fel, miszerint Csáth egyik tervezett elvonókúrája idején annak a lehetősége is felmerült, hogy egy bécsi szanatóriumba vonuljon, ahol maga Freud vezethette volna a kezelést. A pszichoanalitikus Csáth lélektanának feltárása pedig nem pusztán emiatt jelentékeny, hanem mert – ahogy arra részben a kötet is rávilágít – a századfordulón a pszichoanalízis és az ideggyógyászat tudománya, a különféle elmebetegséggel küzdő emberek kezelési módszerei még rendkívül gyerekcipőben jártak, Csáth pedig morfinistaként épp ennek következményeit szenvedte el, miközben ő maga számos innovatív megállapítást tett közzé a mentális kényszerbetegségek gyógyításával kapcsolatban.

Szintén újdonság, hogy Szajbély a korábbi monográfiájához képest jóval több Csáth-novellát von

be vizsgálódási körébe és elemzései részletgazdagabbak is, Csáth munkásságát tekintve a különböző művészeti ágakra, műfajokra fókuszálás aránya sokkal inkább kiegyenlített. Már nem egyértelműen a szépirodalmi alkotásokat helyezi középpontba, hanem hasonló súllyal szentel figyelmet a publicista, a zeneszerző és -kritikus, a festőművész, a színműíró és a orvos Csáthnak. A szerző gondosan végigköveti több elbeszélés alakulási fázisait, amelyekből ráláthatunk az egész alkotási folyamatra, többek között arra is, hogyan lett egy-egy nagy érdeklődésre számot tartó újsághírből, gloszából szépirodalmi mű – például a *Trepov a boncasztalon* esetében, amely Szajbély szerint az egyik legjobban sikerült Csáth-novella.

A kötet részletekbe menően és szerteágazóan von párhuzamokat a gyermek-, ifjú- és a felnőttkor elején megélt, a tudattalanban elraktározódott sérelmek és az író morfinizmusának kialakulása között. Utóbbi alapvetően három okra vezeti vissza: Csáth hipochondriájára, pszichikus impotenciájára és az apjához fűződő viszonyára, amelyhez szorosan hozzátartoztak Csáth pályaválasztási nehézségei és az anyagi jólétre való, már-már megrögzött törekvései is. Egy azonban közös mindezeknek a háttérében: Csáth „túlfejlett” szenzibilitása a körülötte történő dolgok iránt, amelynek terhet nem bírta el – Kosztolányi szerint morfinizmusával „menekülni próbált a melankólia elől, mely túlvilágian édes dallal zengett az írásaiban”.

Az említett okok mindenesetre nem választhatók külön egymástól, és rendkívül összetett, ördögi körbe vezető problémahalmazt láttatnak, amelynek legmeghökkenőbb része a pszichikus impotencia lehet, hiszen ahogy Szajbély megfogalmazza: „Furcsa paradoxon: az a Csáth, aki nők egész sorát tette magáévá, és akinek casanovai hőstetteit még olyanok is ismerik, akik novelláit alig olvassák, valójában egész életén át a szexuális kudarcból való félelmét kompenzálta.” Ennek kiváltó oka pedig egyrészt édesanyjának korai elvesztéséből, a kötődés sérüléséből származtatható, másrészt az őt pótolni akaró mostohaanya iránt érzett nemi vágyából. Csáth azért is

kezdte relatíve későn a szexuális életet, mert az elfojtott, lelkiismeret-furdalást kiváltó, tiltott és titkolt vonzalom már tinédzserévei elején, nemi éréseinek kezdetén szorongást idézett elő benne (ezt pedig később csak fokozták a szexuális kudarcok, amelyek miatt rendre megszegyennyült partnerei előtt), amely szerepet játszott a nő iránti ellenszenvé erősödésében, és az apjával való bizalmas kapcsolatot is kezdte aláásni.

A kötetből nyomon követhető, hogy későbbi egyetemi éveit alatt még inkább megromlott köztük a viszony, amely részben épp annak volt köszönhető, hogy Csáth úgy érezte, apja egyre kevesebb figyelmet és pénzt szentel neki első házasságából származó testvéreivel együtt – miközben ő minden erejével igyekezett helytállni az egyetemen (amelyet az apának való megfelelni akarás miatt is választott), mellette több lábon állni és írni, zenekritikusi tevékenységével is biztosítani megélhetését. Testvérei felett kicsit át is vette az apai szerepet, igyekezett gondoskodni róluk, tanácsokkal ellátni és terelgetni őket útkon, mikor azonban apja rajta kérte számon az öccse viselkedésével, elkallódásával kapcsolatos problémákat, Csáthban végleg eltört valami.

Ezenkívül azonban akadt köztük más feszültségforrás is: például hogy Csáthot és öccsét szoros kapcsolat fűzte a nagymamájukhoz anyai ágon, amelyet a férfi nem nézett jó szemmel. De a gyermekeinek „tisztesseges”, kispolgári munkát és életmódot biztosítani akaró apa helytelenítette fiai szinte mindenne-

mű igényét a szórakozásra és a különféle „izgatószerrek” (dohány, kávé, alkohol) használatára, amikor pedig kiderült, hogy Csáth morfinista lett, képtelen volt kezelni a szituációt: szégyenkezett miatta, és drasztikus módszerekkel, erőszakosan akarta leszoktatni és szanatóriumba záratni fiát, a háttérben lappangó okokra ügyet sem vetve, ami csak olaj volt a tűzre a teljes elhidegülés felé. Az egykor még bizalmasnak mondható apa–fiú kapcsolat rekonstruálásában Csáth naplói és levelein kívül forrásként szolgáltak id. Brenner József nyomtatásban hamarosan megjelenő emlékiratai is, aki „negyedszázaddal élte túl a fiát, és nem tudni, hibásnak érezte-e magát, hogy sokoldalúan tehetséges, ám éppen ezért különösen sebezhető gyermekének az életútja idő előtti és nyomorú halálhoz vezetett”.

Csáthon, aki függősége alatt egyre inkább eltávolodott régi barátaitól, és aki valójában feleségét sem érezte soha igazán közel magához sem intellektuális, sem pszichikai síkon – bár a szexualitást tekintve kizárólag vele tudott megszabadulni komplexusától –, végleg eluralkodott a meg nem értettség érzése, amely életútját a mai napig kíséri. Remélhetőleg Szajbély kötete hozzájárul majd ennek megváltásához, hiszen úgy képes valóban közel hozni az olvasóhoz egy alkotó legbensőbb lelki folyamatait, hogy közben irodalomtörténészként harminc évnyi kutatómunkájának legapróbb elemeit illeszti egymásba, és alkotja meg belőle a grandiózus egészet.

KONDOR TAMÁS

Kerber Balázs: Conquest

Jelenkor, 2019

Első bejelentkezés. Ismeretlen mezők, a játéktér anyaghibái. Karneváli ikonok, csupa se-jelentés. És betöltésenként helycsere. Akik olvasták Kerber Balázs tavalyi kötetét, egy dologban mindenképp meggyeztek: hogy ez valami idegen, nehéz, leküzdendő. (Ha mégoly pozitív értelemben is.) Ez persze érthető is, főleg az első olvasás felől. Hiszen sehol semmi megfejthető (megfejtendő?) titok, allegorézis. Az egyes verssorokkal hiába bibelődünk, a *Conquest* csódbé viszi a betanult olvasásmódjainkat. De amennyiben kimozdít a legkényelmesebb kilátópontjainkról, annyiban újakat is ajánl. Valahogy úgy vagyunk, mint az Orpheusz-mítoszban; csak a hátrapillantás kényszerétől kellene szabadulnunk, és minden adná magát.

A *Conquest* világa a videojátékoké; főképp a stratégiaiaké, és közben több is: a szerepjátékos és lövöldözős zsánerek is megelevenednek néhány helyütt. Érhetik vádak, hogy exkluzív, hogy „generációs irodalom”, hogy szubkulturális. Az is – de ez mindig kétoldalú. Elvárható-e, hogy a kritika LED-háttérvilágított gamerbillentyűzeten íródjék? Miért ne volna? Mindig megegyezés kérdése, hogy mi az a tudásbázis, ami följogosít a kultúráról való beszédre, így az is, hogy mi *szubkult*, mi magaskultúra. Mindenesetre ha a kezünk ügyében van mindaz a tapasztalat és élményanyag, amit a játékok jelenthetnek, ugyanazok az elemek, amelyek a laikus olvasót akár riasztják, számunkra otthonosságot, ismerősséget teremhetnek. Pihenőállomásokat, tájékozódási pontokat az ismer-

KONDOR TAMÁS (1997) Eger

retlen túraútvonalon. De a szöveg mégsem a számítógépes játék *élményét* fejti meg; sokkal inkább magát a virtuális világot teszi nyelvivé. A játékokat nem megfigyelés- vagy utalásszerűen idézi meg, minden kölcsönvételt szerves világelemmé tesz. A kötet tartalmaz jó néhány önértelmező (vagy akként olvasható) részletet – ahányszor akadályt jelenthet a nyelv (vagy a téma) idegensége, annyiszor kulcsot is ad önmagához: „valójában a szavak / megállíthatatlanok, részben azért, mert folyton / termelődnek, részben, mert a képek kavalkádjában nincs más választás...”

Miben áll ez a szervezés? A videójátékok ikonográfiája csak a mi valóságunk felől ikonyszerű, a játékmechanikák innét tűnnek csak allegorikusnak. A játékbeli pénzermék a játék világán belül csupán önmagukat jelentik („itt-ott a pénzbe / tráfálnak a léptek”) – éppen ezért a kötet mindenféle allegorikus olvasatot levet magáról. Nem megoldandó feladvány, hanem fölfedezendő és bejárandó, a fölfedezésben egyre gazdagodó táj. A *Conquest* jórészt az állandóan létrejövő és alakváltó (virtuális) világot, annak látványát viszi színre – méghozzá a játékon *belülről*, fix külső viszonypontra nélkül. A könyv tulajdonképpen súlypontja ez a megmutatás, ez a nyelvi erő: „...zuhanó lapon eleven táj. Fénnyé / bomlik a felirat. Égő sugár, / bontott korona, kockák / peregnek szét a melegben. / Üzen a tenger, a szigetek / beszéde. Elúsznak / az alakzatok, vagy egész / köveket, partsávokat / hagy ott az idő.”

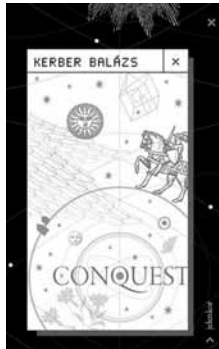
A megmutatás módja pedig sok tekintetben az avantgárdból örökölt képköltés – a szétzilált, sokszor egyidejűleg több perspektívából ábrázolt látvány az avantgárdban az embertelen, a meg nem érthető színreviteléhez tartozott. A *Conquest*ben vi-

szont ugyanez a módszer az otthonosságot, a belakhatóságot mutatja föl – minthogy a számítógépes játékokban eleve ilyen látásmód érvényesül. Egyszerre látszik a térképen a miniatürizált város és a fölnagyított hadvezér. Ami az avantgárd művészetekben elidegenítő volt, mert nem tartozott hozzá egzakt, valós élmény, a játékokban már átélt tapasztalat; így pedig ugyanez a poétika ellentétes előjellel kezdetet működni.

A teljességgel szétvetett látványok és *térképek* közül viszont elég világosan kilátszik a cselekmény – nagyjából fölvezethető egy háború kronológiája, sőt, annak hát- vagy előterében egy alig néhány vonással, de finom érzékenységgel megrajzolt szerelmi történet is. A virtuális *valóság* mindig mélyen emberi tetteket mozgat, ha sokszor csak a digitalitás „zaja” mögött is: „ELISABETH arca / az ablakban. / A királynő bonyolult, / kusza írásjel, / beleszédül, / aki rajzolni kezdi.”

A *Conquest* nyelvi-esztétikai erejével folyvást azt mutatja meg tehát, hogy a virtuális tér (minden ellentmondásával, *glitch*ével együtt) belakható, valahogy emberléptékű – emiatt gondolom, hogy a kritikai visszhang azon megállapítása, hogy a kötet az elidegenítésben érdekelt, tévedés. Csupán másfajta odafigyelésre tart számot, minthogy a maga figyelme is sajátos.

A mindenkori szkepticizmus persze visszatér a bevezetéshez. Kinek szól ez a könyv? Nem elég műimmanens ez a videójáték-dolog, meg amúgy is szubkulturális. Egyszeri *gag*ként elműködik, de egy könyvön keresztül? Meddig tarthat ki a szavatossága? Azt hiszem, a *Conquest* pusztán mint nyelvi teljesítmény is ellentart minden efféle aggodalmaskodásnak – meghódított tereit precízen bátyázza körül.

SMID RÓBERT

Vass Norbert: Indiáncsere- nye; Barlog Károly: E/

FISz–Apokrif, 2019; Noran Libro, 2019

A 2010-es évek fiatal irodalmának karakteres trendjeként tarthatjuk számon azt a célkitűzést, hogy megragadja az Y-generáció meghatározó tapasztalatát. Tehát valami hasonlót állítson elő ahhoz, mint ami a *Moszkva tér* című film a mai negyveneseknek, a *Megáll az idő* pedig a mai ötveneseknek.

Akörül nagyjából konszenzus van, hogy az Antall József halála miatt megszakított *Kacsamesék* vakuemléke valamennyi, 1980 és 1990 között született magyarba beleégett, nem hiába lett Vass Norbert *Indiáncsereznye* című novelláskötetében Dagobert McCsip be nem fejezett felkiáltása a mottó: „Egy

tengeri szörny felfalta a fagyaltomat...” Vass debüt-kötete azon a nosztalgia-nyomvonalon halad tovább, amelyet Nyerges Gábor Ádám *Sziránójától* Gál Soma *Sármesé*kéig több prózamű is kitaposott az elmúlt évtizedben. Ezzel szemben Barlog Károly harmadik kötete, az *E/* más utat jár be, amikor az *Amarcord* című filmre hajazó, rendkívül atmoszferikus nyitó darabot követően legfeljebb a novellacím-pozícióba emelt zeneszámok utalhatnak a '90-es évekre, így sokkal inkább egy nemzedék általános hangulatát kívánja bemutatni a művenként változó elbeszélői alakokban, amelyek között ugyanúgy vannak harmincas, mint ötvenes férfiak. Úgy is eljárhathatunk a két kötet összevetésében, hogy megállapítjuk: Vass műve a gyerekkori sztorikkal a múlt felé fordulva, Barlogé pedig a jövőbeni kilátások számba vételével kívánja közvetíteni a nemzedéki életérzést.

Mindkét könyvnél már az első olvasáskor észre lehet venni az erős prózaritmust, amelyet Barlognál a dallamok és harmóniak szövegbeli imitációja, illetve zene és szöveg egymástól elválaszthatatlanságának a novellákban is reflektált léte biztosít (például a *Pitala si me* című darabban, ahol a főhőst barátjánéje arra kéri, hogy írjon róla egy dalt), míg Vass esetében leginkább az indiáncseresznye, a Casio óra és a videojátékok vissza-visszatérő motívumai, illetve az ironikus ismétlés technikája alapozza meg a szövegritmikát. Utóbbi különösen jól sikerült használata egyszersmind keretes szerkezetűvé is teszi a kötetet: a „mentünk” igét eltérő kontextusokban ismétli meg a szöveg, így a MAGUS szerepjátékban – tehát a fikciós világban már a fikción belül – és az azon kívüli valóságban is, amikor a fiúk abahagyják a játékot, és elmennek a garázsba, illetve az utolsó novella zárósorában, amikor kizavarják a csínytevőket az osztályból. Szintén a *Félelf* című nyitó darabban találjuk a „lehet” szónak ilyesfajta ironikus ismétlését: „A Bélának az jutott eszébe, hogy adjuk a Husztikét oda, mert igaz, hogy a Husztik az Egyenesi úton fosik most épp, de attól még ott van a szalvétán a kasztja, és kérdeztük Szegedit, hogy lehet-e. Nem lehetett a Szegedinek könnyű a MAGUS-t vezetni, de mondta, hogy végül is, úgyhogy a Husztik fegyvereit hagytuk ott a sárkánykirálynak, mi meg továbbmentünk.” Ahogy azt Nagygyéci Kovács József is kiemeli a Magyar Hangban megjelent kritikájában, a végig nagyon gördülékeny és egységes hangvétel miatt az olvasó könnyen bevonódik (vagy ha az Y-generáció tagja: visszatér) az *Indiáncseresznye* világába, vele ellentét-

ben azonban a nosztalgiafaktorra építő elemek halmozását én inkább ezt hátráltató, semmint elősegítő tényezőként pozicionálnám. A rengeteg '90-es évekre tett utalás észrevehetően agyonnyomja a retorikai alakzatokat, így gyakran lehet az az érzésünk, hogy a nagy népszerűségnek örvendő, a magyar retróra építő Facebook-csoportok „Vannak, akik még emlékeznek erre...” kezdetű posztjai lettek a szövegbe beemelve, amikor olyan hasonlatokkal találkozunk: „mint a Hegedűs Bazsi nővérenek a Boney M-kazettáján a B-oldal” (*Honvéd*). Az *E/* – ahogy a kötet aposztrofálja magát – „soundtrack-prózája” viszont úgy tartja napirenden központi témáját – nevezetesen azt, hogy a férfi mely életkorában hogyan esik szerelembe egy nő iránt –, hogy közben az annak alapjaként szolgáló változatos kapcsolatait az irodalomnak és a zenének különböző karakterek történeteinek keresztül mutatja be. Hogy mindegyik darab ugyanabba az irányba mutat, annak funkciója van: legyen szó biztosítás ügynökről (*I Got You Babe*), egyetemi oktatóról (*Love Me Do*), esetleg felszarvazott férjről (*Rebecca Blues*) vagy iskolás gyerekekről (*Lover's Rock*), az érzelmi-fizikai kapcsolat beteljesületlensége és beteljesültsége egyaránt kiábránduláshoz vezet. Ezért bár gyakran eszünkbe juthat Barlog művét olvasva Esterházy Péter *Egy nője* (nála is van a kurvától a feleségen keresztül az özvegyig mindenfajta nő), tudjuk, hogy a kicsavart viszonyokban (például a *Yesterday Is Here* darabban az ellentétek helyett a tagadások vonzák egymást, az *[I Can't Get No] Satisfaction*ben pavlovi reflexként marad csak hátra egy nő a főhős számára) borítékolható a csalódás és a veszteség mint végkifejlet. Az *Indiáncseresznye* szintén ezt az illúzióvesztést ragadja meg a gyerekkori történetek felidézésével (hogy milyen volt először játszani a Mortal Kombat II-vel [*Hátra, le, kisütés*] vagy rájönni, hogy a Happy Gang playbackel [*Boojaka*]), és teszi meg a kiábrándulásokat a felnőttkor alapdiszpozíciójává, ezzel végső soron mindenfajta pozitív színezetű nosztalgiát érvénytelenítve.

Mindkét kötet a nemzedéki élményként megtejt illúziótlanságot úgy dolgozza ki, hogy egyrészt archetipusokat használ a szereplők terén, másrészt amiről azt állítja, hogy nincs érvényben, vagy le kell számolni vele, az attól még nagyon is szerves részét képezi az elbeszélő szólamnak.

Az archetipusok esetében az *Indiáncseresznye* beveti a minden iskolai osztályban fellelhető karaktereket – úgy mint a gazdag gyerek, a mamlasz, a menő báty agresszív öccse, a lopós stb. –, és hozzá-

juk kapcsol egy-egy szüzséláncot. Ezt pedig kiegészíti azzal, hogy érzékenyen választ ki egy-egy momentumot, amelyről feltételezhető, hogy az Y-generáció valamennyi tagjánál rezonáló emlék, például a menzatálcákon csak szalvétára tett, ezért folyton átázó fánk (*Kék Szimó*) vagy az amerikai termékek fetisizálása (*Honvéd*) – ez utóbbi ráadásul mikrotörténeti perspektívát is szolgáltat a NATO-táborok magyarországi jelenlétéhez. Az *E/* hasonlóképpen jár el a zeneszámok és a nők kapcsolatával, azonban magát az archetípuslétet is problematizálja, vagyis felteszi annak kérdését, melyik volt előbb: vannak-e olyan nőalakok, amelyeket örökre megőriznek bizonyos dalok, vagy a nők kezdenek megtestesíteni egy-egy megkomponált típust? Sőt, van olyan szöveg, amely kifejezetten az arra való rádöbbenésről szól, hogy léteznek felvett női szerepek: a *Buta* című novellában az elbeszélő a fodrászától hall egy kolléganőről, aki felírja a vendégek által mesélt történeteket, mert ő ilyen archivárius típus, s úgy szerez borraivalót a vendégeitől, hogy felkészül az életükből; a beszélgetés közben a narrátor reményeket kezd táplálni azzal kapcsolatban, hogy a fodrásznak tetszik, míg ki nem derül számára a nő munkaidejének lejártja után, hogy az ő fodrásza pedig flörtölős típus, vagyis szép szavakkal és incselkedéssel szed ki több pénzt a kuncsaftokból. Az *E/* kitér egyúttal az archetípus és a klisé közötti különbségre is, hogy míg az előbbi eredete eldönthetetlen (előbb létezett-e a nő, mint hogy szövegbe foglalták, vagy fordítva), addig utóbbi egy kollektív tapasztalat egyéni érvennyel rendelkező lecsapódása, ami a saját helyzet megértését hozza magával: „Ágnes egyre csak azt hajtogatta, hogy az a másik sokkalta jobban illik hozzád, meg hogy hibásnak érzi magát, amiért útjában áll a kettőtök boldogságának. Nem értettél az egészből semmit. Csak azt tudtad, hogy a szerelem addig a pontig volt egyszerű, s azután számodra is olyan lesz, mint amilyenek a népdalokban megénekeltek” (*The Spy*). Bár a kötet ironikusan közelít a klisékhez, például az újramelegített párkapcsolat témáját a *Szomszédok* kelőlőképp fordulatosan dolgozza fel, sajnos néha maga is produkál giccsbe hajló történeteket: ilyen a *Ljubav ne zaboravlja* zárlatának szójátéka a „close” és „lose” szavakkal vagy a *Lefekszem a hóba* melodrá-mája. A kötetben szereplő férfiak révén az elbeszélői szólam műzsákat talál mindenütt, akik dallamokban és szövegekben élnek, illetve akiket dalammá és szöveggé lehet alakítani, ezzel pedig az irodalmat és a zenét nem csak úgy állítja párhu-

zamba, hogy mindkettő komponálást igényel, felidézhet a megszólalóban egy-egy női alakot, vagy az egyik utánozhatja a másikat. Az *E/*-ben a zene mindig elbeszélhetővé tesz egy történetet, amelyet viszont eleve az elbeszélés kötött hozzá.

Abból a szempontból pedig, hogy a szöveg egyszerre beszél illúzióvesztésről, ugyanakkor nagyon is a jelen-ség érvényben létéről tanúskodik a beszédmódjával, az *E/* magát az irodalmat veszi elő mint olyan médiumot, amellyel bizonyos élethelyzetek – a személyiségtípusoktól az interperszonális viszonyokig – értelmezhetőek. Az irodalmi művekkel egyívásúnak mutatják magukat innen nézve a zeneszámok, mert bár anakronisztikusnak hathatnak a régi slágerek, de ahogy azt a klasszikus mű is teszi, az aktuális viszonyokra alkalmazva őket mindig szolgálhatnak valamifajta vigasszal, kompenzációval a helyzet felmérése során. Vagyis az irodalmi és zenei alkotásokhoz fordulása a novellák szereplőinek egyrészt megmosolyogtatóvá teszi őket – gyakran a szöveg maga is kimondja ezt, például amikor a *Love Me Doban* életet és irodalmat egymást kizáró tényezőkként látatja –, másrészt csak irodalmi alakokon és máig felidézhető dalokon keresztül lehet megérteni őket (például a *Too Drunk to Fuck* utazóügynökét Gregor Samsa karaktere felől). Ez rajzolja ki a kijózanodás ívét a csalódások felhalmozódásának eredményeként, méghozzá jól kidolgozott fordulatokkal: az *All the World Is Green*ben a csend és a hallgatás harmonizál a zenével, a *God Save the Queen*ben viszont éppen a túlbeszélés; az OCD, a kényszeresség a *Summertime* elbeszélőjénél kifordítva jelentkezik, ugyanis nem arra érez kínzó késztetést, mint a klinikai esetek általában, hogy mindent befejezen, amit elkezd, hanem obszesszíven félbehagy dolgokat – az ételét, a sörét és az életét is. Az utolsó darabokban a narráció már *E/3*-ra vált, így kevésbé látunk bele a főszereplő lelkivilágába (és emiatt kisebb hangsúly esik magára a karakterre is), hogy aztán a záró novellában a női szólam vegye át a beszéd jogát, és a férfiúi emlékezéssel a felejtést szegezze szembe. Vassnál pedig hiába a kiábrándulások sorozata – hogy a gyerekek képzelete sokkal jobb szerkezeteket hoz létre, mint maga a videojáték, amelyről olvasva megalkották azokat magukban (*Hátra, le, kisütés*), vagy hogy az akció- és rajzfilmekről kiderül, a bennük bemutatott gyakorlatok és praktikák megvalósíthatatlanok vagy nem nagyon lehet hasznukat venni éles helyzetben (*Beagle boyok*) –, a leleplezett ideálok továbbra is az elbeszélői szólam meg-

határozó referenciakeretként működnek. Az analógiák, hasonlatok és azonosítások, amelyekhez a narráció nyúl egy-egy helyzet kimerevitésekor annak jobb megvilágítása érdekében, a *Mortal Kombat*tól Steven Seagal és Jean-Claude van Damme akciófilmjeiig terjedő spektrumról nyerik el a mintáikat. Ezzel a narratív kényszerrel áll szükségszerű feszültségben a szerepjátékok (MAGUS, Kaland, játék, kockázat) visszatérő toposza, amelyek bár döntéshelyzeteket követelnek meg, a választások csak egy adott keret lehetőségeinek szabadságában értelmezhetők. Ez az allegorézise a kötetnek pedig jóval erősebb recepciós szempontból, mint az egymásra halmozott nosztalgiaelemek hatáseffektusa.

Az *Indiáncseresznye* és az *E/* ennél fogva a nemzedéki tapasztalatot nem evidens módon kezelik, és nem magukat generációs műként beállítva kívánják azt megragadni. Vass prózapoétikájában a jól sikerült gyerekszólamnak és az azokhoz kapcsolódó szüzséelemeknek hála a kötet néha tényle-

gesen '90-es évekbeli ifjúsági regényként kezdi olvasatni magát (például a *Casio* című novella esetében). Barlognál pedig a történetmánia mögött, amely mindegyik felvonultatott szereplőt jellemzi, csak néha szól ki, de akkor annál markánsabban egy hang, amely valamennyi elbeszélői szólamon keresztülhúzódik: amikor a *Ljubav ne zaboravlja* narrátora az erkélyről nézi a kertben futkározó gyerekeket, számára nem egy lehetséges jövőhorizont nyílik meg, amelyben a saját majdani csemetéire gondol, hanem – ritka pillanat – az emlékezés fókusza a nőkről a férfi megszólalóra helyeződik át: „arra gondoltál, hogy te is szeretnél egy lenni közülük, rohanni, a fűben henteregni, duzzogni, amikor az anyád a negyedikről leüvölt: vacsora!” Van abban a bonmot-ban valami igazság, ami az úgynevezett „millennialokkal” kapcsolatban szokott előkerülni: nem azért nézzük újra a Disney-meséket, mert szeretjük őket, hanem azért, mert felidézük, mikor voltunk utoljára boldogok.

VESZÉLY FERENC, Szmájli a ravatalon, 2014

UIGADÓ

MMA
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

TOTEM

PÜSPÖRY ISTVÁN

FESTŐ- ÉS GRAFIKUSMŰVÉSZ EMLÉKKIÁLLÍTÁSA, VIGADÓ GALÉRIA, V. EMELET
PESTI VIGADÓ, AZ MMA SZÉKHÁZA 1051 BUDAPEST, VIGADÓ TÉR 2.
A KIÁLLÍTÁS 2020. SZEPTEMBER 16-TÓL OKTÓBER 18-IG LÁTOGATHATÓ.